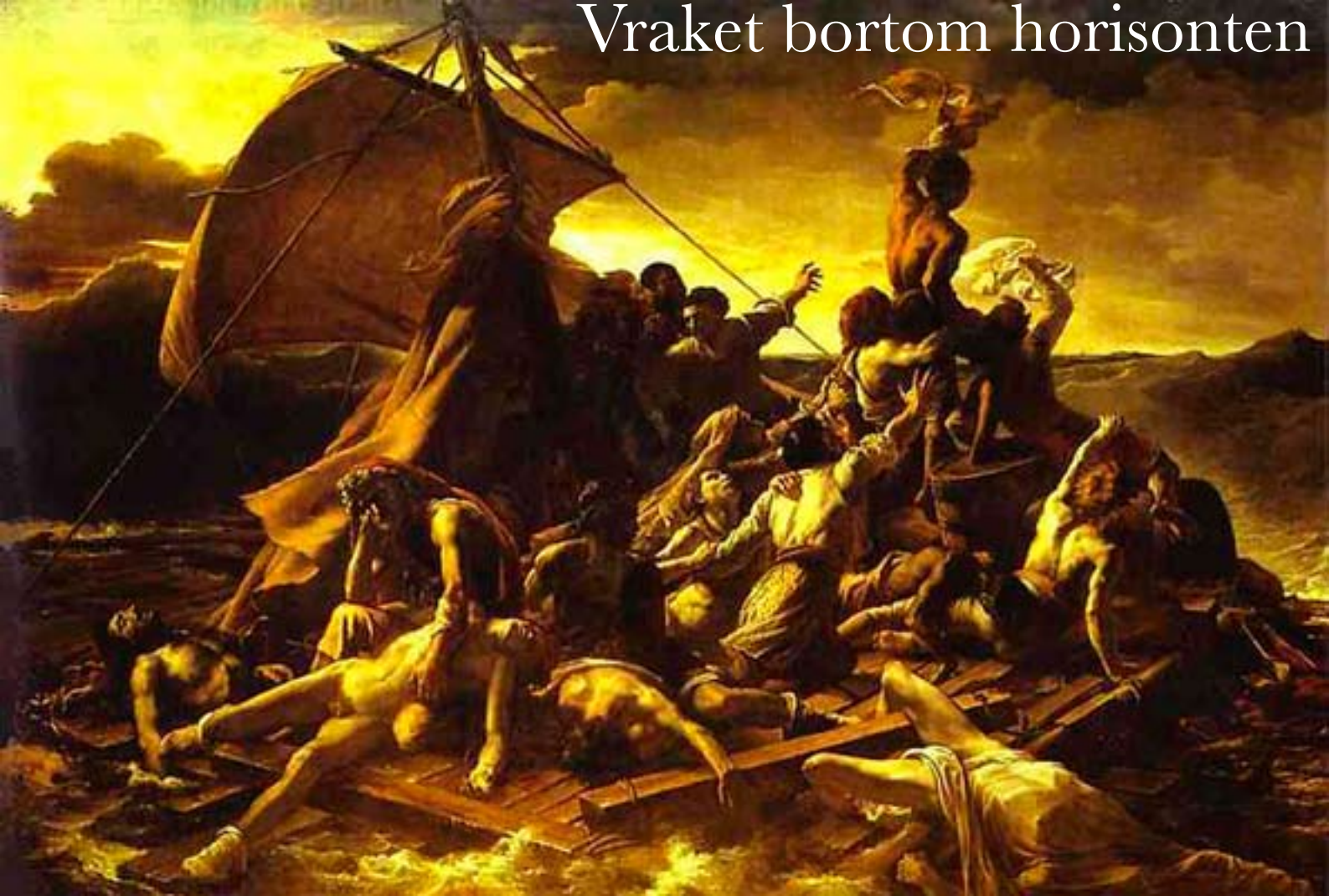

Vraket bortom horisonten

VRAKET BORTOM HORISONTEN

eller

Den ofrivilliga resan – ett flyktingöde

dokumentär efterkrigsroman om människan och naturen

av Christian Lanciai

Romanen började skrivas 1972, bedömdes första gången negativt av en förläggare 1978, reviderades fullständigt 1979-80 och har senast genomgått en omfattande bearbetning 1987. Tio år senare, 1997, inleddes inskrivningen av verket på dator, 25 år efter dess ursprungliga tillkomst och då alltjämt opublicerat.

Intressant som jämförelse är, att Alexander Solsjenitsyns "Gulag-arkipelagen" började utkomma offentligt efter denne författares utvisning från Ryssland i februari 1974, samtidigt som "Vrakets..." i sin första version redan låg klar.

Arbetet är tillägnat mina båda bästa "ryska" vänner, *Nils Sondefors*, min nära medarbetare ända sedan den legendariska resan till Letnany i juli 1995, *Johannes Westerberg*, som hösten 1979 fick en oöverskådlig betydelse för romanens utveckling genom alla de historier han berättade från sitt Ryssland under många gemensamma stunder på Göteborgs Studentkår: de flesta av romanens ryska ingredienser har kommit till tack vare honom, då 1980 års version av romanen blev allt utom den litterärt definitiva, och han har fått låna vissa personliga drag till fader Nikolaus, den grekiske prästen; vidare *Józef Korzeniowski*s minne, mera känd som författaren Joseph Conrad, som väl haft den största litterära betydelsen för romanen; samt slutligen *Raoul Wallenberg-sällskapet* i Stockholm med den rimliga förhoppningen, att ansträngningarna att försöka få reda på *hela* sanningen om Raoul Wallenberg aldrig må upphöra förrän de krönts med framgång.

Recension.

När detta märkliga arbete refuserades på 70-talet av Askild & Kärnekull motiverade de sin refusering med att arbetet "andades kommunisthat" och att det skulle vara svårsålt. Solsjenitsyns *Gulag-arkipelag* andades betydligt mera kommunisthat och var allt utom svårsålt. Men det var inte på modet i Sverige under 70-talet att berätta sanningen om Marxiststaterna. Det var helt enkelt inte opportunt förrän efter att Pol Pot-regimen fått genomföra de värsta folkmorden i marxismens historia, och till och med då hade aktuell historieskrivning svårt för att göra sig acceptabel genom sina kanske alltför magstarka och svårsmälta dokumentationer. Men mycket vatten har runnit under broarna sedan 70-talet och Pol Pot.

Genom att denna argumentering kring romanen fixerade sig vid det politiska kom romanens övriga innehåll bort i debatten, vilket är synd, då det politiska egentligen bara utgör en parentes i den mäktiga flyktingproblematiken och framför allt den viktiga miljödebatten framförd inom en storslagen naturskildring. Romanen har tydligt tagit intryck av "Moby Dick", och frågan är om den inte genom sin högre naturdebatt kompletterar Melvilles mästerverk, som ju även det hade svårt att nå erkännande. Att denna roman förtjänar ett sådant, desto mer så som det nu är 25 år sedan den skrevs, står utom allt tvivel.

Första delens innehåll.

	sid.
Historien om hur denna bok kom till	3
Prolog	4
Läkarens förord	4
Dramats personer	6
Inledning : Den Svarta Bläckfisken	7
1. Hamnsjäaren	7
2. <i>Carolinas</i> avresa	15
Första delen : Flyktingen	21
3. Lajos berättelse	21
4. Philip	26
5. Moljanka	32
6. Philips avsked	40
7. Tövädret	51
8. Tågolyckan	59
9. Vägen till Kina	64
10. Elisabeth	69
11. Flykten från Kina	77
12. Doktor Korsakov	80
13. Ryssland på 1800-talet	83
14. Pastor Napoleon	90
15. Paracelsusöarna	97
16. Formosa	101
17. Bernhards historia	109
18. Avslutning på första delen	113

Historien om hur denna bok kom till.

Det var en stor skandal. Tidningarna var fulla av det. Han hade gjort sig bemärkt i hela Frankrike för sina lysande pionjära insatser inom psykiatrin, han hade till och med nämnts som kandidat till nobelpriset, och så med ens låg han djupare i smutsen än någon annan. Och det verkade som om han helt och hållet själv hade lagt krokben för sin egen karriär.

Saken väckte uppmärksamhet även utanför Frankrikes gränser, och framför allt i tysk press tycktes ärendet aldrig bli avslutat. Den tyska pressen ifrågasatte i synnerhet roten till skandalen, som omgavs med en så ogenomtränglig sekretess, vilket väl var anledningen till att mysteriet blev så tacksamt att diskutera. Slutligen bad den främsta läkartidskriften i Tyskland den medicinska fakulteten i Frankrike om en förklaring till den så lysande läkarkarriärens snöpliga slut, och någon tillfredsställande förklaring kunde Frankrike inte ge. Paris kunde bara meddela, att emedan man inte visste vad som hade hänt hade psykiatern inlämnat sin avskedsansökan. Man hoppades på en förklaring från psykiatern själv.

Denne hade som en annan Alexander Dubcek helt lämnat scenen för sin så uppmärksammade karriär för att försvinna in i en total obskuritet någonstans i Lothringen. Han blev nästan omöjlig att få tag på. Någon landsortsblaska visste att berätta att han numera tjänstgjorde som kringresande landsortsdoktor någonstans uppe i Ardennerna.

Men så kom äntligen den stora förklaringen. Vår läkare hade skrivit en bok om vad som egentligen framgick ur behandlingen av en viss patient på kliniken i Touraine och hur detta blev anledningen till hans livs första misslyckande, hela den franska läkarkårens följdenliga häxjakt på honom och det oundvikliga avskedet. Manuskriptet mottogs nyfiket och tacksamt av Frankrikes mest framgångsrike förläggare som läste det ensam, skrattade ut det och omgående returnerade det med kommentaren: "Ni är en större bluff än vad världen redan trodde!"

Andra förläggare fick sedan lika nyfiket ta del av bekännelsen, och samtliga besvarade den på samma sätt: de antingen fnyste, skrattade ut upphovsmannen, beskyllde honom för att vara enbart löjlig eller vägrade att tro på ett ord av bekännelsen, då den var det omöjligaste de någonsin hade läst. Ingen ville nedlåta sig till att ens publicera dravlet i fråga.

Följden blev att vår läkare helt enkelt lämnade Frankrike. Han fick en blygsam befattning som specialläkare på ett mentalsjukhus i Köln, och det var där vi spårade upp honom när världen för övrigt hade glömt honom. Ingen skrattade åt honom längre, ingen diskuterade hans numera glömda stora karriär i det förflutna, och ingen brydde sig om honom längre. Det var av en tillfällighet som vi kom i kontakt med honom under en konferens, och det var när vi hörde hans namn som ett dunkelt ljus manades fram ur våra hjärnors dammiga vindar. Vi kom ihåg att mysteriet med hans karriärs onda bråda slut aldrig hade uppklarats, och vi beslöt oss genast för att ge ödet en chans. Vi började umgås med honom, vi blev god vän med honom under åtskilliga gemensamma aftnar på krogar, den gamle doktorn, som numera så gärna umgicks med vinet, fann ett trösterikt sällskap i oss yngre kolleger som gärna bjöd honom på ett glas, och till slut fick vi läsa hans dokumentation av det fall som han föll på. Vi läste den digra luntan på bara några dagar och vägrade låta saken vara med det. Vi bad att få översätta den till svenska och försöka ge ut den i Sverige kamouflerad som en vanlig science-fiction-roman, och det hade han ingenting emot. Resignerat sade han: "Även om folk inte förstår den så kan de alltid skratta åt den."

Särskilt glada blev vi åt att han på vår uppmaning skrev ett eget personligt förord till arbetet, som det hade saknat tidigare. Hade det blivit utskrattat från början om detta förord skrivits tidigare? Det får vi aldrig veta.

Prolog.

För ett tiotal år sedan hände det att ett par polynesier på en oansenlig söderhavso påträffade en tydlig ilandfluten naken skeppsbruten sjöman. Han var medvetlös och mer än halvdöd, han var sönderbränd och uttorkad av solen och förbi av undernäring. Som väl var kunde han räddas till livet, vilket var ett under.

Men när han vaknade upp ur sin medvetlöshet kunde han inte få ett ord över sina läppar. Det visade sig att han inte hade något minne, och sålunda kunde man inte få veta något om honom. Man kunde inte spåra hans härkomst eller vad det eventuellt var för ett skepp han hade seglat med, ty ingen läkare som fick honom som patient lyckades ge honom hans minne tillbaka. Alla sådana läkare gav förr eller senare upp sina försök att återställa patienten, utom en, som hade fått för sig att patienten bluffade. Hans kolleger tog bestämt avstånd från hans ståndpunkt, som de betecknade som omänsklig, men han gav sig inte och lyckades omsider installera patienten på ett berömt lasarett i Touraine i Frankrike inte långt från Lionardo da Vincis grav i Amboise. Där försökte han på allvar genom privata samtal med patienten gå till botten med hans psyke. Framför allt intresserade honom frågan: vad hade patienten för anledning att dölja sitt förflutna?

Vi vet inte idag om det verkligen var så att patienten bara skickligt spelade minneslös eller om han verkligen var det och i så fall om han någonsin återfick sitt minne eller inte, men denna bok är resultatet av läkarens fleråriga konfidentiella samtal med patienten. Han lät aldrig någon annan höra vad han talade med patienten om, och därför finns det inga vittnen till vad patienten kan ha sagt och inte kan ha sagt. Det är möjligt och till och med troligt att läkaren har hittat på alltsammans. Men vi kan aldrig få klarhet i frågan, ty patienten försvann snart från Loiredalen på okända vägar, och likadant gjorde läkaren, som från början i denna fråga slog vakt om sin anonymitet. Vad som är sant och vad som är falskt i denna skildring är alltså och förblir, liksom läkaren och hans patient, tills vidare bortom horisonten för vårt vetande.

Läkarens förord.

Eftersom utgivarna av denna kontroversiella historia nu har lyckats få tag i mig här i Köln och inte vill lämna mig i fred förrän de har kramat ur mig allt som kan tillfredsställa deras nyfikenhet i det intrikata fallet Louis, så måste jag väl åtminstone säga något. Ja, det var jag som återbördade Louis till livet, fastän jag nästan ångrade det när det väl var gjort. Han och världen hade kanske blivit lyckligare om han fått dö och världen fått leva vidare i välförtjänt okunnighet. Men tyvärr kan historiska fakta aldrig tigas ihjäl i längden, och faktum är att jag fick Louis att tala.

Redan vid mitt första möte med patienten fick jag för mig att det var något lurigt med honom. De andra avfärdade honom som ett normalt och typiskt fall av fullständig minnesförlust, men hans intelligenta blick kunde inte lura mig. Jag förstod genast att denne man hade något att dölja.

Desto mer angelägen blev jag om att få honom helt i min egen vård och helst isolera honom från omgivningen, bara för att få honom att känna sig säkrare och börja komma ut ur sig själv. Han var hårt knuten, och det vara bara han själv som kunde lösgöra sig. Och för att kunna göra det måste han kunna fatta förtroende för någon.

Jag lyckades relativt lätt utmanövrera mina kolleger, som alla stupade på sin egen pedantiska vetenskaplighet, som blundade för alla mänskliga faktorer. Med min envishet lyckades jag få patienten helt i mitt våld, och vad bättre var: han tycktes inte ha någonting emot det.

Första gången han log mot mig var när det slutgiltigt hade blivit klart att han skulle få komma till mitt sjukhus i Touraine. Det var kanske första gången han log över huvud taget. Och han sade till mig: "Ni är på rätt väg, doktor." Då förstod jag att jag hade nått mitt första och viktigaste mål: han hade fått förtroende för mig.

Jag har alltid blivit beskylld för att hellre syssla med experiment än med vetenskaplig vård. Fram till fallet Louis lyckades jag alltid med mina "mänskliga" experiment, den experimentet berättigande och krönande segern tycktes aldrig utebli från min karriär som ökad och äventyrlig psykiatriker, varför jag alltid vågade experimentera vidare, men fallet Louis blev mitt första fall. Visserligen lyckades jag med honom också, jag knäckte även hans den svåraste av alla mänskliga hemligheter, men jag lyckades aldrig bevisa det. Just när jag trodde mig ha den åtrådda segern i min hand och Louis' hela historia blivit klar och jag egentligen bara saknade hans egen namnteckning under det hela som vetenskaplig legitimering av forskningen i hans fall, så var han försvunnen. Han hade självmant rymt från sjukhuset under natten, och vad värre var: det var omöjligt att återfinna honom.

Det blev mitt fall. Omedelbart släpptes alla hundar lösa mot mig. Patientens flykt var beviset för att min hemliga behandling av honom bakom lyckta dörrar hade skett utan patientens medgivande, jag hade brutit mot de mänskliga rättigheterna, jag blev föremålet för all ond ryktesspridning inom hela Frankrikes medicinska fakultet, och det vill inte säga litet det, och följden blev att jag måste lämna mitt sjukhus som jag framgångsrikt hade förestått i fjorton år. En karriär är i själva verket livets hemskaste fälla: ju mer briljant den är, desto mer odlas vittnenas avund, och desto våldsammare öser de Guds skålars syndafloed över en vid det första misslyckandet, hur litet och kanske obefintligt detta än råkar vara.

Det var Louis själv som inte ville tala med mig utom mellan fyra ögon. Han ville själv inte ha några vittnen till sitt förtroende. Jag fick inte skriva något, inte använda kassetbandspelare och absolut inte berätta något vidare för någon annan. Det var hans samarbetsvillkor. Jag fick bara lyssna och replikera. Hade jag inte gått med på dessa villkor för ett umgänge med honom hade jag aldrig fått den inblick i hans innersta, hans upplevelser och hans erfarenheter, som jag omsider fick. Det är också möjligt att jag då inte heller hade tagit honom på allvar eller ens trott på honom. Men just genom det nära umgänget mellan fyra ögon och utan vittnen, och kanske bara just därför, blev jag så övertygad som jag blev.

Därmed tror jag mig inte kunna ha samma övertygande förmåga på omvärlden. Jag har skrivit ner Louis' historia bara för att själv bli av med dess belastning och ej för att slå blå dunster i någon med underhållande skepparhistorier. Louis' historia är otrolig, men den är samtidigt blodigt allvar. Helst hade jag bara skrivit den för mig själv, men tyvärr hade Louis' hemlighetsfulla fall och min avgång så till den grad väckt min omgivnings nyfikenhet att jag i någon mån måste förklara mig. Det var också min enda chans till självförsvar för min stora satsning av tid och pengar på patienten som försvann.

Var han är idag vet ingen. Troligen har han ånyo begravt sig i ett inkognito och lever någonstans i total obemärkthet kanske som en vanlig arbetare. Kanske han har återvänt till sin tidigare syssla som lågavlönad hamnarbetare i en asiatisk tiomiljonstad. I så fall vill han nog inte fler gånger bli utgrävd från sitt skyddande tillstånd av levande begravd anonymitet.

Dramats personer.

Ombord på *Carolina* :

Lajos Sieger, ungrare
Bernhard von Schnitzler, österrikare
Geoffrey Carpenter, kapten
Richard, Morton och Frank Reynolds, bröder
Mrs Morton Reynolds
Mrs Frank Reynolds
Peter och Paul Reynolds, bröder, söner till Frank Reynolds
Christopher Reynolds, son till Morton Reynolds
Fräulein Frieda Weber, barnen Reynolds' guvernant
Johnson, styrman, amerikan
John Griffith, steward
Arthur Richter, tysk
Harold Finch, engelsman
Pieter Fromm, holländare
George Hutchinson och Juliet Harris, förlovade
Cecily Nicholson
Mr och Mrs Hamaday samt
Mr och Mrs James Howard Smith, två äldre par från Hongkong
Mr och Mrs Vanderbilt, äldre amerikanskt par
Fader Nikolaus, grekisk präst

Övriga :

Philip Smith, alias John Philip Churchill
Elisabeth Harszanyi, sjuksköterska
Fader Stanislaus, abbot
Isak och Sylvester, judar
Slavskij, ryss
Lisaveta Ivanova Gatjeva, änka
Pavel, hennes son
Alexander Korsakov, läkare
Fader Léon, alias Napoléon Malaparte
Isak, jude på Formosa
Familjen Potowski
Maria, ungersk bondflicka
Kapten Storm
Fiskarn Tomas
William Griffith, journalist, bror till stewarden John Griffith
Gustav Adolphson, svensk
Adolf Eichmann, nazist
Karl Lutz, schweizisk konsul i Budapest
Jelena, ukrainska

Dessutom ett otal bipersoner, vilkas namn aldrig nämns.

Inledning : Den Svarta Bläckfisken

1.

Man vet inte bestämt om, var och när dessa märkvärdiga händelser ägde rum, men man tror att det var under kaoset i Shanghai efter det andra världskriget under kommunismens maktövertagande i Kina som *Carolina* därifrån startade på sin märkvärdiga resa mot Nya Zeeland, – eller kan det ha varit redan före andra världskriget, när japanerna bombade Kinas största stad som värst och sedan invaderade den? Andra menar att det var i Chittagong under de häftiga katastrofer och omvälvningar som inspirerade Bangla Desh till att göra sig självständigt omkring 1970 i samband med en del oerhörda naturkatastrofer och översvänningskriser, som lade hela landet i kaos under vatten. Andra menar att det var från själva Hongkong som resan utgick när denna stad ockuperades av en hotfull diktatur, som lovade intet gott åt dess privilegierade gamla kolonialister. Men eftersom man är osäker inte endast på platsen utan även på tidpunkten för *Carolinas* avresa, så låt oss hitta på när och var det hände. Historiskt spelar det ju faktiskt ingen roll; och vilken stor hamnstad i Asien har inte råkat in i fullständigt kaos inför fasansfulla politiska omvälvningar beroende på naturkatastrofer eller på att någon diktatur behagat ruska på sig? Det kan ha varit vilken av alla dessa massmiljonhamnstäder längs Asiens kust från Calcutta till Tokyo som helst. Då vi ändå svävar fullständigt i det blå på denna geografiska och historiska punkt, så låt oss dikta fram en scen för händelsernas början. Oroligheter förekommer ju faktiskt alltid i praktiskt taget alla städer i hela Asien och inte endast i dess hamnstäder, så eftersom man inte vet om det var i Manila, Singapore, Pyongyang, Djakarta, Haiphong eller Vladivostok som skeppet *Carolina* sista gången sågs, så låt oss anta att det var i Yokohama.

Visserligen har det aldrig förekommit någon kommunistisk revolt i Japan som har omstörtat hela dess samhälle, men låt oss just därför hitta på en, så att alla som läser detta förstår att det åtminstone inte var i Japan som *Carolinas* sista resa började, och att det åtminstone inte var i vår tid.

Det fanns bland hamnarbetarna i denna den unknaste, hårdaste och mest omänskliga av hamnar en mörk lång man som skilde sig från mängden, ty han var inte japan eller kuli. Han var europé, och hans utseende var exotiskt och sällsamt som om han inte kom från något av de vanliga europeiska länderna. Han arbetade duktigt och bättre än de flesta andra, men han umgicks inte mycket med sina arbetskamrater, och därför visste ingen av dem egentligen någonting om honom. Han kallades för "enstöringen", och ingen visste ens var han bodde. Han satt aldrig på krogen "Den Svarta Bläckfisken" och drack risbrännvin som alla andra hamnarbetare ständigt gjorde så fort de fick en paus i arbetet, och ingen visste ens hur han hade kommit till orten. Det viskades mycket om honom, och man spekulerade gärna i hans mystiska karaktär; man antog att han hade ett brottsligt eller mycket ont förflutet, och att han därför befann sig i hamnen för att gömma sig från världen för ett tag eller för gott; och han förblev konsekvent otillgänglig och okänd för alla, vilket ökade hans nästan legendariska ryktbarhet eller okändhet. Hans ordsvall var ett minimum, ty han sade aldrig mer än vad som var absolut nödvändigt. Ingenting bidrog så mycket till den viskade legendspridningen om honom som hans absoluta ordkarghet. Det fanns också de som kallade honom för "grubblaren", ty han tycktes lida av ett bottenlöst och evigt svårmod. Dock var det samtidigt något vackert och tilltalande över honom med hans fint skurna näsa, hans stora blå och en aning skarpa ögon, hans långa ansikte och mörka hår som nästan var svart med en del gyllenmörkblonda skiftningar blandade med grånande detaljstrån,

och det fanns ingen som direkt tyckte illa om honom. Han accepterades av alla som den absoluta särlingen som var välkommen bland de mest garvade tänkbara grovarbetare där han lugnt kunde känna sig trygg för att ingen skulle ställa honom några frågor.

En dag var han spårlöst försvunnen från arbetsplatsen i hamnen, och ingen visste vad det hade blivit av honom. Ingen visste hur och varifrån han hade kommit dit, och ingen visste nu vart han hade försvunnit. Och han kom inte tillbaka.

Men någon dryg vecka efter att han hade försvunnit uppenbarade sig en annan europé i dessa världens uslaste hamns mest vedervärdiga och smutsiga hamnarbetarkvarter. Han satt en dag på "Den Svarta Bläckfisken" och försökte tala med varje människa som kom in. Han var ljus och mycket välklädd i en beige kostym med fläckfri vit skjorta och rosett och försedd med en ganska elegant promenadkäpp. Han var kort till växten och hade ett mycket öppet och vänligt sätt, som gjorde honom oemotståndligt sympatisk, som en gammaldags kontinental gentleman från Europas mest kultiverade centralhuvudstäder. Han påminde kanske något om en sprätt, men han kunde lätt umgås och tala med vem som helst. Han var en typisk världsman i ordets bästa betydelse.

Han var österrikare, och liksom "utbölingen" hade gjort talade han en bättre engelska än japanska men kunde dock liksom "grubblaren" även göra sig förstådd inför vem som helst av de primitiva hamnsjåarna från hela Asiens värsta hamnars bottenkölsvin på i stort sett vilket språk som helst inklusive det omöjliga språket japanska. Och när dessa hamnsjåare, som alla kände väl till "grubblaren", fick höra vad denne mondäne främling ville, så häpnade de.

"Goddag. Mitt namn är Bernhard von Schnitzler från Wien i Europa," började han inför varje ny hamnarbetarbekantskap. Sedan visade han upp ett gammalt slitet fotografi och frågade: "Har ni sett den här mannen förut?" Och till varje hamnsjåares stora häpnad så föreställde detta ganska otydliga och medtagna fotografi just den gåtfulle "grubblaren" som nyligen hade försvunnit, fast på det skrynkliga fotografiet var han ett avsevärt antal år yngre. Och de flesta kunde identifiera fotografiet som ett porträtt av just den man som hade förefallit dem alla så mystisk. Och lika glad som den välklädde främlingen blev, när så många mycket väl hade sett den man som han sökte, blev han ledsen, när de på frågan: "Var är han?" alla gav ett och samma svar: "Han är spårlöst försvunnen sedan tio dagar." Och ännu mera besviken blev han när inte en enda visste var "grubblaren" bodde eller något närmare om hans person.

Han stannade dock där i hamnen och satt varje dag på "Den Svarta Bläckfisken" tills han inte längre träffade någon ny mänska som ännu inte hade berättat för honom att han mycket väl kände till den mörke "grubblaren" och att denne var spårlöst försvunnen sedan några veckor. Dock träffade han där en dag en engelsman eller åtminstone en anglosaxisk man som frågade honom: "Varför söker ni denne man?"

"Därför att det är mitt yrke att söka rätt på försvunna människor. Jag är anställd för att jag ska göra det, och mitt senaste uppdrag gäller just denne man. Men vem är ni?"

"Kapten Geoff Carpenter, ägare till den gamla skorven *Carolina*, till er tjänst. Ni gör dock klokt i att inte stanna här för länge, ty det är oro på gång i dessa kvarteren."

Denne kapten var som själva urtypen för en gammal erfaren yrkessjöman, som om han klivit direkt ut ur en roman av Joseph Conrad eller Jack London. Varken pipan, den totala självsäkerheten, den väderbitna skäggstubben, den stolt och medvetet som en krona burna vita skepparmössan, som nästan verkade fastvuxen med sjömannens skalle, om dock dess viktigaste funktion kanske var att dölja och skydda den fräkniga flinten, eller den trotsiga och nästan utmanande uppsynen, som tveklöst utan pardon lovade vara vars och ens överman som vågade sticka upp,

saknades. Allt hos denne kapten vittnade om att om det var något han kunde, så var det att föra ett fartyg säkert i hamn till dess rätta destination.

"Blir det strejk?" frågade den kontinentale landkrabban från Österrike något försiktigt, som om han redan överlade att kanske ta betäckning.

"När som helst, och blir det strejk så blir det bråk. Men vem är denne man som ni söker?"

"Har ni sett honom?"

"Nej, men jag har hört talas om honom."

"Vad vet ni om honom?"

"Bara allt det som alla vet, och det är nästan ingenting. Han är en outtröttlig arbetare som jobbar tyst och effektivt men utan att säga ett ord. Han är en total enstöring. Ingen vet något om honom. Alla tror att han gömmer sig, men ingen vet för vad. Genom sin hemlighetsfullhet vet alla vem han är. Han bär spår av en skada i benet, då han haltar en aning, men det är nästan omärkligt."

"Det kan bara vara han. Jag är säker på min sak." Österrikarens ögon lyste. "Ni kanske kan hjälpa mig, då ni känner hamnen och dess folk bättre än jag." Och han beredde sig på att ge den pålitlige kaptenen sitt fulla förtroende.

"Han heter Lajos och kommer ursprungligen från Ungern. Hans föräldrar bor i Wien, vart de flydde i slutet på 40-talet. De har anställt mig för att forska efter deras försvunne son, och vilka resor har jag inte gjort för att finna honom! Det har minsann inte varit lätt! Snarare mitt livs svåraste utmaning! Och nu är jag så här nära," han visade ett avstånd på en knapp decimeter mellan sina händer, "och så har han just innan jag kom hit råkat försvinna igen! Jag har aldrig varit honom så här nära på spåren förut!"

"Hur länge har ni sökt honom?"

"I årtal och över halva världen!"

"Jag tror er. Tror ni att ni kommer att hitta honom nu?"

"Det är det jag måste göra!"

"Känner jag er man rätt så tror jag knappast ni kommer att lyckas utan vidare." Kaptenen drog flegmatiskt på sin pipa med en ocean av hela världens lugn och livsvisdom över sig.

"Så ni känner honom?"

"Bara ryktesvis. Men ingen man är svårare att få tag på än den som bara blir en legend men som ingen lär känna." Kaptenen mönstrade sin gröngöling till österrikare. "Så ni efterspanar honom inte för att han har gjort någonting, utan för att hans föräldrar anställt er för att leta rätt på honom?"

"Precis."

"Då måste ni känna honom avsevärt bättre än jag eller någon av oss här i denna eländiga gudsförgätna hamn. Ni har ju så att säga redan umgåtts med honom i årtal. Hur har han då kommit hit hela vägen från Ungern? Flydde han som sin familj men längs andra vägar, eller kom han bort genom kriget?"

"Nej, han kom ända hit just för att han inte flydde från Ungern. Han valde att stanna kvar, och därför kom han hit. Det låter paradoxalt, och det *är* paradoxalt, men det är ju det mesta här i denna upp-och-ner-vända värld. Han försvann plötsligt i Budapest i februari 1948, och ingen visste vart han hade tagit vägen. Man antog att hemliga polisen hade tagit hand om honom, ty det var känt att han hade kontakter i den då så aktiva underjordiska antikommunistorganisationen. Att omhändertas av Stalins och Berias hemliga polis var då lika med att vara hopplöst förlorad för alltid, begravd levande i anonymitet ingenstans tills man blir begravd på riktigt utan grav, men hans föräldrar vägrade envist att ge upp hoppet om hans liv. Och när de i Wien på 50-talet fick höra talas om allt fler fall som hade kommit till rätta genom personefterforskningsbyråer sådana som min, så vågade de satsa sina pengar på en sådan för att få veta något om sin saknade son. Hans fall verkade hopplöst från

början, som så många som har försvunnit genom den kommunistiska hemliga polisens händer, men vi försökte ändå göra allt vad vi kunde. Men något resultat i våra affärer med sovjetmyndigheterna nådde vi inte, och eftersom detta var efter 1956 och den stora ungerska revolten då var det praktiskt taget omöjligt att i Ungern finna reda på något om ungerska medborgare som tagits hand om av hemliga polisen under Stalins tid. Men allt pekade mot att han hade förts in i Ryssland, ty det var många som försvann den vägen, och därför kämpade vi i många år med sovjetmyndigheterna utan att ernå något resultat och utan att hans föräldrar ville ge upp saken. Men så hände det något."

"Jag lyssnar."

"Hans föräldrar fick ett brev postat från Hongkong av en sjuksköterska i Röda Korsets tjänst, och denna sköterska, som hette Elisabeth, hade varit en gammal barndomsvän till Lajos. Hon skrev i brevet att hon hade träffat deras son i Kina i närheten av Tientsin, att han levde och hade varit sig lik, och så vidare. Han hade följt med dem i deras sjukambulans från Tientsin ända till Nanking, där tyvärr de kinesiska myndigheterna hade tagit hand om honom. Men detta räckte för att min firma verkligen skulle motiveras till att sätta in alla klutar för att finna personen i fråga. Han levde, och det var huvudsaken."

"Men hur har han kommit hit till Japan? Och vad gjorde han här i världens värsta och sämst betalda hamnarbetarfack?"

"Hur kom han till Tientsin, borde ni ha frågat först. Flickan Elisabeth berättade hela hans historia fram till mötet i Tientsin i sitt brev till hans föräldrar, och det var verkligen en ödesspackad skildring. Från straffläger hade han forslats till straffläger, från Kursk till Tomsk, Verchojansk och andra otroligt avlägsna och omänskliga platser, som ingen dödlig känner till, ty alla dör som kommer dit. Ibland hade han lyckats fly men blott för att fångas igen och forslas vidare längre bort, ty ingen kan fly ut ur Sibirien, då det är en för stor bur för att någon levande ska kunna ta sig fram till stängslet. Sin mest lyckade flykt gjorde han tillsammans med en engelsman som lär ha varit en avlägsen släkting till Winston Churchill, fastän han alltid uppger sig heta Philip Smith. De rymde tillsammans från ett läger vid Ob utan något annat med sig än bröd och tändstickor, och de kom ganska långt. Men de påträffades av soldater som inte visste vilka de var, och visserligen slapp de genom sina uppbyggda lögnervägar återvända till lägret vid Ob, men i stället fraktades de till Verchojansk, en av världens kallaste platser. Philip Smith lyckades emellertid fly på nytt men ensam i Irkutsk."

Kaptenen blossade på sin pipa. "Jag tror jag känner den lymmeln, den så kallade Philip Smith. Det måste vara samma skojare. Var det inte han som var aktiv som spion i Ryssland för Englands räkning under kriget och som åkte fast i Odessa?"

"Just han. Men han åkte inte fast för sitt spioneri utan för att han hade hjälpt judar ut ur Ryssland just via Odessa."

"Så var det ja. Vet man någonting om honom nu?"

"Det finns tyvärr ingen personefterforskningsbyrå som har anledning att jaga honom, men han lär ha lyckats med sin flykt i Irkutsk och tagit sig ända fram till Korea gömd i en fiskebåt. Oturligt nog ankrade fiskebåten dock i en nordkoreansk och inte i en sydkoreansk hamn, och där åkte han fast som misstänkt för spioneri. Han lyckades dock även rymma därifrån, som från alla andra platser, och han hjälpte oss finna spåret efter Lajos i Vietnam, där väl vår engelske vän är nu någonstans."

"Så den ni söker har även varit i Vietnam?"

"Ja, efter diverse otroliga öden och äventyr i Kina lyckades han ta sig över gränsen till Burma, där han råkade ut för trupper som tillhörde Pathet Lao i Laos, och dessa tvingades han tjäna. Vid en skärmytsling med regeringstrupper i Laos sårades han och togs han om hand av amerikaner. Sedan såg han en hel del av Vietnamkriget innan han följde med en fiskare från trakten av Hué till Formosa, där han stannade en tid, innan han tog hyra som sjöman på ett fartyg hit till Yokohama."

"Var han händelsevis kock på det fartyget?"

"Ja, det stämmer. Hur vet ni det?"

"Jag känner det fartygets kapten som berättade för mig en del om kocken. Försökte de inte kasta honom över bord vid ett tillfälle?"

"Det vet jag ingenting om."

"Jo, det lär ha varit när det firades jul ombord. Kaptenen själv var borta, och besättningen passade på att supa till ordentligt. Det var när de låg vid Okinawa. För att kröna julfirandet tyckte de att de skulle slänga kocken över bord, som hela tiden hade retat dem med att vara så osällskaplig, dyster och ordentlig. De begrep sig inte på denna kock, som bland annat inte ville dricka. Men dricka fick han när de kastade honom över bord, och det var med nöd och näppe de lyckades hissa honom tillbaka ombord igen. De tänkte väl att de i alla fall behövde den mat som han lagade."

"Bestraffades besättningen?"

"Knappast."

"Och kocken fortsatte tjänstgöra som vanligt efter intermezzot?"

"Ja, det var det som var det märkliga. Det hela tycktes för kocken ha varit fullständigt likgiltigt. Besättningen skämdes efteråt, kaptenen fick veta om incidenten och fick de ansvariga att be om ursäkt, men kocken verkade redan ha glömt det hela. Inte ens hans mat blev sämre efteråt. Alla fann det märkvärdigt att en människa tog så lite illa vid sig av en så grovt kränkande behandling. De kunde inte fatta det och visste inte om det var storsinnet, likgiltighet eller bara stoicism. Kaptenen lutade åt stoicism-teorin."

I samma ögonblick smattrade en förskräcklig skottlossning alldeles i närheten, och österrikaren blev så bestört att han hukade sig under bordet. Kapten Carpenter sade:

"Oroligheterna tycks redan ha börjat. Det är de olika hamnarbetarsyndikaten, som leds av gangsters, som tydligen är av olika meningar när det gäller strejk. Jag råder er, mynheer, att ni söker er till lugnare och anständigare kvarter så länge, för det här är bara början."

Kaptenen anade inte hur rätt han hade. Österrikaren lydde honom också genast och syntes redan följande dag inte längre i hamnen. Han förblev borta så länge oroligheterna varade, och de varade länge.

Ty de spred sig snabbt. Bland den usla hamnstadens arbetare var missnöjet alltid tämligen utbrett, och det fanns alltid agitatorer i deras mitt som aldrig tvekade inför att sätta facklan till krutdurken så fort upprorsstämningen var tillräckligt laddad. Snart bröt vilda strejker ut överallt i hamnen, och många fartyg fick brått att komma ut därifrån. Kapten Carpenters lilla *Carolina* låg kvar emedan dess maskin behövde repareras en smula. Han tog det lugnt och inväntade tåligt stormens anlopp och utveckling. Som den erfarne och väderbitne kapten han var kunde ingen tyfon ta honom med storm.

Och stormen tilltog. Snart måste myndigheterna sätta in milis och kravallpolis mot de hysteriska anarkisterna i Yokohama, men oroligheterna hade redan spridit sig in till Tokyo. Tokyo var ju sedan gammalt öppet för allt slags revolutionär stimulans, organiserade anarkistförbund hade det aldrig saknats där, som bara väntade på varje tillfälle att få avreagera sig mot den i deras mening odrägliga staten, och där fanns ständigt maskerade studenter att tillgå som gärna höll ett evigt krig vid liv mot allt vad polis och myndigheter hette. För det mesta hölls detta krig på sparlåga och begränsades det till underjordisk verksamhet, men det behövdes inte mycket för att det skulle få så mycket livskraft att det trädde fram i öppen dager med en nästan legosoldatesks skrämmande effektiva organisation.

Ett sådant gynnsamt tillfälle för alla subversiva element i det japanska samhället var tydligen kommet nu då mycket kravallpolis engagerades i Yokohama, där det minsann började gå hett till. De maskerade anarkisterna i Tokyo tog upp sloganen:

"Ned med korruptionen! Rätt åt hamnarbetarna!" och höjde stridsrop och stridsyxor i slummen. Snart var stormen och elden lös i huvudstaden.

Men bland Yokohamas eländigaste och mest oansenliga och illa beryktade kvarter låg ett hyreshus på K-gatan som var mera ruffigt och ruckligt än de flesta. Det skälvde och vacklade när ytterdörren stängdes, och det ägdes av en liten fet argsint japanska, som inte var god att tas med för någon, en av dessa alltför vanliga och talrika självpensionerade horor som överlevt sig själv, som var ökänd som stadens snålaste och hårdaste hyresvärdinna. Alla skydde henne och huset som pesten, utom sådana som pantsatte sig hos henne och på grund av desperation lånade pengar av henne till skyhöga räntor. Hon var alltså utom allt annat tänkbart lastbart även en ockrerska och procenterska och dessutom naturligtvis kopplerska – det hörde ju till, så att säga. Hon hade alltid några hyresgäster i husets andra våning som endast hyrde rum hos henne för att de absolut inte hade någon annanstans att ta vägen. Det ansågs som en skam att bo hos henne, och de som gjorde det teg gärna om att de gjorde det. Den som man visste att gjorde det betraktades ungefär som en paria eller pesträtta – något mera föraktligt eller beklagansvärt i människoväg fanns inte. Endast de allra uslaste eller hjälplösaste hamnade där.

Under de senaste hundra dagarna hade hon haft en europé som hyresgäst. Han hade kommit till staden som en främling från havet, och Gud vet varför han hade sökt arbete i hamnen och hyst in sig hos just henne. Tydligen ville han pröva på livet i dess absolut eländigaste former.

Men för några veckor sedan hade han blivit svårt sjuk i tyfus. I tre månader hade han arbetat duktigt och regelbundet betalat sin hyra, men sedan tre veckor hade arbetet och pengarna lämnats därefter. Han hade tidvis yrat svårt men dock för det mesta kunnat bibehålla sitt medvetande och sin tankeförmåga, men från början hade han envisats med att inte tillkalla läkare, då han inte trodde att hans sjukdom var så allvarlig. Han var kanske van vid att klara sådana kriser själv. Han hade kategoriskt tackat nej till sin tokiga feta värdinna när hon för honom hade rekommenderat en skicklig läkare, ty han visste att han dessutom inte hade råd med läkarhjälp. Han visste att hans små pengar då snabbt skulle ta slut och att han skulle bli vräkt, och det hade han inte råd med, åtminstone inte så länge han var sjuk och inte kunde arbeta. Men sjukdomen förvärrades, och han fick allt svårare att styra sin tankeförmåga. Han fruktade för att bli från vettet och tillkallade därför äntligen en läkare. Det var hans enda vän, den ende som hade hjälpt honom under hans sjukdom, en elvaårig gosse, som han slutligen skickade till läkaren. Ingen annan kände honom, och det var absolut ingen annan som brydde sig om honom. Hans hamnarbetarkamrater visste inte ens var han bodde, och det var kanske lika bra det. Men med tanke på Bernhard von Schnitzlers intensiva efterforskningar hade det kanske ändå varit bättre om de vetat det.

Och läkaren kom, och dit gick européns sista pengar, men han började dock bli bättre och lugnare. Han började återfå kontrollen över sina tankar, vilket för honom var det viktigaste av allt.

Men det begav sig inte bättre än att de blodiga oroligheterna i hamnen började koncentrera sig till de kvarter i vars mitt hans det eländigaste av alla tänkbara hyreshus låg. Milisen började innesluta och omringa de tredskande bråkmakarna, som drog sig tillsammans inne i de allra värsta kvarteren. Detta var européns, alias "grubblarens" läkare minsann uppmärksam på, varför han en dag inte mer kom tillbaka till den sjuke. En dag var också pojken borta. Av sin skräckinjagande värdinna fick den alltjämt sjuke slutligen reda på nyheten att pojken hade omkommit i en av striderna då han i misstag gått för nära en osäkrad granat. Hon meddelade sjuklingen detta kallt och cyniskt som om det inte rörde henne i ryggen. Man kunde faktiskt misstänka av hennes okänsliga mentalitet att hon var en sådan som tyckte att ju fler människor som gick åt i denna värld, desto bättre.

Och det begav sig inte bättre än att de värsta bråkmakarna fick för sig att de skulle förskansa sig mot överheten just i hans hus. De ockuperade det, och när den feta värdinnan ilsket protesterade mot deras skamlösa fräckhet och hotade dem med att köra ut dem med kvasten sköt de kallblodigt ner henne. Sedan gick de lugnt över hennes lik och tog huset i besittning.

Huset hade ett strategiskt gynnsamt läge, ty det var svårtillgängligt, och från dess övre regioner hade man god uppsikt över nästan hela kvarteret. Det var svårt att omringa utan att man blottställde sig, och därför valde överheten i stället att skjuta det i brand, vilket var relativt lätt gjort. Snart brann hela främre delen av kåken, och dess ockupanter började försöka överge nästet. Men för att ta sig ut till friheten måste de även slå sig igenom den systematiskt omringande överheten, och detta kunde endast göras med maximalt våld. Slagskämparna måste helt enkelt skjuta sig ut. Somliga lyckades väl med att skjuta ner en och annan kravallpolis och militär, men alla som försökte blev själva förr eller senare nedskjutna. Till slut var alla rebellerna skjutna eller fängslade, och huset fick brinna upp i fred. Ingen frågade efter om någon var kvar där, och gjorde någon det så svarade den tillfrågade av ockupanterna inget, ty alla visste de mycket väl att en sjuk man hade lämnats kvar där inne att dö, och det ville ingen av dem bekänna, ty för den saken visste ingen att anklaga dem.

Men det att en samling bråkstakar inringades och oskadliggjordes i Yokohama betydde ingalunda att alla bekymmer var över. I Tokyo blev situationen allt mera kritisk, ty där ville man inte få bukt med besvärligheterna den här gången; men det värsta var att liknande besvärligheter flammade upp inte bara i Nagoya, Osaka och Kobe utan i nästan alla japanska storstäder utom Kyoto. Stormen bedarrade inte utan vidare utan bara tilltog och spred sig som en löpeld vidare tills dess dimensioner närmade sig en nationell katastrof. Fabriker och industrier som var de förnämsta i världen sprängdes i luften, och "Made in Japan" hotade med ens att försvinna från världsmarknaden. Missnöje förekommer hos alla människor alltid, men den här gången hade liksom alla de värsta och vildaste japanerna föresatt sig att verkligen ge utlopp för det och alla på en gång i en nästan organiserad attack mot Japans makalösa materiella välstånd som en av världens teknokratiskt högst utvecklade länder.

Detta fick till följd att miljoner japanska medborgare och framför allt utlänningar bosatta i Japan fick panik. Det uppstod en lavinartad massemigration av hela det översta samhällsskiktet. Ingen av den japanska civilisationens ansvariga ledare och styresmän ville vara med när Japan gick åt helvete. De flesta miljonärer och miljardärer fick plötsligt väldigt bråttom med att avsäga sig ämbete, ställning och fädernesland. Var och en som ägde något av betydelse blev plötsligt väldigt mån om att rädda sitt skinn och strunta i landets. Det japanska samhället stod inför en fullständig kollaps.

Innan krisen ännu hade nått sin klimax fick österrikaren Bernhard von Schnitzler äntligen kontakt med en person som visste var den eftersökte mannen bodde. Det var den läkare som hade vårdat Lajos under hans sjukdom och som tyvärr avbrutits i sitt företag att rädda honom till livet. Överlycklig och mera entusiastisk än någonsin förr under sitt liv, om man bortser från hans barndoms allra lyckligaste stunder, ilade Bernhard von Schnitzler till K-gatan och stannade tvärt upp inför vad han fann på denna adress: en enda väldig bråte av rykande ruiner. Ursinnig uppsökte europén läkaren på nytt och frågade argt om denne verkligen var säker på att han hade nämnt rätt adress, vartill läkaren lugnt replikerade: "Jag ska själv gå med er dit och visa vägen." Läkaren insåg nämligen nödvändigheten av att skingra den upprörde västerlänningens samtliga tvivel.

Tillsammans gick de till platsen, och den stackars Bernhard var tvungen att acceptera det faktum att målet för hans ändlösa resa till slut hade nåtts men att det

hade brunnit ner till grunden praktiskt taget framför hans näsa. Och det hade brunnit ner med den dödssjuka man hjälplös i sin säng där inne som han hade rest i årtal för att få träffa och som han nu i flera veckor äntligen trott sig vara säker på att kunna finna. Hans besvikelse var utan gränser. Och det enda han kunde göra var att resignera. Han drog sig tillbaka från Yokohama och visade sig inte mera där på ett tag. Han ägnade sig i stället åt att sitta och grubbla på sitt hotellrum medan krisen i landet allt mer växte landet över huvudet.

Flygplanen var fullbokade. Snart kom den dag då flygplan inte längre vågade landa i Japan emedan det blev allt svårare att där få bränsle. Till slut var flygtrafiken till och från Japan reducerad till en tjugondel mot vad den hade varit. Men det värsta var att alla världens andra stormakter tycktes bry sig sju om Japans öde. De tycktes snarare vara lättade över att för tillfället slippa den hårda japanska konkurrensen på världsmarknaden än bekymrade över Japans politiska framtid. Särskilt Kina tycktes verkligen glädja sig åt Japans ragnarök på samma sätt som de jublade då president Kennedy sköts.

Och i brist på flygplansmöjligheter började de hittills besuttna i allt större skaror söka sig till de skepp som fanns att tillgå, som också de började tryta. Särskilt svår på tillgången av drägliga passagerarfartyg började Yokohamas hamn bli. Priserna blev allt högre på båtbiljetter, och många tog sig före att tillfälligt lösa sina trygghetsproblem med att skeppa sig över på fiskebåtar till Korea. Men många sådana blev både plundrade och avlivade på den resan, ty många mindre nogräknade fiskare drog sig inte för att tjäna extra på dylika resor med att dra fördel av de panikslagnas nödsituation och utnyttja dem till det yttersta, ty girigheten har ingen lag.

Men en som tog det lugnt i stormen var kapten Carpenter. I lugn och ro såg han till att hans maskineri blev ordentligt reparerat, och hans helamerikanske maskinist var alldeles för mekaniskt ensidig för att bekymra sig det minsta om det japanska samhället, som betydde lika litet för honom som en myrstack som råkat i kaos för att någon råkat trampa i den. I lugn och ro låg den gamla skorven *Carolina* i Yokohamas hamn och betraktade samtiden och framtiden med samma trygga oberördhet som änkan i Windsor på sin tid betraktade sin omvärld med utan att låta sig imponeras eller ryckas med av sitt brittiska imperiums formidabla framgångar. Och varje hysteriker som kom till Carpenter och gapade något om att omedelbart fara iväg med honom bort från allt japanskt, avfärdade kaptenen lugnt med att förklara, att maskinen ännu var i olag. Snart skulle den vara färdigreparerad, men i sitt hjärta önskade kaptenen att alla skrikande japaner av den feta sorten skulle finna ett annat fartyg att gapa på.

Det var blott efter att ha uppjudit allt tänkbart motstånd som han slutligen föll till föga för att ändå ta ett visst antal passagerare ombord och föra dem till Nya Zeeland. Det var en viss rödhårig kraftig engelsman vid namn Richard Reynolds som lyckades övertala kaptenen till detta, och det gick ej utan väl tilltagna lusidorer. Denne Richard Reynolds hade två bröder som båda var gifta och som till och med hade barn. De hade tillsammans tre pojkar, och hela denna familj på åtta personer fick alltså Richard Reynolds kapten Carpenter till att lova att föra helbrägda till deras släkt i Wellington på Nya Zeeland.

Efter detta avgörande steg kunde kapten Carpenter naturligtvis inte vägra att även ta emot andra passagerares beställningar. Han hade ju många års erfarenhet av passagerartrafik och var känd för sina våghalsiga resor med pilgrimer tvärs över Indiska Oceanen. Men han tog bara emot engelsmän i första hand och i andra hand amerikaner och européer. Britter tillhörande någon koloni av det numera formellt upphävda Brittiska Imperiet var vad som för honom menades med engelsmän. Och han beslöt sig för att absolut inte ta mera än högst tjugo passagerare. Han hade på sina vidsträckta resor fört många fler passagerare än så på sin lilla skorv på en gång,

men asiatiska pilgrimer ansåg han inte alls att var det samma som västerländska flyktingar. Pilgrimer hade han aldrig haft för många av på sitt fartyg, men kinkiga européer kunde alltför lätt göra det alltför besvärligt för varandra om de var för många. Och kaptenen hade skäl att frukta att det ändå skulle bli för många passagerare ombord hur få han än tog. Och han anade inte hur rätt han hade.

Men låt oss nu ta en titt på detta märkliga lilla skepp, som faktiskt var en av de få kombinerade segel- och motorfartyg som ännu var i trafik. *Carolina* hade två master och var så väl byggd att hon i gynnsamt väder kunde segla snabbare utan maskin än vad hon någonsin kunde gå med maskin. Nu var maskineriet ganska föråldrat men fungerade väl fortfarande och var starkt som hundra elefanter nästan. Många hade försökt få kapten Carpenter till att byta ut maskinen till en modernare och avlägsna masterna, som man ju numera till och med gjorde på hederliga *dhow*s; men så resonerade denne lugne kapten: "När maskineriet har tjänat ut skall jag byta ut det. Men så länge det arbetar som det skall har jag ingen anledning att göra mig av med en så förträfflig, pålitlig och taktfull tjänare." Och varje gång någon sade att maskinen var gammal och att kapten Carpenter skulle skaffa en ny sade kaptenen: "Vänta med att döma ut den tills den är kaputt."

"Men om ni får motorhaveri mitt på havet? Då är det för sent!" kunde då någon hysteriskt genmäla.

"Inte så länge jag har segel och master," menade då kaptenen tryggt och sög på sin pipa, som om förekomsten av segel och master var en större säkerhet än någon kvalificerad atommaskin i världen. Och det var den verkliga anledningen till att han inte ville förnya det urmodiga maskineriet: han ville behålla sina segel. Han ville aldrig låta maskindriften konkurrera ut segelfarten ombord på sitt fartyg.

2.

Och cirka två veckor senare var *Carolina* så gott som startklar. Hennes passagerarlista var fullbokad, och det enda som fattades var ytterligare en besättningsman. Maskinisten, som samtidigt var förste styrman, behövde en karl vid sin sida, men kapten Carpenter ville ogärna ha en man till ombord bland besättningen som inte var helt i hans smak. Han tyckte nämligen illa om sin kombinerade maskinist och förste styrman och beslöt att därför själv leta rätt på sin andre man.

Det var hög tid att ge sig iväg nu, ty oroligheterna närmade sig sin kulmen, och de tjugo passagerarna pockade allt ivrigare på att få ge sig av. De var rädda för att annars småningom bli mer eller mindre skalperade. Kaptenen lovade att efterkomma deras önskningsar så fort han hade funnit sin fjärde besättningsman.

En större besättning än så behövde han inte. En steward åt passagerarna, en styrman och en maskinist var allt vad han behövde. Hur många gånger hade han inte rest med bara en hjälpreda, sin gode vän doktor Magnus Forsyth, över den Indiska Oceanen med den ovärderliga lasten av heliga pilgrimer? Sin amerikanske styrman hade han fått på halsen för att maskinen under hans senaste resa plötsligt för första gången inte hade fungerat som den skulle, och för den förbannade maskinens skull var han nu tvungen inte bara att behålla honom utan dessutom att skaffa en andre styrman. "Bara jag slipper skaffa mig en ny maskin," tänkte han.

Han gick in på "Den Svarta Bläckfisken" och satt där en stund i det skumma grönaktiga dunklet och betraktade sin passagerarlista. Det var tyvärr något som inte stämde med den. Han hade fått en passagerare för mycket, och han gick nu igenom listan för att se om någon kunde undvaras. Där stod överst familjen Reynolds – åtta personer bestående av tre män, två kvinnor och tre barn. "Barnen kanske jag bara skulle räkna som halva personer, eller kanske alla tre som en," tänkte kaptenen och gick vidare. Därefter följde två gamla respektabla äkta par som länge hade bott i

Hongkong. "Det var dom som frågade om de fick spela bridge ombord," tänkte kaptenen och fortsatte mönstringen. Så var där ett amerikanskt par som också var ålderstiget. "Bara vi inte får några dödsfall ombord innan vi är framme." Så var där det unga paret George Hutchinson och Juliet Harris som ännu inte var gifta och som tänkte göra det i Wellington. "Bara vi slipper skandaler ombord," muttrade kaptenen för sig själv. "Det värsta man kan ha ombord på en skuta som *Carolina* är unga västerländska fruntimmer, för de ställer garanterat alltid till med relationskriser ombord, då de aldrig kan hålla sig till en och samma karl. Den här är åtminstone förlovad," och han gick vidare. Så var där Arthur Richter, den tjocke tysken. Kaptenen hade inte velat ha honom med, men tyskens övertalningsförmåga kombinerad med häpnadsväckande frikostighet hade blivit honom för stark. "Nå, han ger kanske färg åt sällskapet, även om det bara blir bombasmer. Tyskar har ju en förödande förmåga att alltid ta sig själva på allvar." Så var där gossarna Reynolds' österrikiska guvernant, som Richard Reynolds långt efter deras första avtal hade prackat på honom som extra gäst. "Vi kan inte lämna henne kvar här, vilket vi först hade hoppats kunna," hade den rödhårige Reynolds förklarat. "Barnen är för fästa vid henne." Och hon fick komma med. Så var där Pieter Fromm, den runde och glade holländaren. "Bara han inte dricker för mycket," tänkte kaptenen. "Holländskt mod har jag minsann haft nog av under tidigare sjöslag." Den unga fröken Cecily Nicholson hade kaptenen av ren barmhärtighet släppt med ombord för ett lågt pris, ty hennes föräldrar hade omkommit i kravallerna, och hennes enda släkting kvar i livet var en morbror som levde just i Wellington. Så var där den dystre engelsmannen Harold Finch som såg ut som en klassisk börssvindlare med oräkneliga människors ruinerade förmögenheter på sitt samvete, och till sist en grekisk-ortodox präst, fader Nikolaus från Thessaloniki, som bara hade fått följa med för att han hade haft sin familj på Nya Zeeland. Åtminstone hade han påstått det och haft en så ömklig uppsyn därvid att kaptenen inte hade kunnat motstå honom. "Kom med då," hade han sagt. "Skulle någonting hända så kanske det inte kan skada att ha en präst med ombord," tänkte han. Det gjorde en summa på tjugotvå personer. "Om de tre barnen räknas som en så är det tjugo. Dessutom kommer därtill jag själv, styrman, stewarden och en eventuell extra maskinist. Vi får absolut inte bli fler." Men fler skulle de bli.

Men det hände sig att hans amerikanske förste styrman samtidigt befann sig i land. Även han hade sina idéer om hurdan sekond han behövde och trodde sig ha lättare för att hitta en sådan som han behövde än vad han trodde kaptenen hade för att hitta en man efter kaptенens mer avancerade smak. Och av en slump gick han i en gränd ihop med en man som inte såg alltför japansk ut men som verkade både sjömansaktig och duglig. Och amerikanen frågade tämligen burdust på engelska: "Ni är inte japan?"

"Inte ni heller," svarade mannen undvikande. Styrmannen gav akt på mannens avtändhet. Han var klädd i en svart blus som ytterligare fick hans undervikt och magerhet att framträda, som om han gått igenom en drastisk sjukdom. Ändå verkade han stark.

"Är ni arbetslös?"

"Jag är just på väg till mitt arbete."

"Är ni sjöman?"

"Kanske det. Har varit."

"Vill ni ha ett bättre arbete?"

"Hur vet ni att mitt arbete inte är det bästa?"

"Det syns på er."

"Vad har ni att föreslå?"

"*Carolina* söker en erfaren sjöman som vet något om maskiner. Vet ni något om maskiner?"

"Jag lärde mig en del på min senaste resa."

"Kom med!"

Och som amerikanen verkade öppen och hjärtlig, som ju amerikaner vanligen gör tills man har lärt känna dem, följde den länge senige tydligt avtärde men ändå sege och kraftfulle mörke främlingen med styrmannen till "Den Svarta Bläckfisken" där styrmannen visste att kaptenen satt och tog sig sina generösa funderare.

"Jag har kanske funnit en sekond," sade styrman till kaptenen. Kaptenen lyfte sin granskande blick från sin detaljerade men ändå otillfredsställande passagerarförteckning och lade märke till den länge mörke mannen bakom styrman.

"Är ni europé?" frågade kapten Carpenter genast.

"Ja, sir."

"Ja, ni ser så ut. Har jag inte sett er förut?"

"Jag har inte sett er förut, sir."

"Varifrån kommer ni? Jag skulle gissa på Italien eller Grekland."

"Fel, sir."

"Spanien eller Frankrike?"

"Längre norrut, sir."

Kaptenen gav upp identifikationsförsöket.

"Vad vet ni om havet?"

"Det mesta, men inte tillräckligt."

"Bra svarat. Sitt ner, var så god." Kaptenen skärskådade den mörke européns utseende. Han var säker på att han hade sett karlen förut, men han mindes inte var, när och hur, men det kändes som om det var relativt nyligen, och samtidigt så såg detta ansikte så mycket äldre ut än det som han trodde sig ha sett och som han svagt trodde sig känna. "Har vi verkligen inte setts förut?"

"Omöjligt, sir."

"Har ni en yngre bror som liknar er?"

"Han dog i kriget, sir."

"Jag beklagar. Nåväl. Tydligt känner jag er inte. Vill ni bli andre styrman och andre maskinist på mitt fartyg?"

"Är det den tvåmastade skutan?"

"Egentligen är hon en yacht, men det var länge sedan. Men hon är i prima form fortfarande och seglar utmärkt."

"Jag tror er, sir."

"Ni tycks veta något om båtar. Vad har ni för kvalifikationer?"

"Jag har seglat med en fiskare från Hué till Formosa under två månader. Sedan tjänade på *M/S Mercury* som kock men bistod även dess maskinist rätt mycket."

Nu ringde en klocka i kaptenens huvud, men ännu fattades den viktigaste pusselbiten. Han visste att han kände denne man men kunde ännu inte placera honom.

"Vad vet ni om maskiner?"

"Ingenting, men jag kan få dem att gå."

"Det räcker. Mer än så vill jag inte att ni befattar er med maskiner ombord på mitt skepp. Hur länge var ni på *Mercury*?"

"En månad. Hon seglade från Formosa hit."

"Jag vet. Ni är egentligen inte kvalificerad, men jag tar er ändå, ty jag tycker om ert utseende. Ni ser ut som en ärlig och pålitlig man, och det är vad jag behöver i det brokiga sällskap vars välfärd jag kommer att ansvara för ända fram till Nya Zeeland. Vi kommer att frakta en hop missanpassade emigranter på flykt från verkligheten över ett mycket nyckfullt och svårnavigerbart hav uppfyllt av stormar och pirater, där egentligen vad som helst kan hända, men där jag väntar mig att de värsta kriserna kommer att finna sin början i passagerarhytterna. Men var är det jag har sett er förut?" frågade kaptenen tankfullt igen. Han kände mannen alltför väl men sökte

honom i fel område av hjärnan som en som han kanske hade känt och haft att göra med förut.

En gammal något vacklande stamkund på krogen som varken var skäggig eller rakad hade stått i skymundan och betraktat de tre herrarna. Han var en dagdrivare som alla kände och som kände alla i hamnen. Han kom nu fram till dem i denna paus i samtalet, lade handen på den mörkes axel och frågade honom på japanska, ty gubben var japan: "Hur kom du levande ut ur det brinnande huset på K-gatan?" Den mörke svarade:

"Jag bröt mig genom golvet. Rummet under mitt var inte övertänt ännu."

"Du är en lyckans ost, min gosse!" sade gubben leende, slog honom på axeln och gick.

Med ens kom kaptenen äntligen ihåg det skrynkliga fotografiet som österrikaren hade visat för honom för en del veckor sedan och hela den dagens samtal, men hans pokeransikte förblev oförändrat. Nu kände han dock sin man.

"Inställ er ombord imorgon klockan tio. Vi seglar på onsdag vid middagstid." Kaptenen reste sig.

"Aj aj, sir."

Och kaptenen gick ut därifrån. Han hade tydligen fått en del att tänka på.

Styrmannen vände sig nu till ungraren och sade: "Gratulerar. Ni är anställd. Ombord får ni det bra med mat varje dag och pengar dessutom. Vår steward Griffith kommer att ta hand om er. Han är alldeles för mjuk och vek och feg och feminin för min smak som den alltför engelska gentleman han är, men han duger som steward. Har ni pengar? Behöver ni förskott? Jag har dollars."

"Tack, men jag klarar mig." Ungrarens pengar var slut, och han hade just kastats ut från sitt senaste hyresrum, men sådant genomskådade inte amerikanen.

"En sak till," sade amerikanen. "Från det ögonblick ni kommer ombord är ni underordnad mig och tar bara order från mig, och ni lyder. Är det förstått?"

"Ja."

"Sir."

"Sir."

"Ja, sir."

"Ja, sir."

"Tack. Det var allt. Väl mött imorgon." Amerikanen räckte fram handen, och ungraren tvekade en aning innan han något motvilligt fattade den. Handskakningens kraft skötte amerikanen om. Så steg denne upp och gick till sitt. Den mörke ungraren satt ensam kvar på "Den Svarta Bläckfisken", var han idag hade kommit in för första gången i sitt liv, fastän han nu hade vistats i Yokohamas hamn i fyra månader.

Det var hög tid för *Carolina* att ge sig av, ty den nationella krisen nådde nu sin höjdpunkt. Det ryktades om att hela Kobe och Nagoya stod i ljusan låga, och Tokyos centrum dominerades av förbittrade barrikadstrider och sammandrabbningar mellan individer och samhälle. Allt var en enda röra i hela Japan, och det blev bara värre.

Nästa dag började passagerarna anlända med sina tillhörigheter. Dessa var många och i betänkligt många fall absurt skrymmande. De gammalmodiga engelskorna från Hongkong hade tagit med sig var sitt lass av krukväxter, tysken Richter hade med sig hela sitt bibliotek på mer än hundra feta volymer, för att inte tala om de mängder glas och porslin som väl inpackat yrkades på att inte bara få komma med utan därtill ända fram till målet i perfekt oskadat skick, vilket ju var höjden av pretentioner. Harold Finch hade en förskräcklig garderob med sig i vilken ingick inte bara smoking, frack, jackett och ett tjugotal kostymer utan dessutom även de dyrbaraste och finaste skjortor, morgonrockar av siden, guldbroderade sidenlakan och damasker, simkostym, med mera, med mera. Mrs Hamaday från Hongkong hade med sig en prålig burfågel som nog var en kakadua, och amerikanskan hade sin

katt, som genast från början, då de båda djurens ögon möttes, alltför tydligt visade sina inte enbart uppbyggliga avsikter mot den kanske alltför lätt panikslagna kakaduan, som i ögonblick av upprördhet förde ett öronbedövande och hjärtskärande oväsen.

"Det ser ut att bli en veritabel hönsgård det här," mumlade kapten Carpenter till sekonden, som var tvungen att le mot alla, hjälpa stewarden med att hjärtligast möjligt ta emot dem och visa dem till rätta och hjälpa dem med alla deras praktiska problem beträffande stuvning och deras hopplösa företag att få sig själva att rymmas mitt i all deras alltför optimistiskt medförda bråte. Det omständliga och genikrävande företaget att bringa ordning i allt detta kackalorum inte bara för alla passagerarna kollektivt utan även för var och en passagerare för sig och för vars och ens hela lilla enskilda medförda värld av leksaker och krimskrams tog hela dagen i anspråk, och mot skymningen var både förste styrman, sekonden och stewarden fullkomligt slut. De sov som mjölsäckar den natten.

Följande dag embarkerade familjen Reynolds med onklar och tanter, svågrar och svägerskor, brorsöner och nevöer, fruar och hela faderullan. De tre barnen hette Peter, Paul och Christopher. Christopher hade glasögon och var son till Morton, den mellersta av bröderna Reynolds. De andra två pojkarna Peter och Paul var tydligen söner till Frank, den yngsta. Alla tre barnen var i åldern nio till elva år. Den rödhåriga Richard, som var den äldsta av de tre fullvuxna bröderna, var den enda av dem som var ogift och barnlös, men det var uppenbart att hans vänskap med sin yngsta brors hustru var mycket stark, vilket ej alls tycktes bekomma hennes make, den yngsta brodern Frank, som även var den mest tystlåtna av de tre bröderna. Men om Richard var den som höll ordning på de vuxna i denna familj, så var de tre gossarnas guvernant den som minsann höll ordning på barnen, som genast bara ville springa omkring och leka. Men hon höll takten med dem, slog dem hårt där bak med en strumpstickas knoppförsedda huvud och lyckades med konststycket att få disciplinen att överleva steget från landbacken till mindre fast mark. Barnen hade respekt för henne, och det var tydligt att hon visste hur man uppfostrar pojkar.

Holländaren Pieter Fromm kom med några koffertar genever och whisky, och greken kom barfota. Denne var den ende som inte medförde något extravagant ombord, men i stället var hans egen uppenbarelse desto mera säreget originell. Han gick ständigt klädd som munk och hade tydligen för vana att aldrig någonsin klä av sig ens för att byta kläder. Men han var inte snuskig och hade inte ens loppor utan skötte klart väl om sin hygien och kammade till och med sitt skägg. Men det, sade han, gjorde han aldrig i vanliga fall. Tydligen inspirerades han därtill enbart av det illustra påfågelsällskapet ombord.

Men det hände att det strax före middag denna onsdag kom en främling vandrande på kajen. Sekonden hade just inlett förberedelserna för att sätta maskinen i gång, och styrmannen hjälpte till. Så sade styrman: "Det är nu dags för dig att gå upp på däck och kasta loss." Och sekonden lydde.

Med stewarden försäkrade han sig om att alla som skulle vara ombord var ombord, och fem minuter före tolv skred han till verket. Tunga rökslöjor efter bränder och explosioner i Tokyo, Kawasaki och Yokohama hängde som bruna sjok över Tokyoviken. Från centrum av Tokyo bolmade en tjock svart rök som ur en vulkan i början av sitt utbrott. Man fick nästan den föreställningen att det var självaste Fuji Jama som hade råkat i katastrofalt uppror. Det var minsann hög tid. Men på kajen stod en främling och betraktade honom. Sekonden blev varse den främmandes egendomligt stirrande blick och upphörde ett ögonblick med sitt arbete för att titta tillbaka. Emellertid bevärdigade han inte den stirrande människan med att fråga honom varför han stirrade så utan såg bort igen utan att ha blivit imponerad. Han skulle just återuppta arbetet när främlingen dessutom tilltalade honom:

"Lajos!"

Sekonden liksom skälvde till som träffad av en elektrisk stöt och vände åter sin blick mot den främmande beige kostymerade sprätten där på kajen. Han tittade stint på snobben med de vita handskarna och promenadkappen som hade tilltalat honom så befallande och sade liksom på trots till denne:

"Vem är ni? Vad vill ni?"

"Lajos Sieger från Budapest!"

"Förklara er! Jag känner inte er!" Sekonden satte sina armar i kors, vände sig mot främlingen och var alldeles lugn. Främlingen med den österrikiska brytningen kom fram som om han trevade sig fram genom en dröm.

"Är det verkligen ni? Jag tror inte att det är sant!"

"Jo, det är jag, men vem är ni? Jag har aldrig sett er förr. Förklara er snabbt, för skutan ska just gå."

"I tjugo års tid har era föräldrar sökt och forskat efter er, och själv har jag gjort det i sju år på uppdrag av min firma, som era föräldrar har anlitat."

Kapten Carpenter stod lutad med armarna mot *Carolinas* reling och skakade på huvudet. Många av passagerarna betraktade maskinisten och sprätten på kajen och undrade vad som egentligen försiggick. Tysken ställde en fråga till kaptenen som lakoniskt svarade: "Försening."

Österrikaren och maskinisten var nu inbegripna i ett samtal på tyska som tydligt ingenting på jorden för ögonblicket kunde hejda. Hade Fuji Jama plötsligt exploderat och Tokyo flugit i luften hade det inte kunnat avbryta dem. Men styrmannen härjade i fartygets inre och slog gnistor för att fartyget ännu låg fast vid kajen fastän maskintrycket var fullt, och hans vrede kom till kaptenens kännedom som ansåg den befogad. Han gick i land och fram till de båda herrarna och vågade ta risken att tveklöst avbryta dem.

"Mina herrar, jag beklagar, men fartyget måste lämna kajen. Antingen stannar ni här och fortsätter att diskutera och *Carolina* går miste om sin oundgängliga sekond, eller så följer ni, herr Schnitzel, med oss till Nya Zeeland och fortsätter er pratstund när min sekond är ledig från sin tjänst. Vilket väljer ni?"

Österrikaren var villrådig ett ögonblick. Så gjorde han en gest mot Japans brinnande kaos och sade: "Inte kan jag ju stanna här."

"Följ med då," sade kaptenen omedelbart.

"Jag kan betala för resan."

"Det vet jag."

"Men jag kan i så fall inte betala min japanska hotellräkning."

Kaptenen behärskade sin otålighet med en viss möda. "Om ni försvinner, så tror jag inte att japanerna räknar med att ni ska betala er hotellräkning."

"Ni kanske har rätt."

"Kom ombord nu, om ni inte föredrar japanska jordbävningar!"

Och så följde Bernhard von Schnitzler med kaptenen ombord, och sekonden gick efter, kastade loss trossarna och sköt ifrån landgången. Styrmannen uppenbarade sig nerlortad på däck och röt genast till sekonden: "Ner till maskinrummet!" Och sekonden försvann. Kaptenen stod redan vid rodret och snurrade på ratten medan *Carolina* långsamt vände fören ut mot bukten. Styrmannen hade tydligt hakat upp sig på något, ty han svor oupphörligen medan han försvann i sin hytt för att tvätta av sig det värsta. Sedan klev han upp på kommandobryggan för att passivt delta i den ädla uppgift som kaptenen i upphöjt majestät hade förstahandsrätt till och nu skötte om: konsten att navigera. Långsamt styrde han ut på den nästan spegelblanka vattenytan, bort från det världsliga kaos som den brinnande och flämtande huvudstaden i bakgrunden representerade. Bukten låg lugn och oberörd av världens största stads paroxysmer och inre strider. Vinden sov, och därför steg inte rökmolnen upp från staden för att skingras, utan de låg kvar som en giftig dimridå över hela

landet. Fuji syntes inte. Det japanska samhället kämpade för livet med sin svällande magkrafta, och det gällde att inte vara i närheten om den kampen skulle förloras. Ty om Tokyo gick under och föll för det kommunistiska-anarkistiska trycket, så att det övergick till att bli ett slags asiatisk Pariskommun, så skulle det dra med sig alla världens börser i fallet, och då skulle inte den grekiska prelaten ens längre få äga den kam som han ansade sitt skägg med.

Första delen : Flyktingen

3.

Hur kom det sig att Bernhard von Schnitzler råkade komma promenerande längs den kaj som *Carolina* låg vid just samma dag som hon skulle avresa och minuten innan hon kastade loss, så att han i sista minuten stötte ihop med föremålet för alla sina mångåriga efterforskningar? Det var en försynens skickelse. Det var faktiskt slumpen.

Efter alla sina misslyckanden med att finna sin man hade han till slut beslutat att lämna Tokyo innan staden brann upp, men han kunde inte finna några medel till att lämna landet. Det var då han mindes den lugne kapten Carpenter och hans otidsenliga skepp *Carolina* som hade varit invalidiserat, om man så får säga, för en avsevärd tid framåt av sina problem i maskineriet. Och genom en lycklig ingivelse begav han sig för att fråga om kapten Carpenter tänkte resa någonstans och om han i så fall fick följa med, vart och när det än var.

Även kapten Carpenter hade tänkt kontakta sin herr Schnitzel omedelbart efter att han fått Schnitzelns efterspårade man som sin maskinist, men tusen saker kom emellan, hans oberäkneliga passagerare pockade på att snabbt få komma iväg, tusen personer ofredade honom med tusen problem inför avresan, och han fick ingen ro till att lyda sitt samvete och ringa österrikaren i Tokyo. Därför fick han dåligt samvete.

Men på förmiddagen före avresan gjorde han våld på sig själv, gick i land och ringde till Tokyo. Han kom fram till Tokyo, men med herr von Schnitzlers hotell var alla förbindelser avbrutna av oroligheterna, då alla anarkister plötsligt funnit något av en nöjesfluga i att kapa allsköns telefonledningar. Hade televerket sprängts i luften eller telefonstolpar huggits ner och använts som bränsle eller som barrikadmedel? undrade kaptenen, men han fick inget svar på sin undran. Han kunde komma fram till huvudstaden men inte till någon i huvudstaden. Så kaotisk och nära upplösningstillstånd var världsstaden att dess telefonissor inte längre var i arbete och inte heller några teletekniker, som kunde reparera alla avskurna linjer. Därmed fick kaptenen låta sig nöjas. Han förstod att det var hopplöst att nå europén i fråga, och han var tvungen att acceptera det faktum att österrikaren ännu en gång måste gå miste om sin alltför väl förtjänade lön för sin möda.

Men döm om hans häpnad och glädje när han fick se sprätten plötsligt komma där i kostym, med promenadkäpp, nyfriserad och allt, tilltala maskinisten just som denne höll på att kasta loss och så ändå och äntligen trots allt få närbkontakt med sin man! Men kaptenen var alldeles för van vid de värsta cykloner och förlorade inte heller pokeransiktet inför sina egna stormkänslor vid detta tillfälle inför denna scen. Och när samtalet mellan österrikaren och maskinisten hotade sinka avresan löste han detta problem på det för alla parter absolut mest gynnsamma sättet genom ett sannskyldigt diplomatiskt snilledrag, utan att ana varför den österrikiske Schnitzeln

alls hade kommit dit. När han senare fick höra det av österrikaren själv skrattade han högt.

Men den som inte skrattade ombord var maskinisten. Han var aldrig glad hur god stämningen och hur glada alla de andra än var ombord. Han var som en direkt kontrast mot alla de andra. De drack och spelade kort, pratade strunt och diskuterade nonsens och hade det hur trevligt som helst med varandra, men maskinisten gick för sig själv, var fåordig och svårtillgänglig och verkade ha svårt för att få fram orden på tungan. Men för Bernhard vågade han öppna sitt hjärta.

"Du är så dyster, Lajos. Vad har du att vara ledsen över? Vi är ju på väg hem nu. Jag har funnit dig, och allt är som det skall vara. Varför är du då inte glad?"

"Jag har svårt för att tro på att vad jag upplever är sant. Jag har levt i helvetet under större delen av mitt liv, och så kommer du plötsligt in i mitt liv, ger mig åter mina föräldrar och min familj och försöker inbilla mig att jag har någonting att leva för. Hur kan jag tro på en sådan lycka som du förespeglar mig när jag i hela mitt liv bara har varit med om olycka? Jag vågar inte tro på dina lysande framtidsprospekt, ty jag har sett för mycket elände i livet och själv gått igenom för mycket för att mera våga tro på att en lycka mer är möjlig för min del."

"Du är pessimist."

"Nej, realist. Det är inte alls omöjligt att vi råkar ut för en svår cyklon som gör att *Carolina* går under med man och allt, och där sitter sedan mina föräldrar och vet varken vad som har hänt dig eller mig."

"Tyvärr hann jag inte telegrafera Europa att jag funnit dig. Jag kom ju ombord så plötsligt, och det här antika fartyget har tyvärr ingen radar eller telegrafutrustning. Det enda vi kan göra är att skicka flaskpost. Men har du överlevt så många svårigheter och stormar som du tycks ha gjort så överlever du säkert även om *Carolina* skulle kantra."

"Det är det som är det märkliga med mitt liv, att jag alltid har överlevt vad som än har hänt mig och det fastän jag inte själv har velat det. Jag har ofta velat dö, och jag har ständigt varit i sådana situationer att döden har verkat oundviklig, och ändå har jag klarat mig. Ofta har jag själv försökt uppsöka döden för att äntligen få ett slut på mig själv och mina olyckor, men det har jag alltid misslyckats med. Varför tror du jag tog världens tyngsta och sämst avlönade arbete i världens smutsigaste och eländigaste hamn? För att jag ville dö eller åtminstone lida så mycket som möjligt. Efter tre månader blev jag också mycket riktigt sjuk, men inte ens tyfus kunde ta kål på mig, och inte ens dödssvag och sängliggande i ett övertänt hus kunde döden få tag på mig. Det är mitt öde att ständigt nödgas leva vidare utan att jag själv vill det.

Jag avskyr mig själv. Ingen kan vantrivas så mycket med sig själv som jag. Jag betraktar mig själv som ett monster, ty jag tycks ständigt föra olycka med mig åt alla som jag träffar och umgås med. Se hur det gick för Japan när jag arbetade där! Och jag vågar inte tänka på vad som kanske skall hända alla dessa oskyldiga människor ombord på detta fartyg, bara för att jag är här."

"Du har en stark fantasi. Det är det enda som ger dig bekymmer. Du inbillar dig vad som inte är, men samtidigt kommer din starka fantasi till din hjälp när du är i svår nöd. Det är genom din fantasi som du ständigt har klarat dig. Men andra människor har inte samma fantasi. När de därför inte klarar sig lika bra beskyller du dig själv helt i onödan för deras öden, vilket är dumt. De har bara inte din fantasi och överlevnadskonstnärskap."

"Men allt vad jag har sett och upplevt har inte varit fantasi. Jag har sett saker som varit värre än Dantes helvete, och de har ändå varit lika verkliga som du och jag är, medan Dantes helvete ändå lyckligtvis alltid varit helt överkligt åtminstone. Min första smäll var min största, och den ensam gör mig till en obotlig tvivlare på allt vad som är gott i detta livet. Jag vågar inte tro på att vi två skall kunna komma hem till

Europa förrän vi faktiskt är där. Jag har lärt mig av livet att aldrig tro, hoppas eller önsketänka, ty allt mitt livs tro, hopp och önskningar har alltid kommit på skam."

"Har du någonsin älskat, Lajos?"

"Det vet du att jag har. Men allt vad jag har älskat i mitt liv har ständigt tagits ifrån mig. Därför vågar jag knappast älska någon eller något längre."

"Har du lust att berätta om ditt liv? Jag vet kanske för litet om det, och om jag visste mera kanske jag skulle förstå varför du är besatt av en sådan dyster och negativ livsåskådning."

"Att berätta för dig om mitt eget liv vore inte uppbyggligt, men jag skall gärna berätta om alla de människor som jag har känt, älskat och förlorat. Mina föräldrar känner du, så dem behöver jag inte berätta om, och dessutom tycks de finnas till fortfarande. Jag är också glad om du förskonar mig från att behöva berätta något från min tid i Ungern, ty de sorgerna, som så tidigt och så hänsynslöst kastade mig ner i livets mörkaste jämmerdal för gott, har jag minsann en gång för alla haft nog av. Nej, jag vill i så fall börja med att berätta om de människor som jag lärde känna i Ryssland.

Den första goda människa jag träffade i Ryssland var en präst. Han var en abbot på ett kloster nära Kiev, och det var hos honom jag lärde mig ryska. Ingen präst som jag har träffat har varmare predikat kärlek, tolerans och förlåtelse. Han hade annars minsann skäl att förbanna den ryska samhällsordningen. Kommunisterna brände ned hans kloster, drev ut alla dess ålderstigna ärevördiga lärda munkar och lät dem dö på stäppen. Men fader Stanislaus sade: 'Förlåt dem, ty de veta icke vad de gör. Älska dem blott mera för var ond gärning de gör mot er. Var lyckliga över att ymnigt få blöda för en enda syndare. Välsigna dem blott rikligare ju mera de hatar, förföljer och torterar er. Välsigna dem när de tvingar er att avsvärja er er tro. Välsigna dem när ni ser de kyrkor som de har omvandlat till biograf, stall och förrådshus. Välsigna dem när de sitter på de uthus som de har byggt av heliga gravstenar. Välsigna dem när de hädar, på det att allt ont som görs här i världen må vändas till vad som gott är. Älska deras hat, välsigna deras förbannelse, tjäna deras övermod, förlåt dem deras dödssynder, och när de med ett leende plågar er till döds så le ännu mera vänligt och kärleksfullt tillbaka mot dem.' Och när bröderna skrattade åt detta sade han med allvar: 'Detta menar jag uppriktigt och inte ironiskt.

Ty endast den är förbannad som förbannar, endast den är fördömd som fördömer och hatar, och endast den skall förföljas som förföljer. Endast den skall dö som dödar, endast den skall lida som vållar andra lidanden, och endast den skall straffas som straffar. Gör aldrig något ont mot någon, hur mycket ont han än tillfogar er, på det att intet själsligt ont må vederfaras er. Akta er för det onda som andra gör på det att ni inte må sättas vid det onda bord som de dukar åt sig. Gör aldrig det som era fiender gör er, på det att ni aldrig må få de fiender som de skaffar sig. Löna all ondska med godhet, och ni skall få se hur maktlös ondskan i längden är mot godheten. Ja, ju hårdare förödelsens styggelse drabbar er, desto mera, innerligare och mera oförtröttligt måste ni älska dess upphovsmän, på det att deras brister må neutraliseras och försvinna. Ty vad man ger en annan i andlig kärlek går honom aldrig förbi, ty hans själ, om än icke hans medvetande, tar emot det och behåller det, och det kommer fram i hans karaktär med tiden, hur ond han än har varit. Därför kan man aldrig älska en ond man förgäves, hur ond han än är. Och det är just världens onda krafter som vi kristna är till i världen för att bryta udden av med vår oskyldiga, barnsliga och naiva kärlek.'

Somliga av hans munkar skakade på sina kloka huvuden inför detta och menade: 'Skall vi då aldrig försvara oss mot ondskan? Skall vi då bara finna oss i en fullständigt menlös försvarslöshet? Skall vi då låta de elaka kommunisterna göra precis vad de vill med oss och bara och tuga och svälja förödmjukelserna? Är inte det litet för mycket begärt? Är det inte orättvist? Skall vi då finna oss i orättvisa?'

Min abbot svarade: 'Visst är det svårt, men jag lovar er att det tyvärr ändå är det enda rätta. Ondskan är djurisk. Godheten är mänsklig. Den djuriska ondskan kan aldrig göras god och mänsklig med våld, men den kan tuktas, liksom vilket djur som helst, med godhet och kärlek. Ingen godhet är större och mera överlägsen ondskan än den godhet som sväljer ondskan utan att ge tillbaka.'

Han dog ute på den öde stäppen i kretsen av de sina, medan hans kloster brann i bakgrunden, som kommunisterna hade förstört, plundrat och satt fyr på. Men innan han dog bad han oss alla att gå vår väg var och en för sig. Han trodde att vi skulle klara oss bättre ensamma än tillsammans, eller också trodde han att vi såsom ensamma skulle kunna uträtta mera. I varje fall lydde vi honom så att vi skildes där, och jag har sedan aldrig mera sett eller hört någonting om de andra långt ifrån unga bröderna."

"Liknande scener utspelade sig väl över hela Sovjetunionen."

"Liknande scener och värre. Men utan honom hade jag aldrig i tid insett vikten av toleransen, hur fruktansvärt viktigt det är att vara fullkomligt tolerant mot allt vad man möter i livet. Det finns inget större svaghetstecken än intolerans, och den herres undergång är alltid snar vars maktmedel är intolerans. Toleransen är det absolut viktigaste i vår kristna religion, och toleransen måste vara total för att kunna hålla. Man måste kunna acceptera allt, tåla allt och svälja allt vad som möter en i livet och omfatta allt oegentligt med samma oreserverade allt ont neutraliserande kärlek. Man får aldrig göra sig fiender, skaffa sig politiska ståndpunkter som andra inte kan dela, attackera dem som man inbillar sig att har fel eller kritisera någon överhet i världen, hur mycket denna än må missbruka sin starkare ställning gentemot de saktmodiga och eftergivna. Ingen regering och stat är starkare än den vars maktmedel är toleransen, och ingen regering och stat är svagare än den vars maktmedel är intoleransen. Endast den som säger ja klarar sig medan den som säger nej går under. Så enkelt är det. Denna hållning gentemot livet lärde mig fader Stanislaus att fatta, och hade jag inte gjort det så hade jag aldrig klarat mig igenom allt det som sedan följde."

"Men hur kom det sig att du hade möjlighet att fritt promenera omkring i Ukraina? Jag trodde att du var fånge från det ögonblick då du kom in i Ryssland tills du flydde med Philip."

"Det tåg som förde mig och tusentals andra ungerska för den stalinistiska världskommunismen obekväma personer in i Ryssland körde vid ett tillfälle av skenorna, och de som vid den kalabaliken rymde till skogs och sedan dessutom överlevde och förblev fria under en längre tid var märkvärdigt många. Jag var en av dem. Märk väl, att detta var bara några år efter krigsslutet. Även det till perfektion så steriliserade sovjetiska samhället var ett kaos då, och särskilt i Ukraina, där ju kriget hade dragit fram och tillbaka över hela landet i årtal. Men min frihet, liksom all frihet i Ryssland, var kort, och därefter började helvetet på allvar. Ty Ryssland är helvetet på jorden. Det vet alla ryssar, och det är därför alla ryska regeringar alltid har varit så tyranniska: de har sett det som sin främsta uppgift att till varje pris se till att ryssarna tiger därom inför världen, vilket de aldrig har kunnat göra. De regeringar som har lyckats bäst i Ryssland har betecknande nog varit sådana som vinnlagt sig om att hålla ryssarna välförsedda med vodka: det har bedövat dem och tillfälligt pacificerat dem. Under de år som jag tillbringade i Ryssland blev jag mer eller mindre en naturaliserad ryss, och därför kommer inte heller jag att kunna tåla om det ryska helvetet för dig. För ryssarna är livets enda mening att göra uppror och frälsa sig själva från det helvete som livet i Ryssland är för dem, och detta kommer de alltid att försöka göra, vad regeringen än är för en, och denna strävan ser regeringen som sin sak att motarbeta intill slutet, ty ur regeringens synpunkt är denna strävan ytterst oförnuftig och osund, och det är den. Ty ingen ryss har någonsin vunnit på att revoltera i Ryssland. Vad vann Leo Tolstoj på sin flykt från

hemmet och familjen? Det blev ju hans undergång! Och vad vann det ryska folket på den ryska revolutionen? Ingenting utom många år av blodig terror och ett regerande parti som i sitt maktspråk är hårdare och grymmare än vad någon tsar var under 1800-talet. De gjorde uppror mot religionen och monarkin och fick i stället en steril storebror som totalitär samhällsövervakare, som effektivt spärrar in alla levande, mänskliga och klartänkta människor på sinnessjukhus, för att de anammar och tror på så farliga ting som idéer. Men jag får inte förlora mig i det ryska samhällshelvetets mörker, utan det var om dess ljus, om dess människor, som jag skulle berätta.

Näst intill mig på resan till Sibirien satt det en jude. Men för att rätt kunna beskriva det ljus som denne och andra änglar skänkte oss som från ovan så måste jag skildra verkligheten som den var för oss, ty ljuset blir svagare för dig om du inte även får se hur mörk den hopplöshet var som vi levde i.

Vi var alla fastkedjade med varandra så att ingen av oss skulle kunna hoppa av tåget. Ändå hände det att en av oss, när vi skulle packas in i våra godsvagnar i Kursk, i sin gränslösa förtvivlan kastade sig in under ett ankommande tåg, utan att ta någon hänsyn till sina med honom fastkedjade kamrater. Sex dog där med honom, och ännu fler blev illa skadade för livet.

Böcker fick vi inte ha med oss. Jag hade ganska många, som jag hade övertagit från munkarna, men dessa togs ifrån mig i Kursk, och soldaterna sade med ironiska leenden: "Du får igen dem när du kommer tillbaka till Kursk." De menade därmed, att jag aldrig skulle komma levande till Kursk mer, emedan jag som politisk fånge var dömd i förväg till döden, som tusentals andra om inte miljontals, genom straffarbete i Sibirien på livstid.

Vi packades i godsvagnarna så tätt som möjligt. Bara i min vagn var vi trettio. Vi visste alla redan när denna resa inleddes att många av oss aldrig skulle komma fram. Vi kunde inte ligga utom på och över varandra huller om buller, och följaktligen kunde vi inte heller sova. Det var inte bara varje individs obekväma ställning och oro som gjorde sömnen så svåråtkomlig, utan det var också vagnarnas oupphörliga skakningar och slamranden, slängningar och gnisslingar och deras obönhörliga drag och kyla som aldrig lät oss få någon längre stunds vila, ty om man somnade trots allt, vaknade man snart av att man frös, varför man då frenetiskt måste gnida lemmar och sparka med benen tills man fick liv i sig igen, så att man sedan tillfälligt kunde domna av på nytt, tills man snart igen vaknade av att man frös än värre. Men det värsta av allt var stanken. Vi kunde hysta ut vår avföring, men många gjorde ner sig och kissade på sig, och vi fick aldrig komma ut, motionera eller tvätta oss, och vi hade ingen möjlighet att göra godsvagnen ren. De hygieniska omständigheterna var alltså utomordentligt vidriga. Och under resan fick allt flera av oss blåskatarr om inte dysenteri, vilket gjorde att de inte alls kunde kontrollera sina utsläpp, emedan ingenting gjordes för att stävja deras sjukdomar.

Vi hade mat i vagnen som vårt sällskaps ordningsman lagade åt oss av på kaminen varje dag, men brödet möglade, grönsakerna ruttnade, allt ätligt ruttnade och till slut även vattnet. Och all denna rutenhet var vi tvungna att leva på, ty vi hade ingenting annat fram till dess att tåget skulle göra sitt första större uppehåll. Och det visste ingen när eller var det skulle bli.

Mitt i detta eviga vardagselände, som aldrig följdes av någon helgdagsomväxling, ryckte mig en dag min judiske granne i ärmen mycket försiktigt och frågade finurligt och mycket hemlighetsfullt: "Vet du vad det här är?" som om han var i beredskap att för mig och mig ensam avslöja sitt livs enda betydande hemlighet. Han hade då något litet och oansenligt i handen som var ganska trasigt, men jag såg att det var någonting som krampaktigt liknade en ihjälläst bok. "Nej," sade jag, ty jag kunde inte ana vad det var för en bok. Jag svarade lika tyst och försiktigt som han hade tilltalat mig, ty jag ville inte förråda hans förtroende.

"Det är en bok," sade han då ännu mera konfidentiellt och med ögon som strålade av glad finurlighet, som om han hade lyckats överlista hela världen och kommit undan med världens fräckaste oförsämdhet.

"Vad för bok?" frågade jag en aning otåligt. Då sade han att det var Bibeln.

Jag hade aldrig förut läst Bibeln ordentligt, men genom denne lille magre och skinntorre jude, som var som om han bestod av stickor och strån, fick jag ta del av denna boks väsentliga partier. Tidigare hade jag bara känt till det Nya Testamentet, men nu fick jag även kännedom om Lagen och de mycket intressanta historiska böckerna. Naturligtvis kom denna boks existens snart till gemene mans kännedom i vår vagn, och detta ledde i sin tur snart till att vi inledde högläsningar i vagnen. Det var han som läste, ty han läste så vackert och inlevelsefullt och samtidigt så klart och tydligt som ingen universitetsprofessor kunde göra. Och hur han hade lyckats smuggla med denna gamla malättna lilla Bibel, som nästan inte längre höll sidorna tillsammans, var och är ett mysterium. Ty vi finkontrollerades alla i Kursk, och ingen av oss fick ta någonting med på vår resa. Men Bibeln hade han ensam lyckats smuggla med sig. Han ville aldrig tala om hur, men tydligen hade han lyckats gömma den mellan skinkorna i själva stjärtskrevet. Och ingen medicin eller välsmakande mat hade kunnat göra vår existens där i det ständigt slamrande kylskåpet mera dräglig än vad läsningarna ur denna bok gjorde. Snart kom vi att låta boken gå runt, och var och en fick själv välja vad han ville läsa för oss andra, så att vi bara läste bättre och bättre och finare och finare avsnitt. Denna boks mystiska förekomst resulterade i en innerligt varm kamratanda och samhörighet med varandra, som aldrig hade varit möjlig utan denna ruin av en bok. Och därför kan jag aldrig skriva eller nämna Bibeln med annat än med den största respekt och med stor bokstav, ty den boken, trots alla dess förbannelser och olycksprofetior, är trots allt den äldsta och första bok som skrevs till och för människorna med ett etiskt, moraliskt och enbart uppbyggligt syfte. Jag kan lika litet skriva Bibeln med liten bokstav som jag kan skriva Gud med liten bokstav, ty båda företeelserna är heliga och står för mig höjda över all kritik, och jag kan inte nämna dem utan den djupaste vördnad och största möjliga respekt. Jag hoppas du inte håller mig för en farisé för den sakens skull, men jag tror faktiskt på det gudomliga i människan och på att det är en högre makt än människan som råder över människans och världens liv. Min livsåskådning är alltså religiös, även om jag för den sakens skull ingalunda förnekar utvecklingsläran eller någonting i världen över huvud taget."

Men styrman kom och grälade på honom och sade: "Står du här och är onyttig nu igen! Ner under däck med dig och se till så att den av pumparna som gnisslar aldrig gnisslar mer!"

"Aj aj, sir," sade maskinisten och sade som hastigast till Bernhard: "Vi får fortsätta senare," innan han försvann.

4.

"Det är med blandade känslor som jag berättar om mina erfarenheter från Ryssland, ty egentligen har jag inte ett enda trevligt minne därifrån. De enda sympatiska ryssar som jag träffade var straffångar, och vanligen var dessa inte ens ryssar utan judar, polacker eller något annat. Isak, som läste ur Bibeln för oss, dog i den kolerasjukdom som härjade i tåget och som tydligen fanns kvar som smitta i vagnarna från tidigare slavtransporter, och som antagligen skulle finnas kvar där även för framtiden. Men det märkliga var att med Isaks liv försvann även hans Bibel. När han var död var alla angelägna om att Bibeln inte skulle tippas av tåget med honom, men den fanns då inte på honom. Alla misstänkte ordningsmannen som aldrig hade velat ta ställning för eller emot Bibel-läsandet, men själv är jag övertygad om att någon av oss hade stulit den. Någon hade gripits av ha-begär efter den och

ville ha den helt för sig själv. Men den kom aldrig någonsin fram, och vem som än hade tagit den så fick han lika litet glädje av den som den med sina rikedomar inlåste kalifen fick av allt sitt guld. Ty Bibeln, liksom all riktig litteratur, har man bara glädje av när man kan dela den med andra eller sprida den till andra. Om man behåller läsandets glädje för sig själv blir glädjen aldrig fullkomlig eller fullbordad, utan det uppstår ett slags andlig förstoppning, som måste bli fatal om man inte ger den vidare. Vem det än var som tog den så begravde han den med sig själv. Att Isak skulle ha gjort sig av med den innan han dog är otänkbart, ty ingen ville hellre än han att vi alla skulle få ta del av dess innehåll.

Men det fanns en annan jude i vår vagn som hette Sylvester, och han var dessutom polack. Han var det mest magra och spinkiga och sorgsna i människoväg som jag har sett. Hans ögon var stora som svarta kristallkulor och lika djupa men därtill så oändligt sorgsna att man blev sorgsen bara av att möta deras blick. Och den mannen bar verkligen på en börda av tragedier som av ödet ideligen bara hade lastats tyngre och tyngre. Men likväl så tyckte han sig fortfarande ha en morot framför nosen som han likt åsnan fastbunden i trav runt brunnen envist vägrade ge upp sin idoga strävan för att nå. Och detta mål som han skymtade i fjärran var väl för honom det mest hopplöst omöjliga och ouppnåeliga som kunde finnas.

När kriget utan logisk anledning och synnerligen orättvist drabbade Polen 1939 skildes han från sin familj, som han sedan aldrig mera återsåg en enda medlem i livet av. Han hade en hustru, en gammal far, en son och två döttrar som han försörjde. De första tre krigsåren tillbragte han under ständig förflyttning från fängelse till fängelse och från koncentrationsläger till koncentrationsläger. Han upplevde alla det nationalsocialistiska koncentrationslägrets värsta fasor. Och inte en enda människa som han träffade på någon sådan helvetisk plats hade gjort något för att förtjäna att vara där. Alla dessa oräkneliga lamm, som offrades för nationalsocialismens världsliga maktörsts skull, var alla lika oskyldiga som Kristus. Det enda som i det nationalsocialistiska samhällets ögon komprometterade dem och gjorde dem förtjänliga av den grymmaste tänkbara död var deras tro, ty deras tro på Gud var den enda tro i världen som var starkare än nazisternas tro på sig själva.

Med sina bröder fick han varje morgon gå upp klockan sex för att sedan hela dagen arbeta hårt med de mest idiotiska, meningslösa, onödiga och vanvettiga arbeten, som hade utfunderats enbart för att ge dem en tillräckligt överansträngande och mördande sysselsättning. Ingenjörer, musiker, rabbiner, läkare och akademiker sattes till att gräva djupa diken om morgonen bara för att på eftermiddagen få befallningen att noggrant fylla igen dem. Och grävdes dessa diken inte tillräckligt djupa, och fylldes de inte tillräckligt noggrant igen, så att man inte kunde se var de hade varit, så togs mer än skäligt många ut på måfå för att bestraffas eller skjutas. Sådana diken kom inte ens till användning som gravar åt de grävande. Grävorna trodde alltid att det var sina egna massgravar de grävde när de gjorde dessa djupa meningslösa diken, men om de alla fylldes med människolik så fylldes de i så fall i regel av deras egna mördade kvinnor och barn.

Eller också sattes de till att bygga upp viktiga tegelhus från grunden, som när de väl var färdiga befanns stå på fel plats, så att de åter måste rivas ner så noggrant att inte ett spår av grunden fanns kvar. Och så fick de bygga upp huset igen någon annanstans, och vanligen var det något fel med byggnadsplaneringen då också, som återigen upptäcktes först när baracken eller kasernen var färdigbyggd.

Vilken utbildning de än hade, vilken akademisk grad de än hade, hur många språk de än behärskade och hur kunniga de än var i litteratur, konst eller musik, så behandlades de alla som själlösa maskiner utan något människovärde. Var de dugliga så utnyttjades de till det yttersta, och när de inte längre orkade med det självmördande arbetet så skrotades och kasserades de. Vanligen tvingades de kassera sig själva.

Varje natt var en mardröm på grund av kölden, som aldrig lät dem få tillräckligt med sömn. På vintern hände det sällan att någon eller några inte frös ihjäl varje natt.

Sylvester var en av de ytterst få som klarade sig tills räddningen kom genom ryssarna. En annan som nästan klarade sig var en präst. Han var en katolsk präst som redan när han kom till lägret närmast Breslau, nästan naken och halvt invalidiserad, innerligen ombads av sina medfångar att hålla sin sysselsättning dold för de makthavande, på det att han skulle få leva och kunna hjälpa de andra i lägret så länge som möjligt. Denne präst, fader Jan, insåg sin uppgift och kämpade heroiskt för att övervinna sin invaliditet och i hemlighet kunna tjäna sina medfångar som präst. Och han lyckades med det i flera år. Men bara några veckor innan ryssarna kom upptäcktes gömstället för hans mässhake, kalk och nästan oätliga oblater, och han arkebuserades omedelbart. Överheten kunde inte svälja den skam som de tyckte det var att en katolsk präst hade fritt kunnat verka i deras koncentrationsläger i flera år. Men hans medfångar glömde honom aldrig, och ej heller gjorde juden Sylvester det.

När ryssarna återgivit honom friheten offrade han all sin tid och alla sina medel på att forska efter de sina, men han fann aldrig något spår av dem. När ryssarnas grepp om Polen hårdnade och han märkte att ryssarnas socialism inte var mera tolerant än vad tyskarnas nationella socialism hade varit, beslöt han att försöka utvandera eller i praktiken fly, till Israel. Han följde i tidningarna och i de internationella radionyheterna med varje fas av judarnas frihetskamp för ett eget hemland, samtidigt som hans möjligheter att lyssna till utländska radiostationer och läsa i utländska tidningar därom obönhörligt kringkars. Men hans utvandringsplaner, som till slut blev rena rymningsstrategin, såg ut att kunna lyckas. Han kom utan att myndigheterna visste någonting därom till Gdynia. Alla sina spårhundar lyckades han lura bort. Och i gryningen en dimmig oktobermorgon tog han steget för att gå ombord på det sista fartyget till Medelhavet. Han skulle smugglas ombord, och han hade sina medhjälpare. Allt såg ut att klaffa, när en polisbil stannade på kajen och ett par civilklädda hemliga poliser steg ombord med två alltför väl tränade schäferhundar. Fartygets kölsvin genomsöktes och han infångades. Någon hade skvallrat.

Efter de tyska koncentrationslägren följde så de ryska. Men ännu där han satt stelfrusen och utsträckt mot den skakande godsvagnsväggen och belagd med skavande bojor trodde han att han en dag skulle få se Jerusalem. Drömmen om Israel var vad som höll honom vid liv.

'När jag lever och är vaken och ser vår verklighet som den är kan jag endast gråta, men när jag tänker på Israel gläds jag och skrattar jag i mitt hjärta hur litet jag än kan skratta i ansiktet. Du förstår,' sade han i ett gränslöst förtroende, 'vi har lyckats lura historien. Mitt livs enda glädje är tanken på hur Israel, trots alla tre millenniers fador och förföljelser och trots två världskrig med socialistiska världstyrannier och folkmord, ändå till slut har lyckats lura historien.'

Och det var alltför klart och tydligt att de sovjetiska myndigheterna aldrig någonsin skulle låta honom få komma till Israel. Ty för dem var han redan död. För dem kunde ingen överleva deras koncentrationsläger, i motsats till de tyska. Men den absoluta omöjligheten för Sylvester att någonsin komma till Jerusalem insåg och accepterade alla utom Sylvester själv. Han var inte den som gav upp. I all sin totala sorgmodighet och livstragedi var han ändå på något sätt den absoluta mänskliga optimismen inkarnerad i sin prydno.

Han var en av de tretton i vår vagn som överlevde resan till Tomsk. Men i Tomsk förlorade jag kontakten med honom. Han skulle tydligen till ett annat straffläger än jag. Jag såg honom sedan aldrig mer.

Men den som bäst höll upp modet i vår godsvagn under hela denna förfärliga resa var en gammal lugn vitryss som minsann inte saknade verklighetssyn, men han

såg vår förfärliga verklighet så godmodigt i vitögat, att han vid varje ord som han fällde praktiskt taget förvandlade allas vår tragedi till en komedi. Han sade inte mycket, men allt vad han sade var alltid lika träffande och drastiskt, enkelt och humoristiskt och totalt fritt från all morbiditet och självömkan. När det ena liket efter det andra stälptes ut under resans gång sade han: 'Frivilligt dog de, och som döda har de större anledning än vi till att pussa tundran.' Han sade en egentligen så makaber sak så enkelt och sakligt som om han sagt prosit till en som nös i kyrkan, och det hade en så utomordentligt välgörande effekt att den nästan gjorde oss upprymda. När en hysterisk dysenteriker dog i koleran sade han: 'Nu slipper du längre bekymret om att inte kunna tvätta dina kalsipper.' Ett mera trösterikt ord till just den avlidne hade inte kunnat sägas av en präst.

Och när vi var i Tomsk och jag häpnade över att bara få se nyanlända friska krafter och inte en enda veteranfånge någonstans och frågade denne storväxte trygge och stillsamme Ivan: 'Finns det ingen gammal man i Sibirien?' så svarade han: 'Vet du inte att Sibirien är Rysslands Shangri-La? Här åldras man inte på nolltid, och om man i alla fall skulle lyckas leva här så länge så att man nådde någon mogen ålder skulle man genast bli djupfrost för den sakens skull, som de ärevördiga mammutarna.' Vi kallade honom för *profeten* eller *den lärde*, men vad han hade gjort för att komma på vårt tåg fick vi aldrig ur honom. Någon påstod att han på grund av svält i byn hade stulit ett bröd för att kunna ge sina barn mat, svält har alltid varit ett aktuellt problem i Sovjetunionen medan det aldrig var det före 1917, men det lät mera som hämtat ur någon roman än som något som passade in på honom. Ett annat mera försiktigt rykte lät mera troligt: han hade uppträtt till försvar för den vitryska nationalismens sak. Han behärskade det vitryska språket, så det var inte alls otroligt, men han verkade så fullständigt troskyldig och oskyldig. Själv tror jag att han kom med genom en tillfällighet. Ty han var just en sådan sällsynt person som var totalt likgiltig och oberörd inför allt vad som hände honom själv, men däremot tvekade han inte inför att hjälpa sin medfånge när han kunde. Ingen av oss fick egentligen någonsin veta någonting om hans egen person från honom själv.

Men ännu roligare var dock den lille Slavskij. Han var inte längre än en och femtio, och han var en verklig brottsling. Hans brott och specialitet var likplundring och vagabondage, men han var den gladaste brottsling som jag har sett i Sibirien. Som soldat i kriget var han den fegaste tänkbara, och det var där han lärde sig till att plundra lik, snabbt, osynligt och effektivt. Men det intressantaste med honom var det att han hade en underbar tenorröst. Han var en naturlig hjältetenor som Caruso och Jussi Björling, och han hade tänkt utbilda sig till operasångare när kriget kom emellan. Han ville aldrig sjunga när han satt fastkedjad med oss i vagnen, men under de få tillfällen under resan då vi fick komma ut gick han alltid ett stycke ensam för sig själv och började sjunga. Och det var en ljuvlig njutning för alla dem som var förnuftiga nog att stanna upp och låna hjältetenoren sitt öra. Och han var alltid på det bästa humör under hela resan. En vakt som hade hört honom sjunga hade lovat honom och oss alla att han skulle göra allt för att få honom fri i Tomsk. Den vakten tyckte att det var en skandal att en sådan tenor skulle sättas till slavarbete, vilka brott han än hade tvingats begå för att överleva. Men den lille mannen blev sjuk på resan, men lika glad var han för det tills han dog. Han dog dagen innan vi kom fram till Tomsk. Han dog i koleran, och när han var död sade den gamle vitryske profeten: 'Så lever en Caruso om han är ryss: han görs till soldat och sätts i bur, och när han får veta att han ska få sin frihet för sångens skull får han hjärtslag av lycka.' Och det kanske var så.

Men min allra bästa vän i Ryssland var en engelsman som hette Philip."

"Honom känner jag. Men berätta gärna om dina upplevelser av honom."

"Hur känner du honom?"

"Berätta först dina upplevelser av honom, så skall jag sedan berätta mina."

"Han var utbildad sjukgymnast, och det var som sådan jag först kom i kontakt med honom. Du förstår, den färd som vi från Tomsk måste göra till floden Kjet 20 mil längre norrut höll på att ta livet av mig. Jag hade ju mitt förbannade fördärvade ben att dras med."

"Ja, hur kommer det sig att din invaliditet försvann?"

"När jag var tvungen att reda mig helt allena i Ukraina var jag tvungen att gå eller dö. Jag tvingades av nöden att använda mitt sjuka ben mer än vad det tålde, och visserligen gav det mig förfärliga kval, men det var under den tiden som benet började bli bättre, vilket jag konstaterade med omåttlig häpnad.

Men på marschen till Kjet höll jag på att bli efter för mitt ännu alltför haltande bens skull. Du anar inte vilken mardröm utan ände den marschen var. Nu har jag på nytt råkat in i just sådana fasor i min berättelse som jag till varje pris hade velat undvika, men har vi väl ramlat ner i gropen så får vi väl kravla oss upp ur den också.

Saken är den, att vi var tvungna att vara framme vid Kjet vid en viss tidpunkt, och det råkade händelsevis just då inte finnas några fordon tillgängliga i Tomsk att föra oss dit med. Alltså fick vi gå till fots i hård marschtakt från morgon till kväll. För att uppmuntra oss sade man att det bara var tio mil till målet, men det visade sig vara mer än dubbelt så mycket. Och snön var djup, och på många och långa sträckor var det omöjligt att lokalisera var den totalt översnöade vägen gick fram. Mer än en gång gick vi vilse under militärernas ledning. Jag fick det aldrig klart för mig varför vi skulle vara framme just den bestämda dagen, men tydligen hade överheten bara nämnt den dagen, och så hade det blivit en lag för underbefälet som de inbillade sig att skulle kosta dem livet om den inte uppfylldes. Ren formalism, alltså.

Jag kan inte berätta allt om sådana marschers elände, men det värsta var alltid nätterna. Vi var tvungna att göra upp eldar, om vi ville förbli levande fastän vi somnade in, vilket vi ju alla underligt nog ville trots allt. Men dessa eldar måste vaktas och hållas vid liv. Vi avlöste varandra vid vaktandet av dem. Alla var vi så trötta efter den så kallade dagens oupphörliga ilmarsch att det var omöjligt att kräva av någon att han skulle kunna hålla nattvakt mer än en timme i sträck om han ens kunde hålla sig vaken i en timme. Somnade någon på sin vakt betydde det att elden brann ut och att alla som sov runt omkring den frös ihjäl. Det fanns de som hade till uppgift att gå omkring överallt och se till så att ingen nattvakt somnade och ingen eld slocknade, men dessa var föga effektiva och alerta i den mörkdande kylan. Det var mera tacksamt att sitta stilla vid en eld som verkligen kunde värna en än att gå omkring och aldrig få förbli vid någon lägereld. Hade man en eld så var det sista man ville i världen att gå ifrån den.

Straffet var strängt för den som somnade på sin vaktpost och överlevde natten. Vanligen misshandlades han ihjäl. Men nattstafetten kring elden var det värsta. Man väcktes av en stupfärdig eldpassare som hade gjort sin timme, och man var då tvungen att göra våld på sig själv, slita sig från vilan och utkämpa en bitter kamp mot sömnen i en timmes tid, varefter man stupade i sin tur efter att ha överlåtit mardrömmen åt nästa stackare.

Och dagarna var en oavbruten hetsig språngmarsch, som ständigt för varje dag stressades upp allt mera. Och för varje dag blev allt fler allt tröttare, och envar som hotade att sacka efter blev skjuten. Och det var i detta sammanhang som jag med mitt dåliga ben fann det allt svårare att hålla den omänskligt forcerade takten.

En kväll var jag färdig att ge upp. Mitt knä var uppsvällt, och jag kunde inte stå på benet mera den kvällen. Till mina kamrater sade jag: 'I morgon får ni fortsätta utan mig.' Men då sade någon: 'Det lär finnas en sjukgymnast bland oss.' Någon visste var denne fanns, och man fick tillstånd av befälet att hämta honom. Varje straffånge var ju värd att hållas vid liv så länge det gick då han ju arbetade gratis åt staten. Så fick jag då se denne vänlige mörkblonde kultiverade engelsman, den förste

engelsman jag hade träffat i mitt liv, som jag framdeles skulle få samarbeta så mycket med.

Han tog fram mitt ben ur alla klädestrasorna och började gnida och massera det med snö. Han gned mycket mjukt och på mycket särskilda ställen, som han snart koncentrerade till blott två-tre punkter kring knäleden. 'Det här borde vi operera,' sade han medan han mycket noggrant följde med hur jag kände det inför hans hantering och hur mina nerver i knät reagerade. Och hans första behandling kändes faktiskt som om den eld som jag hade lidit av i mitt sjuka ben hade släckts av hans mjuka fysioterapi med snö och is. Och följande dag kunde jag fortsätta, och varje dag mitt ben strejkade fick jag sedan effektiv hjälp och lindring av honom. Vi passade på under dessa behandlingsskurer att samtala med varandra, och våra samtal blev bara intressantare, livligare och djupare under marschens gång. Han hade så mycket att ge, denne nyktre intelligente västerlänning, och det var så tacksamt att få tala tyska med honom. Hade han inte funnits där när mitt ben vägrade att bära mig mera hade jag som alltför många andra där fallit offer för tredskodomen att få bli skjuten och lämnad åt vildmarkens begravningsentreprenörer vargarna, som gärna stoppade undan vem som helst i sina tarmars gravar.

Så började mitt samarbete med engelsmannen. Så inleddes vår vänskap. Genom en tillfällighet hamnade vi i samma barack i det fångläger som vi till slut trots allt kom fram till, och sålunda fick vi arbeta tillsammans alla dagar.

Med honom fick jag verkligen en vän som jag kunde dela alla mina känslor och erfarenheter med. Vi förstod varandra, och vår vänskap var sådan att vi med den inspirerade varandra till att härda ut bättre än de flesta andra. Vi redde oss med den alltför korta sömn vi fick och var sällan trötta, medan de andra gick och släpade sig omkring som vandrande vålnader. Våra samtal och vårt själsliga utbyte blev en terapi oss emellan genom vilken vi stärkte varandra och klarade oss bättre än de flesta andra.

Medan andra låg och stönade, yrade eller klagade i sina britsar över den infernaliska kölden, den plågsamma svälten och den alltför svårundvikliga döden låg vi och samtalade om eviga ting. Vi sov för den sakens skull mindre än alla andra, men ändå var vi piggare, gladare och friskare och redde vi oss bättre än de andra.

Efteråt har jag ofta funderat över hur vi kunde klara oss så smärtfritt genom detta inledningsskede av vårt sibiriska helvete, som sedan bara blev värre och värre; men just detta inledningsskede var kanske den svåraste biten, genom att då alla fasorna var nya för oss. Och jag har kommit fram till, att det som vi två hade gemensamt, och som alla de andra saknade, var en mycket grundläggande europeisk kulturuppfostran. Vi var européer och hade hela Europa med dess kultur och historia gemensamt, fastän jag var från kontinenten och han var från en ö. Men det var ändå samma Europa som vi både ägde i våra hjärtan."

"Vad talade ni om mest?"

"Om allt mellan himmel och jord. Vi kunde i timmar tala om Churchill, som jag då ännu inte visste och aldrig anade att Philip var släkt med. Han berättade om sina erfarenheter, och jag berättade om mina. Vi delgav varandra alla de bilder som av verkligheten för evigt hade ristats in i våra själar. Och vi skrev en novell tillsammans."

"Kunde ni göra det? Fick ni göra det?"

"Vi gjorde det. Vi skrev den på dasspapper med kol, blod och krita."

"Vad var det för en novell?"

"Vi skrev den på det för oss båda gemensamma språket tyska, ty då kunde jag ännu inte engelska. Och när vi fullbordat den gömde vi den i barackväggen bakom en lös tegelsten. Vi invigde bara våra närmaste vänner i den, och endast de fick veta var vi förvarade den. Det var nästan bara judar, ty det var nästan bara judar i lägret som kunde tyska förutom vi. Och när vi rymde från lägret lät vi berättelsen ligga

kvar där i barackväggen som det koncentrationslägrets yttersta litterära och dokumentära hemlighet."

"Vad handlade novellen om?"

"Det var en romantisk historia. Genom att vi hade så stor möda att plita ner den minns jag den nästan utantill. Skall jag dra den?"

"Gärna, om du vill. Jag är mycket intresserad."

"Vi kallade den 'Moljanka' efter ett fångläger som vi båda kände till och som väl de flesta sibiriska straffångar har hört talas om. Och berättelsen byggde på våra egna erfarenheter, och dess huvudpersoners drag byggde mycket på olika levnadsöden som vi själva hade kommit i kontakt med."

5.

Moljanka – en novell

(1)

Han greps i natten till den 23 november och fördes omedelbart bort. Tre månaders skräck, flykt och ovisshet var över.

Efter sjuttiofem timmars förhör med bländande lampor i ansiktet slängdes han medvetlös in i en isoleringscell. Han visste ingenting. Han fick nu vänta på rättegång i fyra månader.

Rättegången tog 22 minuter. Allt han uppfattade av den, undernärd och till tre fjärdedelar död som han var, var att han dömdes till döden.

När han efter nästa anfall av djup medvetlöshet vaknade upp befann han sig inlåst i en godsvagn tillsammans med ett fyrtiotal andra dödsdömda. Godsvagnen skakade, skramlade och var kall. Ett lokomotiv höll på med att dra den någonstans. Vagnen var bara en bland många, och alla vagnar i tåget var lastade med levande eller redan döda fångar.

Hans händer var fastkedjade liksom fötterna. Han lyckades dock resa sig. Han var mycket yr men även mycket vaken.

Han betraktade de andra ansiktena i godsvagnen. De var gamla och unga. Några var uttrycksfulla men många var uttryckslösa. Några var sorgsna. Andra var idiotiska. En grät. En annan bad sina böner. Några tisslade och tasslade med varandra. Andra rasslade med sina kedjor. Många sov eller var medvetlösa, eller också var de redan döda.

Vår huvudperson ville se ut. Han hittade en liten springa i godsvagnens vägg. Han kikade ut.

Snö och is bredde ut sig överallt. Tåget var på väg djupt in i vintern. Allt gjorde intryck av att vara djupt drabbat av otur.

Efter sex dygn stannade tåget i Moljanka. Moljanka var slutmålet. Av 181 dödsdömda levde endast 97 fortfarande. Han var en av dem. Han visste inte om han hade tur eller otur. Det gick kanske på ett ut.

Fångarna föstes ut som smutsiga höns. De kedjades samman i långa led. En officer till häst började leda slavmarschen. Ett läger bestående av granitfängelser var marschens mål.

De trampade genom snön och kölden under ilsket ledarskap av den beridne officeren. Många föll ihop under vägen. Dessa sköts och lämnades åt snön och vintern att begrava och utplåna.

De kom fram till lägret. Våldiga stenbaracker mötte deras blickar. De hade alla högst tre dagar kvar att leva.

De olika leden fördes till olika byggnader. Det gick ett drygt tjog människor på varje led.

Vår huvudperson streckades av på ett papper och skuffades tillsammans med en del andra in i en av granitbarackerna. En kommandant tog hand om dem.

Kommandanten, som var fet, förde dem genom ekande svarta korridorer till masscell nummer 27. Masscell nummer 27 var en av de celler vilkas innehåll skulle göras slut på följande morgon. Men det visste endast kommandanten. Offren visste ingenting.

Den fete kommandanten öppnade celldörren, kedjade loss en av fångarna, sparkade in honom i cellen, kedjade loss nästa, sparkade in honom, kedjade loss nästa, sparkade in honom, och fortsatte så tills alla fångarna var insparkade. Han hade tre års erfarenhet av denna procedur, varför han utförde den skickligt. Det var hans dagliga älsklingsmotion. Att ge varje fånge en spark i ändan ansåg han vara alldeles förträffligt för att inte säga rentav superb, ty han ansåg att han inte kunde få nog med träning i att sparka underlydande utan mänskliga rättigheter i arslet så att de flög åt helvete. Han genomförde därför varje spark med den mest utstuderade käckhet och precision.

När alla var insparkade stängde kommandanten den tunga järndörren så att det dånade i hela den väldiga granitbunkern, låste dess massiva lås med femton varv nästan och gick sin väg för att spela kort och dricka vodka med sina lika lyckligt lottade kamrater i mässen. Han ansåg med fog att soldater var de enda lyckligt lottade mänskorna i hela världen, ty de ensamma hade rätten att urskiljningslöst likvidera folk som inte var soldater.

Vår huvudperson hade hamnat bland ett gytter av andra människor. Många hade redan funnits där innan hans sällskap hade kommit till lokalen. Cellen var nästan proppfull, och ändå var den mycket stor. Dess enda ljuskälla, som var en fotogenlampa som hängde i taket, kunde inte belysa hela dess yta.

Det fanns nästan ett femtiotal människor i cellen. De var av alla tänkbara sorter. Där var gubbar, barn och kvinnor i alla åldrar och storlekar. Där fanns till och med en kvinna som nästan verkade att vara minst en hertiginna. Hon satt för sig själv rikt klädd i en högdragen och stolt pose, som om hon ville erinra om Marie Antoinette.

Cellen var föga varm. Alla var frusna.

Alla var fjättrade till händer och fötter liksom han. Kedjorna var ungefär en halv meter långa, så man kunde trots allt röra sig.

Han såg vid en av väggarna en plats som var tom på en bänk. Han satte sig där. Han såg hur de nio som landat i cellen samtidigt som han med möda anpassade sig i hålan.

Bredvid honom satt en snarkande gammal gumma och ett yngre fruntimmer som sov tyst. Vår hjälte lyssnade vid hennes mun för att höra om hon andades eller var död. Det var omöjligt att avgöra. Ibland trodde han att han tyckte sig märka att hon andades svagt, men i nästa ögonblick tvivlade han på saken. Han lämnade åt andra att avgöra saken. Det var inte hans sak. Om hon andades så levde hon. Han nöjde sig med det.

Ett stycke ifrån honom vid väggen satt två bekymmerslösa äldre borstiga herrar på golvet och spelade något slags spel med fingrarna. Det kunde faktiskt vara sax, sten och påse eller något liknande. De fördrev tiden på detta trevliga sätt.

Ett litet barn hördes gråta längre bort. Det tröstades av en hyssjande och vyssjande gammal kvinna som av rösten att döma antagligen var dess mormor eller farmor. Varför dessa två befann sig på detta ställe kunde vår hjälte inte ens bilda sig en aning om.

Plötsligt märkte han att det yngre fruntimret bredvid honom var vaket och att hon betraktade honom oavvänt. Hon andades. Hon levde. Han blev överraskad av detta och av hennes intensiva blick. Hon märkte detta och sade:

"Ursäkta att jag stirrar på er."

"För all del, för all del. Stirra på ni bara. Det stör mig inte."

"Ni liknar min bror. Det är därför."

Han svarade inte. Han hade omedelbart fäst sig vid hennes ansikte i vilket det var någonting bekant. Försiktigt började han betrakta det närmare. Nej, det var inte hans systers ansikte. Men hon var mycket lik hans syster.

"Min bror blev avrättad," sade hon.

"Så blev även min syster," sade han.

De var nu tysta en lång stund, men bägge tänkte de samma sak: "Vilket egendomligt sammanträffande!"

Till slut frågade han henne, medan han tittade ner mot det kalla svarta golvet:

"Vad gör ni här?"

"Jag tog livet av min mor."

Han blev förvånad. "Ni?"

"Ja."

"Hur kunde *ni* göra något sådant?" Han betonade ordet *ni*.

"Jag vet inte."

De blev tysta igen. Så frågade hon samma fråga: "Vad gör ni här?" Han svarade:

"Jag högg ihjäl en polis."

"Varför?"

"Han hade mördat min yngste bror Henryk."

Så småningom blev de mer och mer intresserade av varandra. De berättade mer och mer om sig själva, och av någon anledning upphörde de att frysa. Till slut öppnade de sina hjärtan helt för varandra. De berättade hela sina liv för varandra.

(2)

Hans namn var Peter Potowski. Han var jude och polack. Hans släkt kom från Krakow.

Hans föräldrar hade rymt tillsammans från Krakow när deras familjer där inte hade velat gå med på att låta dem gifta sig, ty hans mor var av synnerligen ojudiskt blod medan hans fars judiska familj var mycket ortodox. Det var musiken som hade fört dem samman, och musiken blev deras levebröd. De reste till Wien, gifte sig där och slog sig ner där. De byggde en teater. De var födda till framgång. Krakowteatern, som de kallade den, blev snart mycket populär och allmänt erkänd som en förstklassig musikteater, och dess salong blev känd som Wiens vackraste och mest gemytliga. Potowskis visste vad interiören i en teater kunde betyda. Gör den trivsam, och publiken kommer i massor, hur dåliga pjäserna än är. Gör den fantasilös med kyla och kalhet, och publiken kommer aldrig, hur bra föreställningarna än är. Potowskis satsade allt på utsmyckningen av salongen med guld och purpur, blomstermönster och krusiduller, så att hela salongen levde. Och det blev en fantastisk succé för familjen Potowski.

Ignaz Potowski, den blivande fadern, var lång och smal, stolt och ståtlig, rak och charmant och aldrig på dåligt humör. Hans fru brukade alltid andäktigt säga om honom: "Han är Lyckan själv." Han var perfekt på violinen, och hans mazurkor var eldigare än passionens egen eld. Han ledde även dansmusik vid stora baler, och ingen kunde få en orkester att spela mera pampiga och högtidliga polonäser än han. Han var alltid den store entusiasten, och hans enda nackdel var att han ständigt utan att märka det själv trampade i klaveret. Men det gjorde honom bara mera avhållen och sympatisk. Han var den eleganta clownen som alla älskade, ty den som man kan ha roligt åt utan att han tar illa upp är alltid ovärderlig.

Ingen var mer sentimental än hans hustru. Vad som helst kunde röra henne till tårar. Alltid när hon upplevde någonting vackert grät hon floder av rörelse. Och ingen var snällare än hon. Hon avgudade sin man, och han behandlade henne alltid som ett helgon med största möjliga respekt och hänsyn.

De fick under loppet av tolv år lika många barn, av vilka åtta var söner och resten var döttrar. Tre söner och tre döttrar dog emellertid innan de hade fyllt sitt första levnadsår, så det var endast sex barn, fem söner och en dotter, som växte upp. Den äldsta pojken blev Peter, den yngste fick heta Henryk, och den ensamma glada flickan, som var näst yngst i familjen, bar namnet Angelika.

En gladare judisk familj levde väl aldrig på jorden. Alla barnen lärde sig instrument, och inte en nöjde sig med att bara lära sig ett instrument. Fiol, cello, flöjt, harpa, klarinett och piano var de instrument som mest hördes hos familjen, och därtill sjöng flera stycken, ty alla, och särskilt Angelika, var utrustade med rena och bärande sångröster. De spelade kvartetter och kvintetter av Haydn, Beethoven, Schubert, Brahms, Mozart och Schumann nästan varje dag, och fru Potowska var den enda som inte flitigt deltog, ty hon måste ju mest vara mamma. Och var i världen fanns det väl en bättre och mer underbar mamma än hon?

Peter skrev snart små operetter för teatern som gjorde familjens succé i staden tredubbel. Alla talade om den så begåvade familjen. Och snart började Fredrik, den näst äldste, att ge förträffliga offentliga pianokonsserter.

Plötsligt en dag i mars ett år dog eldsjälén i det hela. Den store pappa Potowski fick slag och dog. Det var ingenting att göra. I sina sista ord bad han Peter ta över fiolen. Peter lovade att uppfylla hans önskan.

Peter blev familjens nya överhuvud. Han gjorde stor succé, men han saknade helt pappans komiska talang. Han var inte lika rolig. Och när mamma plötsligt dog en månad efter sin man gick teatern sedan snabbt i konkurs. De sex barnen med Peter i spetsen stod ensamma, utsatta och utfattiga i världen. De försökte alla bli musiker, men endast Angelika lyckades slå ordentligt igenom med sin gudomliga näktergalsröst.

Så kom nazismen. Dollfuss blev mördad, och när två av mellanbröderna omkom i ett gatuplopp beslöt sig Peter för att lämna Österrike med vad som återstod av familjen. Han satsade på föräldrarnas stad Krakow. Han reste dit med syskonen, och där blev de oändligt väl omhändertagna av 23 släktingar. Lyckan tycktes åter bli allas och särskilt deras följeslagare.

Under tiden brändes den judiska musikteatern i Wien. Angelika tog händelsen alldeles fruktansvärt hårt. Men några månader senare slog hon igenom i England som en ung vacker polsk Margaretha i "Faust".

Dagen efter att hon hade kommit hem till de sina i Polen kom kriget. Under sex år ödelades familjer, städer, befolkningar och länder i hela världen utan pardon. Sex års förföljelser, besvikelser och sorger tog kål på Polen och familjen Potowski. Nästan alla släktmedlemmar försvann, omkom eller fördes bort. Några dog i Warszawaghattot, andra dog i Treblinka, många försvann spårlöst i Auschwitz, och en del kom ända till Ljubljanka. När kriget var över fanns bara Peter, Henryk och Angelika kvar bland ruinerna. Och nu började den nya diktaturen. De tre försörjde sig så gott de kunde på Angelikas röst. Hon sjöng på en liten scen i Warszawas ruiner.

Angelika hämtades plötsligt en dag och fördes bort och arkebuserades. Peter, som av sina kontakter med svårighet fick reda på detta, fick veta att orsaken till arkebuseringen var okänd. Det enda lagvidriga som Peter kunde tänka sig att Angelika kunde ha gjort var att hon kanske någon gång sjungit någonstans utan myndigheternas tillstånd. Men Henryk fick genom den undre världen reda på mera. Officiellt visste ingen varför Angelika plötsligt arkebuserats, men genom motståndsrörelsen fick Henryk veta att ryssarna betraktat Angelika som engelsk spion. Naturligtvis hade hon inte varit det. Tyvärr råkade bara hennes kontakter och musikliv erbjuda en i ryssarnas ögon alltför idealisk möjlighet till täckmantel. Alltså var hon skyldig.

De två bröderna beslöt sig nu för att trotsa lagen och fly ur Polen. De började vandra västerut. Deras mål var att nå England. Angelika hade alltid berättat underbara ting om England. Just när de nådde Dresden stängdes gränsen. Alla möjligheter låg nu med Dresdens kyrkor och palats i gruset som oigenkännliga ruiner utan hopp om att någonsin kunna återupprättas. Och av den lyckliga världen för tio år sedan fanns absolut ingenting kvar. Förintelsen av judendomen hade i förbifarten passat på att förrinta även hela världen och i synnerhet hela Europa. Absolut ingenting fanns kvar.

De blev förda tillbaka till Polen. Ett svart liv följde. Så en dag avrättades Henryk, och efteråt kom man under fund med att det hade varit ett misstag, ty det visade sig att den hemliga polisen hade fått tag på fel person. Peter tog steget från den övre till den undre världen. Hans enda mening i livet blev nu att ge utlopp för sin bitterhet.

Just nu satt han och väntade på döden för dråp på hemlig polis. Så hette det officiellt. I själva verket hade han dödat polisen i självförsvar när de kom för att hämta honom. Men det ingick inte i protokollet. En ung kvinna satt emellertid bredvid honom och lyssnade till honom.

(3)

Hon hette Maria. Hon var ungersk bondflicka. Hennes liv hade varit ödsligt, grått och innehållslöst under de sjutton år hon hade levat i sin hemby, som var en fattig, sträng och eländig by mitt ute på Pusztan. Så kom en dag en ung man till byn och frågade efter en doktor. Han var clown vid en cirkus, och cirkusdirektören hade plötsligt blivit sjuk. Han råkade komma just till hennes hus och fråga efter läkaren som inte fanns. Hennes föräldrar bad honom att stanna och kommenderade flickan att springa den fem mil långa sträckan till närmaste läkare. Men han var så artig så att han bad att få gå de fem milen själv. Men då måste Maria visa vägen, och då måste även pappan följa med, ty Maria var ju enda barnet. Hon hade haft många bröder, men de hade alla dött. Och någon annan än de kunde ju inte få äran att visa clownen vägen när han hade kommit just till deras hus och inte till någon annans.

Och denne gycklare blev hennes goda vän. Han visade sin cirkus för henne, och hon blev förälskad i den gnistrande bländande glittrande cirkusvärldens omåttliga förförelsekonst av alla barnasinnen och unga hjärtan. Och på eget initiativ lämnade hon hemmet för cirkusens skull.

Hon fick tack vare sin vän anställning som allehanda hjälpreda tills hon kunde lära sig något roligare. Hon tränade dag och natt med att lära sig spela trumpet. Hennes clown hjälpte henne idogt. Han blev som en bror för henne.

Han gjorde allt för henne. Han lärde henne allt vad han visste. Han berättade för henne om världen, om det Europa som han hade sett, om Italien, Grekland och kosackernas Ukraina, om zigenarnas förlovade land Rumänien och deras vilda hemland Jugoslavien, om de fria vidderna i det stora Polen och de praktfulla storstäderna i väster. Han gav henne allt han hade av andligt värde. Hon fann i honom vad hon hade levat för i sjutton år.

Så småningom började de uppträda tillsammans. De hittade på ett eget nummer i vilket hon fick spela trumpet och själv uppträda som clown. Han gestaltade en trög apatisk docka som vid varje ljud från trumpeteten fick sprittande liv och utförde gudomliga konster som skickligt anpassades efter de mycket olika melodier trumpeterskan spelade. När hon till exempel spelade "Svarta ögon" blev dockan en överförförisk löjlig tangodansande karikatyr av en vamp, och när hon spelade Beethovens Ödessymfoni blev dockan en absurd fantomdirigent. Men roligast var det när hon spelade melodier ur Liszts andra rapsodi, för då var dockan helt och hållet bara en tokrolig och underbar clown som fick alla barnen att skratta och många

vuxna med. Deras nummer blev omåttligt populärt, ej minst för att hon spelade så musikaliskt, rent och vackert. De två blev cirkusdirektörens och allas favoriter.

Cirkusen färdades genom Debrecen, Koloszvar, Turnu Severin, Timisoara, Subotica och alla byar där emellan. Överallt gjorde den en underbar succé, och överallt förälskade sig alla i clownen och flickan. Men så började staten blanda sig i cirkusens liv. Cirkusdirektören vägrade att ta order av någon annan än sig själv, och plötsligt en dag var han försvunnen och kom aldrig mer tillbaka. Ingen kunde förklara hans försvinnande. Alla sörjde honom mycket, och särskilt gjorde gycklaren det, som hade varit direktörens särskilt goda vän. Han hade alltid varit sin herre trogen, fastän denne ofta varit både grym, hård och elak. Det hör det ju till att cirkusdirektörer skall vara, så det får man ta med allt det roliga.

På allas önskan blev nu clownen den nya direktören, och snart fick denne trots sitt föga praktiska sinnelag den underbara cirkusen att blomstra som aldrig förr. Vart cirkusen än kom blev det fest i hela neijden, och varje föreställning som cirkusen gav blev en hejdundrande framgång utan like. Liksom sin förra direktör ignorerade även gycklaren staten och partiet och tänkte bara på cirkusen, och det var säkerligen en av orsakerna till föreställningarnas lysande konstnärliga kvalitet.

Men staten gjorde sig ständigt påmind och började besvära cirkusen mer och mer. Marias älskade bror vägrade hela tiden blankt att föga sig efter polisens nya krångliga föreskrifter, som han inte begrep något av. Han var utomordentligt modig och uthållig i sin tappra envishet. Han gav inte upp utan var fast besluten att framhärda och uthärda förföljelserna vilka kriser som än kunde dyka upp på deras väg. Men den dagen kom då de alla fördes i fängelse. Och snart började de en efter en att hämtas därifrån och försvinna. De fördes alla bort till en obekant ort där de kanske rentav mötte döden för sitt trots mot partiets bestämmelser.

En dag blev även clownen hämtad. Han torterades nästan till medvetslöshet då poliserna slog honom och med våld försökte lära honom att samarbeta, och sedan blev han skjuten, då de påstod att han hade retat dem. När Maria fick veta det blev hon till synes tokig av sorg. Hon ansågs vara sjuk och flyttades till ett dårhus. Utan att egentligen vilja det själv undgick hon sålunda döden. I sinnessjukhuset stannade hon tills hon ansågs vara frisk nog för att åter kunna placeras i fängelset. Där inväntade hon sitt öde i tre år innan hon blev frigiven. Hon fick nåd emedan hon ansågs vara ofarlig. Och ofarlig var hon, ty hon var då bara en grå skugga av sitt forna jag.

Hon fraktades hem till sin hemby. Hennes familj tog hand om henne. Fadern pryglade henne medvetslös för hennes skamlösa utsvävningars skull och låste in henne bland råttorna i potatiskällaren. Och från den dag hon kom hem började modern oavbrutet gnata, gråla och överösa henne med ilsket tjat om att hon hade ödelagt sin framtid, sitt rykte och hela sin familjs anseende. Flickan stod inte ut med allt detta och flydde en dag hemifrån. Hon fördes tillbaka med våld och pryglades. Fadern spottade på henne. Modern blev dubbelt så giftig och ökade trycket på sin olyckliga dotter. Till slut urartade moderns behandling av sin enda dotter till utstuderat grym och oavlåtlig psykisk tortyr. Exempelvis vägrade modern tro på att dottern ännu var oskuld, och hon ämnade inte tro det förrän dottern bevisade det genom handling. Sålunda betraktades och behandlades jungfrun som sköka.

Till slut dräpte den stackars psykiskt sargade flickan sin egen mor, och det skedde på ett fruktansvärt sätt. När modern en eftermiddag hade trakasserat dottern en gång för mycket och därvid skändat flickans heligaste känslor och minnen tog Maria för att i sinnesförvirrad desperation försvara sin själ en köttyxa och högg ihjäl modern. Fadern band henne till händer och fötter och förde henne till polisen i en skottkärra. Han gick genom hela byn med den så att alla fick skåda därpå med lust. Polisen tog hand om henne, och till en början hamnade hon åter i ett mentalsjukhus. Men snart började hon flyttas därifrån till ett fängelse, och från fängelse till fängelse.

Och fem år efter mordet på cirkusen fördes hon ut till Moljanka för att där tas om hand av statens mänskliga renhållningsverk. 'Städning av kött' var den gängse rubriken på verksamheten i Moljanka.

Här var hon nu. Här satt hon nu och anförtrodde en obekant ung man hela sitt liv. Och det var hennes livs sista natt. Så mycket visste hon redan om sin framtid.

(4)

De såg på varandra, han, den unge polske musikern och författaren, och hon, cirkustrumpeterskan. De log.

Alla i den gravlika svartdunkla cellen visste att de bara hade natten kvar att leva. På något sätt hade denna visshet spridit sig fastän den kunskapen inte var officiell. Oskyldiga dödsdömda människor känner på sig, när de skall avrättas utan förvarning. En dov metallisk klocka dånade någonstans varje timme. Senast hade den slagit ett. Det var högst åtta timmar kvar av natten. Ingen i cellen brydde sig mycket om situationen.

De två unga satt på bänken och talade stilla till varandra. Just nu talade de om musik. Hon kände inte till Tjajkovskij. Han berättade för henne hur gudomlig den mästarens musik ibland var, och snart satt han och berättade hela "Spader dam" för henne. Sedan följde "Eugen Onegin".

Minuterna kravlade långsamt sin väg. Tiden gick emellertid fort. Klockan slog varje timme. Utifrån korridoren hördes två druckna fångväktare berätta snuskiga historier för varandra. Deras spruckna druckna skratt var så grova och brutala i sin råhet att de knappast var mänskliga. Det var som om två flodhästar höll på med att fira orgier där ute.

De två unga talade nu om Sandor Petöfi som båda kände till. De tyckte bägge mycket om honom. Och deras samtals banor rörde sig fritt vidare ut i oändligheten och kretsade länge runt Heinrich Heine och Chopin.

Till slut uppstod det en tystnad mellan dem. De hade pratat om så mycket, och den ocean de hade öst ur hade verkat så outtömlig, men dock var det ansträngande att försöka tömma den. De var helt enkelt medtagna av sina betydande ansträngningar.

Då sade hon: "Det var synd att du aldrig kunde bli en så berömd musiker som du hade förtjänat."

Han svarade genast. "Vi var inte ensamma. Alla musiker fick det svårt i kriget, och många var de som mördades hur goda musiker de än var. Redan i första världskriget omkom många fantastiska begåvningar i skyttegravarna, som hade en framtid skriven i stjärnorna som poeter eller skalders eller pianister och dirigenter. Vi får aldrig veta hur många odödliga genier med musorna som gudmödrar som försvann i människornas dårskaps hysteriska manifestationer. De onda förstörde inte bara världen för sig själva utan för alla de goda också, och de goda var för goda för att kunna göra något åt det."

"Om världen hade lyssnat mer på musiken hade den inte sparat ur."

"Världen har aldrig lyssnat på musiker som spelat rent. Den lystrar helst till dem som spelar falskt, ty ingenting skär igenom allting annat så som en falskstäm violin. Vad som är rent och äkta betraktas som tråkigt, ty det är inte märkvärdigt. Det är bara reguljärt."

"Nej, Peter, den renaste musiken är den mest märkvärdiga, ty den är den mest sällsynta."

"Säg det till diktatorerna. Säg det till Hitler, som ansåg sig vara ett gudomligt konstnärsgeni, men han kunde aldrig måla en tavla riktigt. Han skrotade alla sitt lands bästa författare, som Erich Maria Remarque, Stefan Zweig och Thomas Mann,

just för att de skrev böcker och berättelser rustade för att motstå tidens tand och anpassade till tidlösheten."

"De skrev alltså för oss. Ty vi har gått in i tidlösheten tillsammans här och nu. Vi tillhör framtiden. Samtiden har förskjutit oss och skrotat oss och fördömt oss, utan att vi gjorde något annat än hängav oss åt vår rätt i tidlösheten."

"Tänk att vi här skulle bli så filosofiska."

"Det är inte filosofi. Det är bara realism."

"Men den är i så fall filosofisk."

"Det är bara realistisk filosofi som blir bestående och allmängiltig."

"Du talar som Einstein."

"Vi är nog klokare än Einstein båda två. Han gjorde ju sig skyldig till atombomben, medan vi hellre gick under för de dumma diktatorernas nyckers sönderkörning av världen."

"Ja, Maria, du har nog rätt, ty vi känner musiken och poesin, men Einstein visste ingenting om poesi. Han kunde bara matematik. Därför gav han världen atombomben, men poesin kommer att överleva inte bara atombomben utan hela denna världen."

"Och vi med."

"Tror du det?"

"Jag vet det. När de kommer för att mörda oss eller bortföra oss, vilketdera de nu väljer att göra, så kommer de inte att finna oss, ty vi har klarat oss ut härifrån."

"Hur då?"

"Genom våra drömmar. Vi lever, Peter, och har levt mer än någon diktator. Världens herrar kan bara köra över sina medmänniskor och döda dem, men vi har levt med dem i stället genom att själva bara vara medmänniskor."

"Ack, Maria, vi möttes inte en dag för tidigt."

"Vi möttes på tröskeln till evigheten."

Timmarna gick långsamt en efter en. Allt eftersom natten blev kallare började människorna i cellen frysa. Några sov och frös sakta ihjäl. Andra var på väg att somna. Några steg då och då upp och hoppade för att hålla värmen uppe. De ville ändå leva så länge de kunde, och det fanns ju alltid en chans att någon insåg deras oskuld. De levde på hoppet, de som steg upp och hoppade.

De två unga blev också de allt mera frusna ju längre natten led. De beslöt att gå några varv runt i cellen för att inte domna bort. De gjorde så.

Medan de försiktigt vandrade omkring stötte de plötsligt på en okänd undanskymd öppning. De blev förvånade och trädde in i den. Ett ögonblick trodde de att det var en hemlig gång som ledde bort och ut, men det var bara en liten kall avsides liggande vrå. Ingen annan var där. Troligen hade den lämnats i fred då det var kallare där än inne i den stora cellen.

De var ensamma. Ingen såg dem eller hörde dem. De hade lämnat cellen, och ingen visste nu var de var. De var lyckliga och frusna.

Golvet i detta lilla rum var mjukt. Det var betäckt med färsk oanvänd halm. I den stora cellen hade det också funnits ordentligt med halm, men den hade varit gammal, nersölad och rutten. Halmen här inne var inte alls nersölad.

De lade sig sakta ner och njöt för första gången på oerhört länge av någon bekvämlighet. De tänkte på himlen och dess stjärnor som någonstans ovanför dem tindrade, de tänkte på våren och naturen där ute som någon gång skulle vakna till liv igen i kanske en bättre värld än den nuvarande, och de tänkte på varandra. De såg på varandra. Hon skälvde av köld. De lade sig tätt intill varandra och värmdes varandra. De gjorde ingenting annat. De hade till och med glömt kedjorna som de var fjättrade med och som inte störde deras samvaro längre.

Allt mera trängde tystnaden in i cellen och i dess nischer och förgreningar. Den ena individen efter den andra somnade och började drömma. Luften fylldes av drömmar. När den metalliska klockan slog fem var allt tyst.

Även de två i den lilla avsides liggande kammaren var tysta och stilla. De gjorde ingenting utöver det att de andades. De låg tätt bredvid varandra för att värma varandra. De var vakna men gjorde ingenting annat. De njöt intensivt av varandras närhet utan medel.

Timmarna gick. Klockan 08.16 var det så dags. Kommendanterna stampade hurtigt genom korridorerna, och soldaterna förberedde sig för dagens exekutioner. Cellerna från nummer 27 till och med nummer 35 skulle tömmas.

Klockan 08.22 tågade exekutionspatrullen fram till cell nummer 27. En officer öppnade galant dörren. Han skrek till alla där inne: "Vak upp! Gör er redo!" Så gick han in tillsammans med fem andra. De sparkade upp alla som inte steg upp självmant.

Två hade dött under natten: en gammal kvinna och ett litet barn, som troligen var hennes barnbarn. Alla de övriga fördes ut och kedjades ordentligt samman.

När alla var snyggt och prydligt fastkedjade räknades de. Soldaterna kom till slutsiffran fyrtiosju. Om man bortsåg från de två döda fattades det två. "Finn dem genast!" kommenderade officeren. Fem soldater gick in i hålan för att söka.

De fem kunde inte hitta de två som alltjämt saknades. "In med starka lampor!" kommenderade officeren. Men inte ens med starka lampor kunde de två försvunna hittas.

Officeren blev förundrad. Han bläddrade i sina protokoll. Han begrep ingenting av dessa. Det enda han begrep var att någonting inte stämde någonstans. Kanske någon hade slarvat. Det var inte ovanligt. Snarare var det normalt. Till slut sade han: "Äh, låt dem vara." Och han gav order om marsch. Patrullen avtågade med sina fyrtiosju på rad fastkedjade själar. Fångvaktaren låste celldörren när de alla hade avlägsnat sig.

De två unga blev lämnade ensamma kvar där inne. Allt var tyst. Ingen hade observerat deras lilla kammare. Den var så övernaturligt dold att man endast kunde hitta den genom en tillfällighet. Den hade kanske varit tänkt som en toalett från början, men den hade aldrig försetts med något avlopp och därför aldrig kommit till användning. Den ofärdiga sidokammaren hade blivit lämnad åt sitt öde.

Där inne låg de fortfarande tätt tillsammans. De tycktes fortfarande värma varandra. Men de andades inte, ty de var döda. De hade liksom den gamla mormodern och barnet långsamt domnat bort och frusit ihjäl under nattens morgontimmar. Deras ansikten var vita. Deras själar var borta. Men kanske de dvaldes någon annanstans i stället för på denna dystra ort? Vi skall hoppas att så var fallet, ty i så fall kommer vi en dag att få delta i deras stilla lycka igen och få det bekräftat att den trots allt var oförgänglig och definitivt utom räckhåll för denna miserabla världen med alla dess besynnerliga ordningsföreskrifter.

Slut.

6.

"Det var en söt liten historia. Men hur lyckades ni rymma?"

"Jo, det var ett fantastiskt äventyr. Philip kläckte idén helt lugnt redan efter några veckor i lägret, och han hade då redan länge funderat på den. Han hade inte vågat framlägga den för mig förrän han blivit helt säker på att jag var den enda tänkbara medarbetaren. Hur han kunde tycka att jag med mitt föga perfekta ben kunde vara

lämpligare än någon annan kunde jag inte förstå då. Men det visade sig vara så att han fäste större avseende vid de psykiska förmågorna än vid den fysiska naturen.

I början tyckte jag med all rätt att idén var vansinnig, men med tiden föll jag för den. Den var så fantastisk att den i längden var oemotståndlig. Han trodde faktiskt att vi två ensamma kunde ta oss ut ur Ryssland, fastän det var 250 mil till gränsen. Och jag tänkte: 'Om inte annat, så blir det ett spännande och intressant experiment. Och vi har ju ingenting att förlora.' Och med det resonemanget gav jag mig med in i leken.

Vi hade redan planerat för saken i två månader när vi plötsligt en midsommar fick höra att vi alla skulle byta läger och föras längre norrut. 'Kommer vi längre norrut får vi aldrig se solen mera,' sade Philip, och då i den stunden bestämde vi oss för att fly före uppbrottet.

Och vi gjorde det. Vi tog bara med oss bröd och tändstickor och en kniv. Det var allt.

Och du anar inte hur lyckliga vi kände oss där ute mitt på Sibiriens ödsligaste moar och vidder, ensamma med hela den i glansprakt dånande stjärnhimlen, på väg mot ingenstans i söder. 'Farväl, kamrater vigda åt döden!' ropade vi. 'Farväl, du kalla kremationsplats, helvetets och hopplöshetens djupaste botten i denna världen! Vi lämnar er nu, överger verkligheten och lägger våra liv i försynens hand i stället! Farväl, allt som verkligt och världsligt är! Nu får vi se hur länge våra självgjorda vingar kan bära oss i stället, hur länge frukten av vår fantasi kan leva, och om vår experimentella flykt ska lyckas eller inte.'

"Men hur kunde ni fly?"

"Det var den enklaste saken i världen. När vi var ute och arbetade på bygget av den väg åt Stalin som aldrig skulle bli färdig och som han aldrig själv skulle använda och kanske ingen annan heller med någon behållning, så gick vi helt enkelt bort och pinkade avsides, den ena först och den andra sedan. Vi hade noggrant i månader planerat exakt var vi skulle pinka för att inte synas och lätt kunna slinka iväg. Truckarna och bältebilarna hade vi givetvis samma morgon tankat med socker. Bröd, tändstickor och kniven hade vi noggrant gömt på oss. Så vi hade bara att ränna iväg.

Och det är ett faktum att vår flykt lyckades. Inte vid något tillfälle varseblev vi något tecken på någon förföljande hund eller rysk skvadron. Och mitt knä blev bara böjligare och bättre för varje dag under Philips noggranna översyn och regelbundna behandling, givetvis. Han gav mig mycket noggranna råd om hur jag skulle sköta det, och jag följde dem exakt.

Först efter tolv dagar hörde vi en skällande schäferjakthund som jagade oss, men den var alldeles ensam. Vi lyckades döda den, och vi åt upp den med god aptit."

"Hur klarade ni er undan skörbjugg och bristsjukdomar under sådana omständigheter?"

"Kanske var det det att vi åt gräs och hackade upp rötter ur jorden. Vi åt även barr och bark och annat sådant. Men sexton dagar efter vår lyckade rymning åkte vi fast."

"Och det var inte era uppsyningsmän som infångade er utan helt andra militärer."

"Ja, så vi kunde ljuga en del. När de frågade oss varifrån vi kom svarade Philip att vi kom från Tomsk. 'Ni ljuger,' påstod de då, men Philip gav sig inte. Han berättade att vi hade flytt ur ett sällskap som hade varit på väg norrut. Naturligtvis frågade de då vart norrut vi hade varit på väg, varpå Philip, perfekt i sin roll, troskyldigt svarade: 'Hur skulle vi kunna veta det?' Då trodde de oss, belade oss med handbojor och förde oss till Tomsk. Philip sade då viskande till mig: 'Vi kom åtminstone en liten bit på väg och slapp komma längre norrut.' I Tomsk sållades vi till ett större sällskap olyckliga straffångar som alla skulle fraktas längre österut i

Sibirien. 'Ingenting passar oss bättre,' sade Philip. Men så hörde vi vart vi och alla dessa fångar skulle. Vi skulle alla till ett fångläger någonstans norr om Verchojansk.

Det blev en svår chock för oss, ty vi visste var Verchojansk låg och att det var en av jordens kallaste städer. Men det skulle mycket till för att Philip skulle bli modfälld, och han blev inte modfälld av detta. Dock blev han modfälld av en annan sak.

När vi stuvades in på tåget till Irkutsk var vi i vanlig ordning fastkedjade med varandra, men dessutom fastkedjades var och en av oss intill väggen på den plats där var och en skulle sitta. Ingen kunde alltså röra sig en meter. Detta var, som vakterna sade, för vårt eget bästas skull. De hade sina erfarenheter. Alltför många flyktt försök hade förekommit och särskilt bland fångar som skulle till ställen som Verchojansk. Jag pratade med en vakt särskilt, som berättade att det ej sällan hade förekommit att fångar hade lyckats öppna vagnsdörren och mitt i den högsta tågfarten kastat sig ut i det fria med kedjor och allt. Han sade att den vanligaste och förfärligaste åkomman på sådana fångtransporttåg som vårt var cellskräcken. Det var i avsikt att bota den som de först kedjade fast oss till händer och fötter utanför vagnen och sedan därtill kedjade fast oss till godsvagnens väggar. De hade en sådan omsorg om oss att de inte ville att någon av oss skulle göra något dumt. Hellre fick vi dö.

Och när kedjorna smiddes om våra handleder väste Philip på engelska till mig: 'Vi måste fly innan vi kommer till Irkutsk! Vi måste!' som om han med våld ville besegra det öde som höll våra händer och fötter fjättrade som i ett skruvstäd. Trots att hans mod och hopp var borta vägrade han envist att tro att det nu var omöjligt att fly, fastän det var det.

Men det märkliga var att man inte skilde oss åt. Logiskt tänkt borde de för länge sedan ha förstått att vi hjälpte varandra och höll ihop till men för överhetens planer på att hålla oss fångna. Vi fjättrades fast sida vid sida i tåget som om de tog för givet att vi inte kände varandra. Med den mest vetenskapligt exakta precision hade de effektivt omöjliggjort så gott som all flykt från tåget, men mig och Philip hade de inte haft vett att skilja åt. Ändå så borde vi båda vid det här laget ha varit ett ganska ökänt och välkänt förbrytarpar för vårt värdland. Men vi fick sitta tillsammans, och det lättade stämningen något."

"Och hur gick er flykt i Irkutsk till?"

"Ja, vi fick ju inget tillfälle att rymma före Irkutsk. Vi hade ingen chans. Men för att rätt kunna förstå Philips gränslösa desperation i Irkutsk måste du ha klart för dig hurdan vår resa till Irkutsk var. Efter att vi hade lämnat Tomsk släpptes vi inte ut igen förrän vid Krasnojarsk, vilket ligger mer än fyrtio mil därifrån. Och därefter fick vi bara komma ut ur vagnen två gånger i veckan, under vilka uppehåll vagnarna nödtorftigt rengjordes och rensades från de exkrement som ändå somliga av oss tycktes avlägga fastän vi alla var undernärda till döds. Det var ju ingen resa i första klass precis. Och denna resa gick av stapeln mitt under sommaren under just den period då den ryska sommarhettan når sin höjdpunkt för att inte säga kokpunkt. Vagnen var som en ständigt allt hetare bastu som någon obönhörligt hänsynslöst bara eldade på under och drev upp till allt högre temperaturer. Och vagnen fylldes av allehanda insekter och kräk som höll oss vakna dygnet runt, sög vårt blod och svårligen stang oss utan att vi kunde försvara oss eller så mycket som klia oss. Våra händer var ju fastnaglade bakom våra ryggar vid vagnsväggen och likaså våra fötter vid golvet. Våra händer befriades bara tillfälligt till måltiderna. Detta var ett ytterst opraktiskt och plågsamt system som verkade ha uppfunnits av någon sadistisk överste bara för att plåga oss maximalt. Jag kan inte tro att det var likadant i alla fångtransporttåg. Somliga ryckte och slet så svårt och så förtvivlat i sina kedjor att de svårt sargade sig själva, ofta fick svåra infektioner och ej sällan dog.

Och under denna oförgätliga resa i den skramlande slängande ugnen tjatade Philip ideligen om att vi vid 'nästa hållplats' skulle rymma, som om alla misslyckade

möjligheter därtill bara ännu starkare hade befäst honom i tanken på att det visst var en enkel match att rymma. Och inte ett ögonblick uteslöt han mig ur sina omöjliga rymningsdrömmar. Visst skulle vi två kunna rymma tillsammans ur detta dödsmärkta benrangelsällskap! Det var ju en självklarhet! Det rädde absolut ingen tvekan om den saken för hans del.

Men inga chanser uppenbarade sig före Irkutsk. Vi bevakades alltid ytterst noga under alla rastningar, och den kedja som förenade varje vagns alla passagerare slapp vi aldrig. Och så rullade vi in i Irkutsk, lika fastnaglade vid verkligheten då som vid Tomsk då vi lastades och stuvades ombord, ett visst antal dömda i varje vagn, såsom ett visst antal sillar i varje saltad tunna eller sardiner i en konservburk. Men sådana stuvade sillar eller sardiner hade det bättre, ty de var döda, men vi lades in på burk livs levande.

Där slapp vi äntligen den långa för varje vagnslast passagerare gemensamma kedjan. Stationen som vi hade kört in på verkade vara särskilt ämnad just för lastning och lossning av straffångar. Vi slapp även fotbojorna, vilket förvånade oss. Det var ju annars det sista en straffånge slapp i Sibirien – de flesta dog med fotbojorna på. Men vi insåg att det var nödvändigt när vi tvingades snabbt marschera två och två på långa led till någon annan del av stationen. Och då hörde jag Philip viska, som en ande fångad i sin flaska: 'Det är nu eller aldrig.'

Jag insåg att situationen var lika hopplös nu som den hade varit under hela vägen, men när jag sade till honom hur hopplös jag tyckte att den var sade han mycket strängt: 'Tyst!' Han ville inte alls höra på det örat och var lika vaksam i varje ögonblick som en uthungrad lejoninna på jakt.

Under den stressande marschens gång var vi tvungna att runda en krök, och i rundandet av denna krök måste hälften av fångarna komma ur sikte för åtminstone hälften av våra vakter. Philip hade jäst under hela resan, och nu såg han för första gången sedan vi lämnat Tomsk äntligen en vag antydning av en möjlighet till att få korken att släppa. Jag hörde bara ett ord: 'Nu!' och han var försvunnen. Jag visste att han väntade sig och ville att jag skulle följa med honom, men jag blev förvirrad och tvekade. Men hans flykt hade samma effekt som en blix i en förtorkad skog som starkt blåses på av en het stormvind. Det gick en skälvning genom alla fångled. De som såg honom lämna ledet sade att han rände iväg 'som en hatt i stormväder', men själv såg jag det inte. Därtill var han för snabb. Överspänd väntade jag intensivt på de beväpnade vakternas reaktion. Det spordes oro bland dem, men ingen sade eller gjorde någonting, förrän när plötsligt en tjock och fasansfull kommandant gallskrek: 'En fånge försöker rymma!' Och det var gnistan till krutmagasinet. Genast var hela skogen övertänd. Panik och kaos uppstod på alla håll samtidigt. Philip var inte den ende som hade suttit och jäst under hela resan. De var många, och det räckte med att en enda vågade ta initiativet till att bryta sig ut, så ville alla göra det, och så vågade alla följa hans exempel. Full kalabalik uppstod. Alla fångar började ränna iväg åt olika håll. Jag var en av de få som stod stilla, ty jag ville hellre följa med dramat än spela någon roll i det. Soldaterna som var våra vakter rände efter de flyende som efter höns som sluppet ut ur sin hönsgård, men i motsats till om fallet hade rört sig om höns så gjorde det ingenting nu om de flyende inte togs levande. Huvudsaken var att inget flyktförsök lyckades. Därför inleddes ett godtyckligt och generöst skjutande med kulsprutegevär, och överallt ramlade och störtade flyende skadskjutna eller dödsskjutna fångar till marken. Även fångar som inte flydde sköts av misstag, och över denna blodiga krigsscen som nästan var som på en cirkus hörde jag en klar röst som ropade ett namn: 'Louis!' Det var Philip som ropade på mig. Han kallade mig alltid Louis. Och detta rop liksom uttryckte hela den smärta som denna blodiga kalabalikscen innehöll. Det uttryckte en gränslös sorg och besvikelse över att jag inte hade sprungit med honom. Jag kände det alltför tydligt. Jag kunde inte klart urskilja varifrån rösten hade kommit, men det var mycket avlägset, och inte heller

kunde jag se honom. Och in i det sista kunde jag inte bestämma mig för om även jag skulle springa eller inte. Jag stod som fastnaglad i jorden. Jag kunde inte springa. Jag var varken feg eller rädd, men jag kunde inte ta Philips absoluta självsäkerhet på allvar eller tro på hans självtillit i detta ögonblick. Därmed framstod kanske även klart den fundamentala skillnaden mellan oss: han hade alltid predikat att allt berodde på att man passade på det rätta tillfället, att man måste gripa lyckan i flykten, att man aldrig fick tveka; medan jag alltid har varit den tvekande sorten, som hellre avvaktat händelsernas utveckling än velat ingripa i dem och påverka dem. Jag kunde i detta moment inte göra vad Philip gjorde, ty jag hade inte den självsäkerhet som han hade. Jag har alltid hellre tänkt och funderat än handlat, men Philip var den som alltid handlade genast. Och först ett antal år senare skulle det visa sig om jag både hade tänkt och gjort fel eller inte, ty under de närmaste åren fick jag aldrig veta om han hade klarat sig eller inte. Några av de flyende fångarna klarade sig ut från stationen och ut till friheten, sådan den nu var där, och även om de var ute så hade de alltså sina handbojor kvar, som de också måste bli av med om de ville undgå polisens uppmärksamhet. De var ju liksom litet svåra att bortförklara inför en myndighet i Sibirien. Det var kanske det att den tanken dök upp hos mig som definitivt fick mig att stå kvar och inte följa med mängden. Omkring sextio fångar av hundra hade massakrerats, och cirka trettiosju av hundra stod levande kvar utan att ha försökt fly. Men bland alla de döda såg jag inte Philips kropp någonstans, varför jag inte säkert kunde veta om han var död eller fri.

Men det märkliga var att hela denna kalabalik inte alls hade rubbat rutinen utom rent tidsmässigt. Man förlorade litet tid i slavomlastningen. Det var allt. Soldaternas stela och nästan sterila och robotaktiga pokeransikten förrådde inga åsikter eller meningar eller ens minnen av saken när väl inga flyende fångar fanns kvar inom synhåll, och frågade man dem om någon flyende hade klarat sig verkade de inte att ha hört frågan. Och alla de talrika stupade fångarnas lik lämnades orörda kvar på stationen, såsom bönderna lämnar avfall efter sig på torget efter en torgdag. Man fick nästan det intrycket att sådana massakrer hörde till vanligheterna åtminstone en gång i veckan. Ingen myndighetsperson brydde sig här om vare sig döda eller levande straffångar. Vi föstes vidare som om ingenting hänt, men utan Philip."

Nu hade Bernhard redan länge försökt avbryta Lajos med en fråga, men nu först infann sig det rätta tillfället genom en naturlig paus:

"Så det tog flera år innan du fick veta om Philip hade klarat sig eller inte?"

"Ja."

"Var det när ni möttes i Kina som du fick veta det, eller hade du fått veta någonting om honom tidigare?"

"Nej, jag visste ingenting om hans följande öden förrän när våra vägar av en händelse möttes igen i hjärtat av Kina."

"Berätta om det mötet."

"Det var mycket märkligt och samtidigt mycket vemodigt. Det var i provinsen Yunnan i hjärtat av Kinas mest ohälsosamma moskitdjungler. Jag fraktades dit tillsammans med ett tjog andra för att sättas i straffarbete i ett sällsynt kvalfullt och mördande läger. Jag var halvdöd när jag kom fram dit och alla mina kamrater med mig, och ändå var vi avgjort friskare och sundare till kropp och själ, mera levande och mindre medtagna än någon fånge som redan fanns i lägret. Det fånglägret var en chockerande skräcksyn tills man vant sig vid ohyggligheterna. Mänskorna var överarbetade och avmagrade och snubblade omkring som vålnader och vandrande skelett. Många var tyfussjuka och ingen skötte om dem. Det var som en uppsamlingsplats och avskrädesplats för mänskliga vrak, och alla som inte kom dit som vrak gjordes till vrak, och aldrig slapp någon levande ut därifrån. Ingen var frisk i detta läger, varenda en fånge verkade vara mera eländig än alla andra, vacklande och utbrända vacklade de stackars varelserna omkring som man nästan knappast

vågade tro att var människor. Men de var människor, och de befann sig i detta läger för att arbeta, mot deras egen vilja, som straff för att de hade gjort något förnuftigt, något personligt eller något ovanligt i livet, och arbetade gjorde de tills de dog, ty om de inte arbetade dog de ännu tidigare.

Men bland dessa förpinta döende ohyggligt torterade arma själar som här försmäktade i helvetet såg jag en som inte var så sjuk och oidentifierbar som människa som alla andra, och den människan kände jag igen. Jag betraktade honom länge utan att kunna placera de så välkända trevliga och kultiverade dragen i mitt minne. Så fångade han min blick och blinkade åt mig. Han hade känt igen mig. Och då kände jag igen honom. Det var hans karakteristiska sätt att blinka som fick mitt minne ridå att gå upp för vem han var. Det var Philip.

Men vi kunde inte komma i kontakt med varandra, ty denna gång var vi åtskilda. Jag fördes åt ett håll, och Philip tillhörde en annan del av lägret som bevakades noga och som han inte kunde lämna. Men vi visste nu båda att vi fanns i samma läger, så vi hade det att leva för att på nytt på något sätt komma i kontakt med varandra.

Men veckorna gick, och vi fick inte en chans till kontakt. Vi hölls strängt på vitt skilda håll i lägret, som om kineserna kände till vårt gemensamma förflutna och just därför strängt höll på att vi under inga som helst omständigheter skulle få träffas.

Jag har aldrig varit i ett straffläger som det har varit så svårt att leva i som det var i detta, och det berodde på att detta straffläger tog priset i matsnålhet. Vi fick bara ett halvt oätligt mål mat om dagen, som krävde minst tio arbetstimmar av oss. Det var nästan omöjligt att klara sig om man inte använde sig av list. Aldrig har jag träffat på skickligare tjuvar än i detta läger. Det normala var att man stal frukt, ty det fanns det alltid i överflöd av så att det understa rutnade. Men trots överflödet på frukt delades endast ett minimum ut, ty det var enligt beräkning som vi hölls på magraste möjliga svältkost. Detta läger var nämligen ett specialläger för politiskt farliga fångar, och det var meningen att alla som kom dit förr eller senare skulle dö. Detta lärde jag mig så småningom: man lär sig genomskåda ett kommunistiskt fånglägers hierarkiska struktur och tankarna bakom det först under en längre tid av umgänge med dess mentalitet, då dess konstruktörer gjort allt för att fångarna inte skall genomskåda systemets bakomliggande cyniska och omänskligt beräknande tankevärld. Men just för att det fanns så mycket frukt tyckte alla att de kunde stjäla av den med gott samvete, men detta goda samvete tog slut när till följd av de alltför mycket upprepade skickliga stölderna ett dussin interner på måfå utvaldes och arkebuserades för statuerande av exempel. Men detta lyckades inte avskräcka tjuvarna från att fortsätta med att anstränga sig för att överleva. Stölderna fortsatte, ty i de flestas fall var stöld av mat det enda sättet att klara livhanken, och decimeringen av fångarna fortsatte även i takt därmed. Men det fanns så många fångar i vårt läger. Detta är en egenhet för Kina: där finns så mycket folk överallt, att människovärdet försvinner. Man har råd att avvara människoliv i hur stor skala som helst. Ingen förlust, hur stor den än är, märks. Detta sätt att resonera infördes redan av den förste kinesiska kejsaren, som byggde den kinesiska muren med en förlust av bara en femtedel av hela landets befolkning, en förlust som redan han ansåg högst obetydlig. Därför kan vem som helst försvinna i Kina utan den minsta svårighet. Vi var cirka 1500 interner i lägret, och det kom ständigt fler, så att antalet lägerdeltagare aldrig minskade. Och märkligt nog, så lyckades överheten aldrig få med några skyldiga tjuvar bland dem som de mönstrade ut som offer för matstölderna, utan de skyldiga tycktes alltid klara sig. Naturligtvis förekom det även saftiga belöningar som in spe utlovades till alla angivare av mattjuvar, men detta motarbetades och neutraliserades av den lägermaffia bland fångarna vars uppgift var att göra det alltför klart för alla angivare att en säkrare död väntade dem än någon angiven.

Även jag lät mig utbildas i lägrets underjordiska skola för mattjuvar. Men en dag när jag en kväll strök omkring för att pröva min lycka och försöka tvinga mig till mitt livs första ohederliga stöld, upptäcktes jag av en vakt, och eftersom det var olovligt att vara utomhus den tiden på kvällen sattes jag i arrest på fjorton dagar med ännu magrare svältkost. Detta stämplade mig för all framtid i lägret som 'opålitlig' i överhetens ögon, och sannolikt skulle jag komma att tillhöra nästa grupp av offer för statuerandet av exempel, fastän jag ännu inte hade hunnit stjäla någonting.

I detta fängelse, som bestod av en välbevakad fönsterlös bambubarack, eller snarare -bur, fanns det många som i dubbel bemärkelse var fångar, emedan de som fångar i fånglägret brutit mot fånglägrets normer och sålunda förpassats i fånglägrets finka. I denna finka förvarades och vaktades alla dubbelförbrytare i klump. Här satt både dödsdömda och evighetsburfåglar, och vi fick prata med varandra hur mycket vi ville. Straffet slapp vi ju ändå inte.

Men i denna stora bambubur satt det en person vid ena väggen som var alldeles tyst. Han satt för sig själv på golvet med huvudet mot armarna som låg över de uppdragna knäna. Han rörde sig inte. Det var någonting med denna i töcknet ourskiljbara skugga som fångslade min blick. Och snart igenkände jag denna person som min vän Philip.

Jag visste inte att han hade tagits. Häpen lade jag min hand på hans axel och tilltalade honom på den engelska som han själv hade lärt mig. Han rörde sig inte. Jag ruskade om honom litet och tilltalade honom på nytt. Då lyfte han på huvudet och tittade på mig ett ögonblick. Hans blick var slö och likgiltig. Så gömde han åter sitt ansikte i armarna.

'Herr Smith, känner ni inte igen mig?' sade jag då upprörd på tyska, och då svarade han utan att lyfta sitt ansikte:

'Tala inte med mig, min vän. Jag är dödsdömd.'

Men mitt intresse för honom var inte så lätt att avvända. Vi hade varit åtskilda i fyra år, och det att han efter denna långa tid inte ville tala med mig fastän vi hade haft så många fador, äventyr och känslor gemensamt hade jag svårt att acceptera och särskilt emedan han dessutom inte ville ge någon förklaring. Men till slut efter helt fåfänga försök att ånyo väcka honom till liv var jag tvungen att nöja mig med att han alltför tydligt ville bli lämnad i fred och vara ensam med sig själv. Och jag gav upp mina försök i hopp om att han skulle ha mera tid för mig senare. Men vad menade han med att han var dödsdömd? De enda ord som han hade låtit undslippa sig oroade mig mycket.

Men mitt i natten då det var alldeles mörkt så att ingen kunde se en annan och då alla låg tysta och sov och endast urskogens och djungelns nattsuddare förde oväsen i omvärlden, väckte Philip mig. Han väckte mig mycket tyst och försiktigt, och det första han sade var: 'Schh!' Han ville att vi skulle vara så tysta som möjligt men ville ändå prata med mig.

'Jag kunde inte sova, och då ville jag prata med dig,' sade han. 'Men låt oss prata tyst, så att ingen vaknar och kan förstå något av vad vi säger.'

Och vi pratade hela den natten. Det var verkligen hans sista natt i livet. Han hade stulit mat och skulle därför skjutas följande dag för statuerande av exempel. Och som det var hans livs sista natt och han hade mycket på sitt hjärta lät jag honom sjunga ut allt vad han ville medan jag nöjde mig med att spela rollen som andäktig lyssnare – det var det enda jag under omständigheterna kunde göra, och jag gjorde det tacksamt.

Han sade så mycket, men allt minns jag inte. Men kontentan av vad han sade var ungefär:

'Jag kommer att dö i morgon. Jag ville inte visa kineserna att jag kände dig och så göra dig misstänkt i deras ögon. Kineserna känner mig nämligen så väl att de vet att alla som har något med mig att göra är synnerligen farliga för det maoistiska

samhället, och mera komprometterad än så kan man i deras ögon inte bli. De vet vem jag är, men de vet inte vem du är, och den risken ville jag inte utsätta dig för att de eventuellt skulle få veta det. Därför var jag så otillgänglig tidigare i kväll. Jag hoppas att du ursäktar. Jag hoppades att du inte ens skulle märka mig. Jag kände igen dig så fort du kom in, och tyvärr kände du igen mig fastän du inte ens fick se mitt ansikte. Ursäkta att jag var så oartig.' Så ungefär inledde han vårt långa samtal.

Vi pratade om allt den natten, men mest pratade vi om Europa. Han var outtömlig när det gällde hans tydliga behov av att vädra hela sitt liv och allt inom sig denna hans sista natt i livet. Allt vad han hade burit inom sig sedan vi hade skiljts för fyra år sedan kom vällande fram ur honom som en vårbäck efter en mycket lång och tung sibirisk vinter. Jag fick nästan det intrycket att han inte hade haft någon att prata med under dessa fyra år.

Och jag fick äntligen veta hela hans historia. Nu vågade han avslöja för mig sitt riktiga namn. Men jag ska försöka återge hans monologer och vårt samtal så som jag upplevde det och försöka göra honom rättvisa med att försöka citera honom direkt, så att du åtminstone får en inblick i stämningen av vårt unika samtal.

'Hela tiden ända sedan du såg mig i Irkutsk har jag längtat. Jag har ibland nästan längtat mig galen efter Europa, världen och England, och endast denna längtan har hela tiden räddat mig och hållit mig vid liv. Jag lyckades fly i Irkutsk och låg under ett tåg hela vägen från Irkutsk till Vladivostok, vilket är världens mest obekväma sätt att resa, även om det är gratis. Man blir döv av hjulens isande dån mot skenorna, och man får blåmärken över hela kroppen av det hårda ständigt stötande underlaget. Under långa stunder låg jag där medvetlös, vilket var lika så bra, ty jag kunde ju ändå aldrig få någon sömn under de omständigheterna. Men vid kusten tog jag mig ombord på en liten fiskebåt som skulle till Korea. Jag lyckades hålla mig väl dold bland ruttna sillar, slemmiga tonfiskar och stinkande bläckfiskar tills vi kom till den koreanska hamnen, men när jag tog mig i land där märkte jag hur ihjälsvulten jag var. Min hunger drev mig till oförsiktighet, och när jag tuppade av mitt på torget tog myndigheterna hand om mig. Tyvärr var denna hamn nordkoreansk och inte sydkoreansk. Jag medger att det var en miss.

Vill du se mina fötter? De är nästan obrukbara. De förde mig till ett fängelse där jag torterades svårt, ty de inbillade sig att jag var en brittisk spion. Det enda de fick ur mig var allt vad jag visste. Konfunderade av att jag var så öppen och så villigt berättade så mycket om bland annat alla Rysslands statshemligheter, lämnade de mig ett tag i fred, varunder jag passade på att fly. Jag sprang genom hela staden till stranden och hoppade i havet och simmade i väg i och under vattnet. Underligt nog förföljde de mig inte utan nöjde sig med att beskjuta mig tills de hade ödslat så många kulor att de med gott samvete kunde inbilla sig själva och andra att jag måste vara död. Det hade varit lätt för dem att sätta ut en motorbåt och fiska upp mig, men de nöjde sig med att skjuta till måls mot havets vita gäss, och lika litet som de lyckades såra något av dem lyckades de såra mig. Men längre söderut åkte jag fast igen. Mitt öde och min otur är att jag alltid har åkt fast igen hur underbart heroiska och fantastiskt härliga rymningar jag än alltid har lyckats genomföra. Och om man bortser från ett enda undantag, så är det alltid andra som har infångat mig än dem som jag har flytt ifrån, och det enda undantaget skall kosta mig mitt liv.

Tror du på Europa, Louis? Tror du att du någonsin skall få återse ditt hemland? Tro inte det. Ju mer du längtar hem, desto mer kommer du att fara vilse, och desto längre bort från hemmet kommer dina irrfärder att föra dig. Ha ej ett land att längta hem till, Louis. Det är inte hälsosamt. Det betyder bara att du kanske aldrig får se det mera. Glöm Europa. Gör som jag. Upphör med att veta var du kommer ifrån. Om du glömmer allt annat om ditt hemland utom att det ligger västerut, så vandra envist österut. Förlåt mig, Louis. Ta mig inte på allvar. Jag säger blott vad jag känner nu när jag skall dö.

Jag har alltid längtat hem, och jag har inbillat mig att det alltid har varit min hemlängtan som har hjälpt mig igenom allt. Men allting slutar här i dödens återvändsgränd, och ingenting i världen och allra minst mina egna mest sentimentala känslor kan hjälpa mig längre. Därför glömmer jag hellre det sista och enda värdefulla jag äger än att jag låter mig pinas av hur det som jag mest trodde på har misslyckats med att hjälpa mig.

Men ändå kan jag inte släppa mina tankar från det. Min största pina och smärta är det enda jag kan tänka på i denna stund. Men England är mera överkligt för mig som hem än vad Europa är. Vad är England? En ö i Europa. Vad är en liten struntö med ständigt dåligt väder, som bara regnar och haglar och kommer med kallduschar och saboterar hela ditt liv med att med sitt evigt infernaliska regnande alltid förändra ditt humör till det sämre, mot anrika kulturländer med solsken ibland som Tyskland, Frankrike och Italien? Det enda goda med denna lilla futtiga ö är att den har en drottning. Hon är det enda i världen som jag böjer knä för. Visserligen är jag född i en katolsk familj, men även i mina böner är min drottning den enda jag alltid ber för utom för mig själv. Det är ändå något visst med att höra till det land som har världens äldsta bestående monarki, och en monarki som har klarat sitt land genom så många sekler är värd att få fortsätta sköta sitt jobb.

Vad är det för skillnad mellan katoliker och protestanter? Det sägs att katolikerna är mera troende, mera världsliga och mera upphetsade än vad protestanterna är, som är mera likgiltiga och själviska, och det ligger kanske något i det. Vad tycker du? Är du katolik?

'Ja, det vet du.'

'Förbli det. Överge aldrig din Gud eller kyrka. Vad du än tror på så överge det aldrig. Om du ännu tror på och älskar ditt hemland, så överge inte ens en sådan hopplös och dödsdömd tro och kärlek, hur förlorat ditt hemland än må vara. Förlåt mig.'

'Liksom för dig betyder hela Europa lika mycket för mig som mitt stackars hemland.'

'Överge då aldrig den kärleken förrän du måste, ty liksom jag kanske du blir skjuten en vacker dag. Men då kommer du att minnas allt vad jag nu har sagt och ber dig att minnas, och du kanske skall tänka på det ibland redan innan du dör. Ja, du kanske inte alls blir skjuten som jag. Hör, min frände, broder, kusin och vän, vill du göra en sak för mig om du någonsin kommer till England, vilket jag inte tror att du någonsin gör?'

'Säg vad jag skall göra.'

'Vill du uppsöka mina föräldrar i Dartmouth i Devonshire? De råkar faktiskt heta Churchill och bor mitt emot kyrkan. Man kan inte gå förbi deras hus utan att lägga märke till det.'

'Så ditt riktiga namn är Churchill?'

'Ja, och min familj är betydligt mera renblodig och ädel än uppkomlingen Winstons. Men de kanske inte längre bor kvar i Dartmouth.'

'Jag trodde du hörde hemma i Canterbury.'

'Det gjorde jag tills min familj flyttade därifrån.'

'Men vad skall jag säga till dem? Vad vill du att jag ska hälsa dem?'

Då log Philip. Han började faktiskt mycket lågmält att skratta. Jag förstod inte vad det var frågan om. Höll han på att förlora förståndet? Nej, det var något annat. Han skrattade tyst men omisskännligt för sig själv, och han kunde inte sluta. Till slut sade han: 'Förlåt mig, Louis, men det är inte dig jag skrattar åt. Det är kineserna.'

'Vad är det för roligt med dem?'

'Ingenting alls. Det är bara det att jag har lurat dem så kapitalt, och de anar inte vad de går miste om.' Han skrattade igen. Jag begrep ingenting.

'Förklara dig.'

'Nåväl, Louis, för dig ska jag förklara mig, och du ska förklara mig för mina föräldrar, om du någonsin kommer till Devon, vilket jag inte tror att du gör, men man kan ju alltid försöka och åtminstone spekulera i möjligheten. Ingen möjlighet är så omöjlig att den inte åtminstone är värd att spekulera i.

Saken är den, att när kineserna skjuter mig i morgon har de inte en aning om vilken guldgruva de slänger i havet. De skulle lätt med sina sofistikerade och under århundraden högt utvecklade tortyrmetoder kunna få fram vad som helst ur mig, om de bara försökte. De tar mig för en idiot. Koreanerna trodde att jag var brittisk spion, och jag avslöjade allt för dem av värdelöst nonsensmaterial bara för att leda dem på villospår och få dem att gå förbi den verkliga information jag sitter inne med. Jag nämnde ingenting för dem om hur exakt jag har det uppskrivet i huvudet hur alla Sovjetunionens fångläger är utplacerade med hur många interner, vad Rysslands kloaksystem egentligen går ut på, och hur otroligt svagt och sårbart detta mammutrike egentligen är just genom sitt otroligt överdimensionerade och svindyra fånglägersystem, som hotar att ruinera hela landet, om det inte redan har gjort det för länge sedan, precis som tyskarna ruinerade sig själva genom sina judiska koncentrationsläger och den absurda organisation som låg bakom judeutrotningen och som förstörde hela kriget för dem. Sedan har jag kartlagt samma befängda system här i Kina, som är mera omfattande här än vad det någonsin var i Tyskland eller Ryssland. Här handlar det nämligen om att likvidera så oändligt mycket mera människor. Mitt arbete blev inte klart, men jag har preliminära resultat färdiga.

Och kineserna tror att jag bara är en vanlig yankeeäventyrare, tjuv och vagabond och farlig bara därför att jag kan så många tricks och är så skicklig på att rymma och kan lära andra lägerfångar samma teknik. De anar inte vad de går miste om! Jag har nyckeln i min hand till både Sovjetunionens och Kinas hela framtid,' han visade demonstrativt fram sin högra hand knuten uppåt, 'jag vet hur båda dessa världens största statskepp skulle kunna skjutas i sank på mindre än några dagar, det gäller bara att sätta in den rätta stöten mot den rätta punkten i de groteska lerfötterna av den gyllenhövdade kolossen, så kommer allting att rasa som en lavin, så att sedan en ny bättre värld utan diktaturer kan byggas upp efteråt, icke på diktaturernas ruiner utan på den historiska grund som de redan hade innan kommunismens omänskligt vedervärdiga diktatur hittade på att ta makten med ondska och våld över hela den nordöstra världen och ödelägga minnet av all den konstruktiva historia som de faktiskt redan hade tillgodogjort sig. Vet du att doktor Sun-Yat-Sen, det moderna Kinas skapare, som grundade det socialistiska Kuomintang-partiet, som sedan kommunisterna störtade, var en lika stor demokrat som Mahatma Gandhi?'

Jag visste ingenting om sådant. Han förstod att jag inte var insatt i sådana frågor, så han resignerade. Jag beklagade att jag inte kunde följa med honom ut i alla hans politiska resonemang och spekulationer, ty jag förstod för litet av dem. Han tystnade. Vi var båda tysta för några ögonblick, som tycktes lika långa som en evighet.

Fastän jag egentligen visste så oerhört litet om honom vågade jag inte heller ställa honom mer personliga frågor om honom själv. Det var så mycket som jag var så oerhört nyfiken på, men jag lade band på mig, ty jag ville att han själv skulle få bestämma vad han ville tala och titta om under sin sista natt i livet. Hans ögon var stora, klarblå och uppjagade. Han var samtidigt liksom hänryckt och gränslöst upprörd. Jag kunde skymta hans blickar i det genom bambuväggarna hårt silade månskenet. Så mycket hade vi upplevt gemensamt, och ändå så kände vi varandra nästan inte alls. Det insåg vi bägge ju närmare mot gryningen vi kom, och till slut ville han vara helt i fred. Han ville sova några timmar före sin avrättning och trodde efter vårt samtal sig kunna göra det. Jag respekterade hans önskan och lät honom rulla ihop sig på den smutsiga mattan som vi hade att ligga på. Men nu kommer jag ihåg en sak till. En sista gång vände han sig om mot mig igen och sade:

'Hata inte kommunisterna, Louis, fastän de dödar oss.'

'Varför skulle jag hata dem?' frågade jag.

'Det är bra,' sade han, 'fortsätt med det. Du vet lika väl som jag att Stalins och Maos brott mot mänskligheten gör både samtliga sovjetiska och kinesiska medborgare till värre förbrytare än vad alla tyskar var på grund av Hitlers brott, och att skillnaden mellan Hitler å ena sidan och Stalin och Mao å den andra är, att Hitlers brott har dokumenterats, medan ingen ryss eller kines har överlevt Stalins och Maos brott för att kunna dokumentera dem. Tyskland har straffats, men Sovjetunionen och Kina har ingen naiv västerlänning ens vågat rikta någon anklagelse emot. Vi har sett Stalins och Maos stater från insidan, och vi vet vad som väntar dem, ty vi har sett hur det gick för Hitlers Tyskland. Saken är bara den, att vi inte har någon rätt att personligen hata någon enda ryss eller kines.

Jag har tröttat ut dig. Sov så gott.' Han önskade mig med ett leende god natt, och sedan sov han gott tills det dagades. Åtminstone så sov jag mycket sämre."

"Blev han verkligen skjuten sedan?"

"Ja. Han dog mycket lugnt och utan protester. Det var fyra stycken straffångar som hade dömts till döden för flyktförsök, och en av dem hade dessutom överbevisats som en sedan länge aktiv nattjuv, och det var just Philip. Jag vet inte om han såg mig i sin sista stund förrän han skulle skjutas, men jag tror att han sökte mig med blicken. De sköts utan bindlar för ögonen, vräktes sedan ner i en skottkärra och fraktades bort till en namnlös massgrav någonstans som när den blivit fylld med tiden alla yttre spår skulle utplånas av. Så slutade sagan om min vän Philip Smith, alias John Philip Churchill."

"Och det var den John Philip Churchill som växte upp i Canterbury, ville bli musiker, utbildades till sjukgymnast och sedan tog tjänst i brittiska underrättelsetjänsten under kriget som spion i bland annat Ryssland, som där i god tid kunde meddela London vilka alla brittiska spioner som spionerade för Sovjetunionen varvid London vägrade tro honom, vilket senare hämnade sig 1951, som efter kriget anhölls i Odessa inte som spion utan för utsmuggling av ryska judar till Israel, vilket han gjorde under täckmanteln av att vara flott populärpianist på Odessas exklusivare diplomat- och statsklubbar?"

"Just han."

"Detta är mycket märkvärdigt. För den personen har jag haft kontakt med efter att du såg hans avrättning."

"Hur då?"

"Han verkade i Röda Korsets tjänst i Indokina, och han var en av dem som gav mig de avgörande spåren till var jag kunde finna dig."

"Hur såg den personen ut som du hade att göra med?"

"Jag träffade honom aldrig personligen, men jag talade med honom i telefon. Han hade en mycket kultiverad engelsk accent, ungefär som Kenneth More, och han var mycket förbindlig och tillmötesgående."

"Hade han något speciellt ofta upprepat utmärkande uttryck?"

"Låt mig se. Jo, det hade han. Han sade ofta just '*let me see*', men det gör tusentals engelsmän. Men vad jag fäste mig vid var att han kallade dig vid ett namn som jag aldrig hade hört på dig förut."

"Vad var det?"

"Han nämnde dig alltid som Louis."

"Det låter verkligen som han. Men hur skulle han ha kunnat klara sig? Skulle han då endast ha blivit skadskjuten vid arkebuseringen, spelat död och sedan kravlat sig ur massgraven som jag såg? Kan han faktiskt ha haft en sådan tur att han av en tillfällighet inte sköts till döds? Det är den enda logiska förklaringen. Det var fyra man som sköt, och de skulle var och en skjuta var sin fånge. Men de var mycket träffsäkra. Berättade han mycket om mig?"

"Ja, han berättade att ni hade varit i gemensamma fångläger både i Ryssland och Kina och att han genom din vän Elisabeth i Röda Korset fått veta att du även träffat henne. Båda dessa dina två vänner hade forskat efter dig genom Röda Korset, och så hade han fått veta att även du hade haft med Röda Korset i Indokina att göra men att du tyvärr redan hade försvunnit ut till havs från landet. Det var han som tog reda på att du sista gången hade setts i Hué innan du försvunnit till havs. Han gav mig verkligen mycket hjälp."

"Så han berättade ingenting om sitt slut i det kinesiska lägret?"

"Nej."

"Det var synd att du inte fick träffa honom. Det hade varit intressant att få veta hur han hade sett ut och om han hade haft några nya tydliga ärr. Det som du berättar är i alla fall mycket mer än bara intressant. Tänk om han verkligen skulle ha organiserat även sin utgång från det hemska lägret i provinsen Yunnan? Tänk om han haft någon överenskommelse med soldaten som sköt honom? Tror du vi någonsin får veta det? Jag tvivlar på det, som på allting annat. Men nu har vi lämnat Asien bakom oss och har Nya Zeeland framför oss, varifrån det nog blir svårt att återvända till Asien."

"Men ett tu tre träffar man Philip någonstans på jordklotet igen. Han är ju inte den som i längden kan hålla sig inom ramarna för ett och samma land."

"Nej, han är i högsta grad internationell, även om han är europé och dessutom engelsman. Men jag tror aldrig att han ser England eller Europa mera. Skulle han komma hem skulle han bara bli frustrerad. Han tillhör hela världen och skulle aldrig kunna nöja sig med en mindre del av den."

"Känner du det på samma sätt?"

"Jag vet inte."

7.

"Kära Bernhard, du anar inte vilken lättnad det innebär för mig att äntligen åter ha fått komma i kontakt med en person som man kan vädra ut sitt innersta för. Det var länge sedan jag hade en sådan vän.

Den följande personen som det är värt att berätta något om av dem som ödet förde i min väg var en kommandant i röda armén. Det var den andra och sista representanten för den ryska överheten som jag någonsin hade något närmare att göra med. Den första var en lättirriterad herre som jag fördes fram till redan i början av min resa. Det var strax innan vi passerade den ryska gränsen. Jag var då som allra tröttast, mest apatisk och mest villig att dö. Jag struntade i vad som hände mig, och jag väntade mig ingenting bättre än döden. Det var mycket svårt för folk att få någon kontakt med mig då, liksom det var lika svårt för mig att få kontakt med någon. I ett sådant tillstånd fördes jag fram inför en kort, tjock och något nervös kommandant, som antagligen led av både mindervärdighetskomplex och översittarmani. Han rörde ständigt på den läpp som han hade en mustasch på, som om han ville få folk att uppmärksamma denna och se hur märkvärdig den var. Det var som om han ständigt led av ett behov av att vilja vifta med den.

Han var mycket vänlig mot mig, och det visade sig att han hade fått veta någonting om mitt öde. Han sade mycket vänligt att det inte låg i de ryska myndigheternas intresse att föra en balettdansör i rysk fångenskap, men jag var så nedstämd på den tiden att jag inte trodde honom och inte ens ville se på honom. Men han fortsfor att tala vänligt till mig, och då bröt jag samman. Jag började gråta. Jag sade ingenting, men jag grät. Han var den första kommunist som någonsin bemött mig med vänlighet. Mina tårar gjorde honom ännu mera välvilligt stämd: han bjöd mig att sitta ner och erbjöd mig till och med en havannacigarr, som jag inte kunde ta emot emedan jag aldrig hade rökt. Druckit vin hade jag, men jag hade för karriärens

skull aldrig rökt en cigarett och inte ens efter karriären försökt mig på det. Men nu frågade denne kommandant, som tydligt visade att han kunde och ville ge mig fri: 'Hade ni egentligen någonsin någonting med den förrädiska motståndsrörelsen, som numera är utrotad och som tjänade den västerländska imperialismen, att göra?' På denna fråga kunde jag inte svara. Jag vägrade nämligen tro att den var utrotad. Jag teg och satt orörlig. Hans röst var fortfarande vänlig när han frågade: 'Tydligen var ni inte helt utan kontakter med den eftersom ni tiger och inte säger nej.' Han tillade: 'Men frukta ingenting. Vi vill er bara väl, och vi vet att ni har gått igenom mycket under kriget och efter. Men vad vet ni egentligen om nämnda utrotade rörelse?' Jag teg ännu mera. Han fortsatte: 'Jag vill bara stå till er tjänst. Jag vill bara ge er fri. Ni behöver bara säga ett ord. Ett upplysande svar på min fråga, och ni får fri lejd vart ni vill.' Men jag kunde inte ge några upplysningar. Jag teg allt mera och envisare, blev allt spändare och rödare och fruktade allt mera för hans oryggliga skärskådande blick, som trodde sig vara ofelbar. Det är alltid någonting fruktansvärt med dessa militärer. De har så mycket förutfattade meningar om allting, deras skygglappar för andra verkligheter än den det är deras jobb att hålla sig till är totala, och deras fördomar är alltid stenhårda. Man kan aldrig överklaga hos en militär. Men tystnaden började bli outhärdlig, särskilt som inte heller han sade något mer. Jag insåg att jag måste säga något. Jag skulle just öppna munnen och inleda med en vacker tacksamhetsfras när någonting hände: karlen tappade tålamodet. Innan jag hunnit öppna min mun och bemöta hans vänlighet lika vänligt röt han: 'Tala, karl!' Då blev jag förvirrad och visste inte vad jag skulle säga. Jag kände mig generad, som ett barn utan talan som skälls ut för någonting som han inte har gjort och som han inte får lov att försvara sig mot. Jag kände att situationen höll på att bli kritisk, och jag insåg hur viktigt det var att jag sade någonting positivt, men nu var jag till mig och kunde inte samla mig. Förtvivlat försökte jag stamma fram något när han åter avbröt mig innan jag hade börjat och nästan skrek: 'Så är ni då inte den orättvist dömda och förorättade man som jag trodde! Så är ni då skyldig till antisovjetisk verksamhet! Ni kan ju inte försvara er!' Och han störtade upp till dörren, ryckte upp den och skrek på en vakt. Jag var som förlamad ända in i ryggmärgen. Två soldater kom, och han skrek till dem: 'Ut med honom!' i en ton som om jag var den som han mest av alla hade väntat sig någonting av och som av alla människor hade gjort honom mest besviken. Och jag fördes effektivt ut och tillbaka till fångvagnen. Så gick jag miste om mitt enda tillfälle på hela resan till nordligaste Sibirien att bli frisläppt, bara för att jag hade haft för mycket tunghäfta för att lugnt och klart kunna framlägga att jag aldrig någonsin hade varit politiskt aktiv i någon riktning.

Men det var alltså den första ryska överhetspersonen som fick någon betydelse för mitt öde, och det var den andra jag skulle berätta om. Det var i Jakutsk."

"Var det på vägen från Verchojansk?"

"Ja."

"Varför kom du bort från Verchojansk?"

"Det är en lång historia. Det var de infernaliska naturförhållandena som tvingade oss iväg därifrån."

"Det låter intressant. Hur var det egentligen i Verchojansk? Jag har aldrig hört något ögonvittne berätta något därifrån."

"Det vill jag helst inte berätta om."

"Varför inte?"

"Det var för olidligt. Där måste man så fullkomligt enkelrikta sig på att överleva att all hänsyn mot och kontakt med ens medmänniskor omöjliggjordes."

"Berätta ändå. Berätta i stora drag. Vi har ju all tid i världen."

"Samtalet ombord på tåget från Irkutsk österut rörde sig om 'den stackars dåren som hade försökt rymma i Irkutsk' och som med detta hade startat den stora kalabaliken där, under vilken minst fyrtio straffångare sköts till döds. Ingen visste

något om Philip hade klarat sig eller inte, och jag var den enda som inte deltog i fångarnas ivriga samtal om saken. I Irkutsk började döden för min del. Min ensamhet och isolering efter Philips flykt var total, och jag var färdig att ännu en gång ge upp, särskilt som jag visste vad som väntade mig. En straffånge dömd till straffarbete vid Verchojansk har ju inte precis världens mest lysande framtid framför sig."

"Men hur kunde ni föras till Verchojansk? Det finns ju inga järnvägar dit?"

"Nej, och dessutom började vintern när vi lämnade Irkutsk. Tåget stannade i Skovorodino, och under hela vägen från Irkutsk till Skovorodino släpptes vi inte ut en enda gång. Många av oss dog i kylan eller av sjukdomar som spreds och hölls levande genom bristen på hygien, och för att klara oss från alla de ohyggliga sanitära olägenheterna var vi tvungna att med uppbyggande av alla våra krafter slå ut några bräder i godsvagnens sida så att ett hål bildades som var stort nog för oss att kunna skuffa ut liken genom. Och det var många vi nödgades putta ut. Vår smala lycka var att vi inte var fastkedjade vid fångvagnens väggar. Hade vi varit det hade ingen av oss överlevt. Men det visste väl överheten, varför den just därför föredrog att vi överlevde om dock med försämrad rörelsefrihetsbegränsning."

"Det är ganska märkvärdigt det du berättar om dessa fånggodsvagnar med kedjor. Jag trodde sådant bara förekom på Dostojevskijs tid."

"Det var brist på Stolypinvagnar efter andra världskriget, och då fick man skarva med vanliga godsvagnar, men dessa var lätta att fly ifrån. Därför belade man godsvagnsfångtransporter med kedjor. Jag hade oturen att under min odysse i stalinismens Ryssland inte få se en enda lyxig Stolypinvagn utan bara dessa eländiga primitiva stenålders godsvagnar.

Men nog om det. Från Skovorodino norrut till Jakutsk fördes vi med bil. Det var stora långtradartruckar som lastades med enbart oss fångar. Och i dessa kedjades vi fast vid väggarna, för att vi inte 'skulle hitta på någonting' där vi låg stuvade som sillar, karl vid karl. Många av oss hade inga kläder kvar på kroppen, men så mån var överheten om att vi inte skulle dö att de som var utan fick kläder och stövlar av staten. Men den anryckande vintern skonades vi inte ifrån. Den skulle truckarna minsann trotsa, vare sig fångarna ville det eller ej. Med maskiner var allting möjligt. Hade man maskiner behövde man inte ta hänsyn till människor.

Och truckarna körde som höskrindor. Varje gupp, som var alltför rikligt förekommande, gav oss blåmärken och höll alla sår kring handleder och fotvrister blödande. Truckarna kunde aldrig köra fort på grund av vintern, utan snigelfarten var begränsad hela vägen till Jakutsk. Ofta var vägen så översnöad att truckarna körde av den, och ej sällan blev de då kvar där ute fastkörda i drivbergen som väldiga oflyttbara monstruösa plåtruiner i snön. Sådana truckars fångar måste då flyttas till andra truckar, och snart var alla truckar långt mer än överfulla och överpackade. Detta avhjälpes dock med att så många dog.

Föreställ dig tio truckar lastade med minst trettio fångar var, som alla långsamt rullade norrut in i allt tätare, kallare, hårdare och mörkare snöstormar som ständigt tjöt allt värre och ilsknare ju längre norrut de färdades, och tänk dig de tre hundra till händer och fötter och till truckarnas väggar och golv hopplöst fjättrade fångarnas intryck av denna resa. Det var en oändlig resa allt djupare ned i en allt hemskare, mörkare och mera fasansfull och omänsklig avgrund. Fångarna omkring mig fick delirium och blev från vettet, vilket inte hade någon uppbygglig effekt på de få som kunde behärska sig. De rev ihjäl sig med att slita i sina bojor. En slet så kraftigt i sina bojor att den ena handen gick av. Han njöt av att ha ena armen fri, men handen låg avsliten på golvet, och han blödde snart ihjäl.

Det var nog min räddning att fången näst intill mig var intelligent. Vi försökte få distans till verkligheten med att diskutera litteratur, ty han var en fullfjädrad litteraturhistoriker. Han kunde praktiskt taget hela Dantes Komedi och Goethes Faust utantill på originalspråk. Det kommer nära till hands att likna honom vid en

Vergilius utan vars kamratskap jag aldrig hade klarat mig igenom detta otroliga helvete.

Snart var mer än hälften av oss döda, och vi kunde inte slänga ut dem! Det var en resa tillsammans med andra lik i en likkista som man troligen med dem skulle begravas levande i.

Men vi kom fram till Jakutsk tack vare dessa perfekta maskiner, som var mera uthålliga än oss människor. Åtminstone var de mera pålitliga, ty de blev inte hysteriska. Men säkert hade även vi klarat oss från hysteri och varit mera uthålliga om vi hade behandlats mera mänskligt."

"Fortsatte ni till Verchojansk samma vinter?"

"Nej, lyckligtvis fick vi stanna i Jakutsk tills det värsta av vintern var över och solen kom till synes igen. Tydligen insåg överheten risken att ingen skulle komma levande fram till de viktigaste diamantfälten norr om Verchojansk om vi tvangs löpa dit genast."

"Löpa?"

"Ja, från floden Lena till Verchojansk fick vi gå till fots, men det gjorde vi så gärna, ty gående kunde man hålla värmen. Och på vägen till Verchojansk omkom ett jämförelsevis ringa antal."

"Hur många dog på vägen till Jakutsk?"

"I vår truck omkom två tredjedelar, och då hade vi fyllts på en gång med fångar från en havererad truck. Men det fanns truckar i vilka 100% av alla fångar hade omkommit. Det var ett förskräckligt arbete för soldaterna att rensa dessa truckar där liken låg djupfrysta på och fast i varandra och dubbelt fastkedjade dessutom. Jag såg soldater som skred till detta verk med hackor och yxor."

"Det är fullkomligt otroligt vad du berättar. Är det verkligen sant?"

"Ta det inte på allvar. Mina erfarenheter har lärt mig att aldrig ta verkligheten på allvar. Men det värsta väntade oss i lägret norr om Verchojansk."

"Vad hände där?"

"Det gick väl an att vara där på sommaren, men lägret var fruktansvärt dåligt utrustat för vintern, och överheten krävde att vi skulle arbeta vidare även fast isen kom."

"Du kom alltså dit på våren och stannade där till följande vinter?"

"Ja."

"Hur var det med litteraturhistorikern?"

"Han klarade inte den vinter som kom. Han kämpade tappert till slutet och höll sig oavbrutet vid gott humör så länge han levde. Det som både han och jag klarade oss bäst genom var vårt intellektuella utbyte. Aldrig har jag lärt mig så mycket om all världens heliga böcker som genom honom. Men vintern klarade han inte, och det var få som klarade den."

Men vi fångar var inte de som fick lida värst. Mest synd var det om soldaterna. De var tvungna till att lyda och följa de mest vansinniga direktiv, som de var tvungna till att med våld genomdriva genom oss. De fick order som de mot sin vilja måste tvinga oss till att följa. Och deras nödtvungenhet till att lyda de mest absurda och oefterföljbara direktiv hade en förödande psykologisk effekt på dem: de kom att lida av mycket värre depressioner än vi, som måste arbeta hela tiden och som inte fick tid till att tänka. Men de hade tid till att tänka, och de gick under mänskligt och moraliskt genom vad de kom fram till i sina analyser av sin situation. Befälet hade att lyda order, och om dessa order inte åtlyddes blev det värst för soldaterna. Soldaterna måste forcera genomförandet av alla order och måste därför trakassera oss till döds. Vi var redan så gott som döda, men soldaterna var det inte och gick mänskligt under genom vad de var tvungna att göra mot oss. Och det blev till en ond cirkel: för att för sina egna samveten rättfärdiga de absurditeter som de var tvungna att begå överdrev de dessa absurditeter: de forcerade sina nödtvungna handlingar och genomförde

dem med större kraft och våld än vad som var rimligt och nödvändigt. För att betvinga sina egna samveten försökte de liksom tysta dessa med våld med att överdriva sina omänskliga handlingar. På sommaren fick vi vila ganska mycket i arbetet, och vi behövde inte arbeta mer än åtta timmar dagligen, men på vintern vaktades vi med kulsprutepistoler, och den som då vilade i arbetet blev ofta skjuten. Ve oss om vi inte arbetade minst tio timmar varje dag som det var 50 grader kallt! Ve oss om vi blev trötta! Ve oss om vi förfrös någon fot eller hand! Vi var då odugliga och avrättades för detta vårt skamlöst ansvarlösa brott. Fungerade vi inte perfekt såsom arbetsredskap och teknisk utrustning skrotades vi direkt."

"Men vad bestod ert arbete av?"

"Vi fick gräva och hacka i bergen efter guld och diamanter, och det extra hårt och effektivt på vintern när tundran och islagret var hårdare än flinta, och som allra hårdast när det var rent omöjligt att hugga sig igenom ner till jorden."

"Fanns det guld och diamanter där?"

"Det var vad överheten trodde. Teknisk apparatur hade inbillat någon vetenskapsman att där kunde finnas sådant, och vår enda uppgift där det året var att hugga upp jordskorpan för att finna de fyndigheter som där eventuellt kunde finnas."

"Fann man ingenting?"

"Ingenting, och även detta frestade hårt på överhetens och dess frivilliga tjänares nerver. Ju mindre vi fann, desto hårdare tvangs vi arbeta, och desto värre trakasserade soldaterna oss.

En annan anledning till att soldaterna faktiskt var tvungna till att avliva någon eller några av oss per dag var det att maten tröt i mässen."

"Vad menar du?"

"Jag förstår att det är svårt att förstå. De arbetare som sköts under arbetet togs bättre om hand än de som skonades, ty kött var som råvara ovärderligt."

"Du menar att soldaterna dödade er bara för att..."

"Kunna ta hand om köttet och äta upp det. Det var näringsrikt, och det fanns ingenting annat."

"Du menar inte, att i brist på annat så åt soldaterna människokött?"

"Jo."

"Och ni då?"

"Vi fick varje dag vår eviga enda tallrik bränd oätlig grötsoppa. Överheten kallade det stuvning, men vad det än var så inte var det stuvning.

Men dessa förhållanden kunde givetvis inte fortsätta. I slutet av december var vi tvungna att överge lägret. I det längsta var det ovisst om vi slavar skulle lämnas kvar i helvetet åt vårt öde eller tas med. Men som väl var visade det sig att vi behövdes till någonting: soldaterna hade en mängd värdefull vetenskaplig utrustning som måste fraktas ned till Verchojansk, och denna blev det vår uppgift att bärga. Men låt mig slippa berätta om dessa fasor."

"Men har du inte redan låtit undslippa dig det värsta?"

"Nej. Jag lovar dig, att inga kval i helvetets mörkaste djup var någonting mot det som vi fick genomgå där i nordöstra Sibirien. Återfärden till Verchojansk var det värsta. Vi startade den andra januari, och då hade vårt återtåg redan i flera dagar uppskjutits på grund av farligt väder, men nu kunde det inte uppskjutas längre. Alla gick vi till fots. Det var mörkt och mulet, snön låg djup, det var omkring 40 minusgrader, och det blåste. Men vinden kom från sidan, och det var vi glada för. Vi var tvungna att gå till fots hela vägen. Utrustningen släpade vi på slädar, men dessa slädar var stora, tunga och klumpiga, och deras vikter var ytterst otympliga. Överheten hade planerat packningen och lastningen av dessa slädar ytterst dåligt och vårdslöst. Apparaterna gled av slädarna, slädarna välte vid minsta krök, och maskinerna gick sönder. Detta retade befälet till ursinne. Det var maskinerna och inte

vi människor som var det värdefulla och viktiga. Vi människor var bara till för att rädda och frakta maskinerna. Och när slädsystemet alltför snart visade sig vara omöjligt fick vi bära på apparaturen i stället. Vi tvingades därtill.

Situationen försvårades av att det blåste upp en snöstorm. Fyra dagars dåligt väder hade hållit oss kvar i lägret utan mat, och när vi på den femte dagen gav oss ut blev vädret dubbelt så dåligt. Men vi kunde inte vända tillbaka.

Men det viktiga var att apparaturen räddades. Befälet började bli desperat. För att vi inte i panik skulle släppa maskinerna och instrumenten och överge dem för att rädda våra liv förenade soldaterna oss med apparaterna medelst bojor. Vi fjättrades helt enkelt fast vid maskinerna med handklovar så att vi inte kunde överge dem utan att själva gå åt med dem. Och de var omänskligt tunga att bära. Inte en enda släde fanns då längre kvar: remmarna hade brustit, slädarna hade gått sönder och krossats under maskinernas skavande vikt, eller också hade de frusit fast hårdare än om de hade svetsats fast vid jorden. Och vi bar, släpade och kånkade på den tekniska apparaturen som vi måste dra med oss eller dö vid. Och då svängde vinden så att den blåste rakt mot våra ansikten. Vi kunde inte se vägen längre. Allt fler blev efter. Soldaterna gled i sär och skingrades. Snart gick var och en sin egen väg i blindo, men de flesta av oss fångar frös fast vid sina maskiner och belades med is på tundran. Hur någon enda av oss fångar kunde komma fram till Verchojansk fattar jag inte. Själv hade jag en sådan tur att min apparatdel, som säkert vägde halva min vikt, gick av på mitten. Någoting sprack i hjärtat av dess känsliga metallorgan så att den gick i två bitar, och jag kom fram till Verchojansk med bara ett oidentifierbart skrotfragment av ett omfattande tekniskt precisionsinstrument. Jag tror inte att en enda användbar del av den tekniska utrustningen kom hel fram till Verchojansk, och vi var väl allt som allt tolv fångar som gjorde det av det hundratal som vi hade varit på sommaren och av det femtiotal som hade anträtt återtåget."

"Hur kan någon leva i en så kall stad som Verchojansk?"

"Det kan man inte. Alla som bor där verkade vara tvingade till att bo där. De såg alla ut som hålgöda spöken, och man umgås där mera med döden än med varandra. Det var inte en ort av denna världen.

Men från Verchojansk fördes vi vidare mot söder tillbaka till Jakutsk, och där träffade jag kommandanten som det var meningen att jag skulle tala om."

"Javisst ja. Vad var han för en?"

"Han var en god man. Det märkliga var att världen tycktes vara helt annorlunda mot förr från och med den dagen vi fick besked om att vi skulle åter fraktas till Jakutsk. Och resan till Jakutsk gick utan ohyggligheter och grymhetsöverdrifter, och inte en enda av oss dog på vägen. Men det märkligaste var att i Jakutsk ville man tala med oss."

"Tala med er?"

"Ja, varenda enskild fånge skulle plötsligt intervjuas. En hög kommandant skulle tala med var och en av oss mellan fyra ögon. Plötsligt skulle vi behandlas som mänskliga individer och inte som boskap. Det var häpnadsväckande."

"Nå, vad sade kommandanten?"

"Tänk dig den spänning som vi var i när vi satt utanför hans rum och väntade! Resan bort från Verchojansk hade varit som en dröm: vi hade inte belagts med fjättrar, och vi hade fått stanna på vägen för att kissa! Och nu ville en hög militär personligen prata med var och en av oss! Vi satt och skälvde på gränsen till hjärtklappning. Det var värre än rampfeber. När den förste av oss som hade kallats in kom ut igen kastade vi oss över honom och frågade honom alla på en gång vad kommandanten hade sagt, men denne vår kamrat, som hette Jurij och som var en mördare, ryckte på axlarna och sade likgiltigt: "Han ville bara prata med mig." Och mer än så hade inte Jurij att berätta. Därpå ropades mitt namn ut. Jag skulle in som nummer två."

"Så spännande!"

"Jo, det var faktiskt mycket spännande. Jag gick in med föresatsen att den här gången inte begå samma misstag som jag senast hade begått när jag intervjuats av en myndighetsperson: att vara rädd för att tala. Den här gången tänkte jag minsann inte tuga."

Kommandanten var den här gången liten, sträng och stel och fullkomligt ogenomskådlig i en fullständig stramhet. Han hade inte ens några spasmer eller nervösa ovanor, men i hans blick låg det något levande och uttrycksfullt, som jag tyckte var osedvanligt för en sibirisk militär, och detta tilltalade mig och fick mig att nästan fatta förtroende för honom.

'Sitt ner,' sade han kort. 'Vad gjorde ni under kriget?' Han gick direkt på saken.

'Jag dansade.'

'Var ni dansör?'

'Ja.'

'Klassisk?'

'Ja.'

'Var någonstans?'

'I Budapest.'

'Hur kan en ungersk balettdansör hamna i Sibirien?'

'Det har jag alltid undrat själv. Fråga inte mig. Det bara blev så.'

'Men hur gick det till?'

'Efter kriget var den ryska hemliga polisen i Budapest misstänksam mot mig. Till slut tog de hand om mig och förde mig till Ukraina. Därifrån har jag ständigt förflyttats vidare österut.'

'Otroligt. Men någonting måste ni ha gjort för att göra er förtjänt av ett sådant öde.'

'Jag har aldrig gjort så mycket som en socialistisk fluga något för när.'

'Men varför var polisen misstänksam mot er i Budapest?'

'Jag hade några barndomsvänner som var aktiva i den underjordiska rörelsen mot kommunismen.'

'Men själv var ni det inte?'

'Jag har aldrig varit politiskt aktiv eller ens politiskt intresserad, men mina sympatier har alltid varit på de mest förtrycktas sida, och det är kanske därför som jag alltid har råkat ut för förtryck.'

'Det är verkligen häpnadsväckande!' Denne absolut stele kommandant med det orörliga ansiktet var den första soldat i mitt liv som jag hörde uttrycka en känsla. Jag minns denna konversation så ytterst väl och nästan varje ord av den därför att jag var så gränslöst spänd och därför upplevde den så intensivt. Han var nu tyst en kort stund innan han fortsatte:

'Hör på! Vi håller just på med en undersökning av alla som har dömts till straffarbete i Sibirien och varför de har dömts och vad de har gjort, och det är märkvärdigt många oskyldiga som vi har funnit redan. Ni är säkert också oskyldig, men ert svar på min fråga varför ni var misstänkt i Budapest tillfredsställer mig inte. Det måste ha funnits en annan anledning.'

'Kanske var det för att jag var arbetslös och bara drev omkring.'

'Varför drev ni omkring? Varför arbetade ni inte?'

'För att mitt ben hade satts ur funktion av en bomb under kriget.'

Nu fick kommandanten plötsligt ett uttryck av mänsklighet över sitt ansikte. Jag hörde honom distinkt mumla: 'Stalin, du överträffar dig själv.' Han tycktes gripas av allvarlig eftertanke inför min berättelse. Han sänkte blicken ett ögonblick liksom för att tänka efter innan han ställde nästa fråga, men nu vågade jag komma in med ett ord emellan. Jag frågade:

'Men vad beror detta fantastiska töväder på? På vägen hit behandlades vi som människor, vilket vi aldrig har upplevt som fångar i Ryssland förut, och här får vi personligen tala med en hög militär som påstår sig vara ute för att skaffa rättvisa åt orättvist dömda. Hur är det möjligt att sådant kan hända? Eller är detta bara en komedi?'

'Vi har våra direktiv.'

'Men hur kan Stalins regering ge sådana direktiv? Jag har aldrig varit med om någon nyans av mänsklighet hos ert lands regering tidigare.'

'Stalin finns inte mer. Stalin är död.' Och han gjorde mig uppmärksam på ett litet tavelfotografi av en rundnätt flintskallig person som stod på bordet. Personen såg precis ut som en ukrainsk gammal bonde. 'Det här är Sovjetunionens regeringschef idag.'

'Vad heter en sådan rund liten man?'

'Nikita Chrusjtjov.'

Och då förstod jag det otroliga med ens. En sådan rund liten bondaktig herre kunde omöjligt vara lika stålhard och kallt beräknande som Stalin, och detta töväder i förvaltningen var en naturlig konsekvens av diktatorbytet från en stor man till en liten. Och nu sade kommandanten i det att han reste sig:

'Min vän, ni har ingenting ont gjort, och det finns ingen anledning att kvarhålla er i fångenskap. Ni kommer att få ett pass och civila kläder och därtill ett kapital vars belopp kommer att anpassas efter vidden av era lidanden. Det är meningen att detta kapital skall kompensera er för de oerhörda orättvisor som ni har fått genomgå.'

'Inget kapital kommer att kunna kompensera mig för det.'

'Det vet vi, och därför ber vi er att åtminstone tolka det belopp ni kommer att få som symboliskt.'

'Hur mycket får jag?'

'Det avgör inte jag, men ni får åtminstone säkert standardbeloppet.'

'Som är?'

'Det får ni se. Var vänlig och avbryt mig inte mera på den punkten. Ni är fri, men vi kommer att hjälpa er fram till Skovorodino. Men som frigiven straffånge är det naturligtvis självklart att ni måste hålla kontakten med myndigheterna så att ni kan få något arbete och göra rätt för er genom nyttig sysselsättning. Men formellt är ni en fri man från denna stund idag, ty jag har makt att frige oskyldiga fångar. Därtill är jag tillsatt. Jag har fått gå igenom en speciell psykologisk utbildning för den sakens skull. Säg mig bara en sak.'

'Ja?'

'Hur har ni kunnat överleva Sibiriens bistraste fångläger med ett fördärvat ben?'

Då reste jag mig upp för att visa honom hur mycket invalid jag var, och muntert förklarade jag för honom:

'Redan i Ukraina, där jag blev tvungen att vandra omkring så mycket, började det bli bättre, men det började fungera på allvar igen under ett äventyr vid Tomsk. Ju mera jag använde benet, desto ondare gjorde det, och desto bättre blev det, med den påföljd att jag naturligtvis ständigt mer och mer arbetade med benet. Kan ni se att jag haltar nu?' Jag gick energiskt omkring.

'Om man inte vet att ni är aningen styv i ert knä ser man inte att ni haltar.'

'Och 1946 kunde jag inte böja detta knä en centimeter! Knäleden fanns inte! Det är ert trevliga Sibirien som har botat mig.' Jag sade inte sanningen, som var att det var mina försök att rymma från Sibiriens lägerhelveten som hade botat mig.

'Det är otroligt,' sade han. 'Er berättelse är otrolig, men jag tror er, ty jag har stiftat bekantskap med många liknande otroliga och absurda fall av uppenbar oskuld här i Sibirien, och ni berättar ärligt och öppet och tycks inte dölja någonting. Er positiva optimism i alla era provningar har till och med *glatt* mig, och det är den som

mest vittnar om er oskuld. Men allra mest gläder det mig att Ryssland inte enbart har bjudit er på obehagligheter.'

'Vad menar ni?'

'Jag åsyftar ert bens mirakulösa konvalescens.'

'Naturligtvis.'

Och han reser sig och bjuder mig mycket artigt farväl. Han till och med kallar mig kamrat. Och jag går ut därifrån som i dimma. Föreställ dig vårbäckar i Antarktis eller att hela Grönland plötsligt smälte i vårligt bländande solsken! Som ett sådant omöjligt naturfenomen upplevde jag detta samtal med kommendanten. Det var nästan omöjligt att tro att det var sant.

Och jag var inte den ende som blev frikallad där i Jakutsk. Allt som allt var vi tretton stycken som sattes i en särskild transportbil mot Skovorodino i vilken vi nästan hade det bekvämt. En av dessa andra hade varit med mig i Verchojansk."

"Vem var han?"

"Det var en tysk som hade tillfångatagits vid Stalingrad och som av någon anledning kommit i civila straffångars sällskap i stället för i krigsfångars. Det berodde tydligen på något ämbetsmannamisstag – ett oriktigt streck i fel kolumn på ett motbudande papper av en slarvig kommissarie med ett nästan tomt glas vodka på skrivbordet. Sådant är vanligt i Ryssland, och alltför ofta har alltför många fått betala med livet där för.

Men efter befrielsen hade denne tysk och jag mycket att prata om. Tyvärr hade hans livskraft ebbat ut under de långa onödiga åren i Sibirien, och befrielsen kom för sent. Det fanns inte mycket liv kvar i honom. Han berättade utförligt för mig allt om hur slaget vid Stalingrad gick till på resan söderut, men innan han hunnit till slutet dog han. Han hade varit svårt sjuk under de senaste två åren i något som kan kallas för Mandelstams sjukdom. Han dog just innan vi kom fram till Skovorodino. Det var ganska snöpligt – tretton år i Sibirien utan anledning, och så blir man äntligen befriad när man vet att man är döende. Det är höjden av ironi.

Men det var inte det värsta. I Skovorodino fick vi vår lön."

"Nå, hur mycket fick ni?"

"Vi fick alla tolv lika mycket, fastän några oskyldiga hade frusit och grovarbetat i Sibirien i tio år och andra i mindre än ett år. Vi fick alla den normala standardkompensationen för sveda och värk och varken mer eller mindre, så att vi kunde klara oss tills vi skulle få något arbete."

"Och hur mycket var det?"

"För mina sju år i rysk fångenskap fick jag fyrtio rubel."

8.

"Och hur långt kom du med de pengarna?"

"Jag kom inte ut ur Ryssland men nästan. De räckte till en tågresa till Ulan-Ude i väster eller till Iman i öster, alltså allt utom ända fram till Irkutsk respektive Vladivostok."

"Var det avsiktligt beräknat så?"

"Ja, av ödet, men inte av människor. Naturligtvis var det delvis vårt eget fel, men vi visste inte bättre. Efter sju år utan mänskliga rättigheter i Sovjetunionens plomberade koncentrationslägersvärld vet man inte hur man ska bete sig inför civilisationen. Naturligtvis ville de nya liberala myndigheterna bara sopa alla besvärande arv från Stalintiden under mattan. Vi hade ju ändå ingenting att säga till om, vi hade inte ens haft möjlighet att klaga på våra olidliga förhållanden i Sibirien utan att vara säkra på att bli skjutna för mindre, och detta var väl det nya etablissemangets mycket väl medvetet om, så de sade: 'Här har ni pengar. Ledsen att vi inte kan ge mer, men det är åtminstone en symbol för vår goda vilja. Försvinn nu.'

Och att försvinna var det enda vi ville och kunde göra. Ingen kom på tanken att begära kompensation efter mer rimliga mått, kräva gratis resa ända hem även om det var till utlandet eller att ens begära ett giltigt pass och sovjetiskt medborgarskap. Inte för att någon av oss ville ha ett sådant skitpapper, men det hade det ändå varit vår rimliga rätt att begära."

"Och vad gjorde du?"

"Jag satte mig på tåget österut, fast besluten att gå de tio milen från Iman till Vladivostok. Och på detta tåg träffade jag den sista person av de människor i Ryssland som jag ville berätta om."

"Vem var det?"

"Det var en kvinna. Hon hette Lisaveta Ivanovna Gatjeva."

"Var hon ensam?"

"Nej. Hon hade med sig sin lille son Pavel. Själv var hon omkring 40 år gammal och sonen omkring tio. Hon såg äldre ut, ty hennes anlete bar alltför djupa spår av alltför svåra lidanden; men hade inte dessa lidanden fårat henne så hade hennes skönhet ännu levat frisk och givit henne ett utseende som inte motsvarade hennes ålder utan som var mycket yngre.

Sonen Pavel var inte helt frisk. Han var svag under hela resan och kräktes ibland, men jag tror att det enda han led av var bristsjukdomar.

Men under den korta tiden på tåget som jag lärde känna henne förändrades hennes utseende. Hennes anletes härjade och lidande drag låg kvar, men det vällde upp någonting annat inom henne som kom från hennes själ och som bestod av en blomstrande ungdom begåvad med ålderdomens värdiga vishet. Hon blommade upp under vår bekantskap, som gav mig nöjet att få del av alla hennes bästa sidor.

Hon råkade sitta mitt framför mig. Därför vågade jag tilltala henne. Jag frågade henne försiktigt och på så rysk ryska som möjligt: 'Varifrån är ni?'

Hon svarade genast: 'Ni är inte ryss,' och jag studsade. Hon genomsådade mig genast. Jag hämtade mig dock ganska strax.

'Nej, jag är europé, men jag har avtjänat flera års straffarbete i Sibirien utan någon antisovjetisk handling på mitt samvete.'

'Vem har inte det?' sade hon och tittade fjärrskådande ut genom fönstret.

'Men ni har väl inte gjort det?'

'Nej, inte motvilligt.'

'Har ni då gjort det frivilligt?'

'Kanske.'

'Ni uttrycker er så svävande.'

'Man tycker inte om att tala om sig själv.' Hon var hela tiden lika allvarlig. 'Det gör väl inte ni heller, antar jag?'

'Jag har ingenting att dölja.'

'Varför hamnade ni då i Sibirien, om det inte var för antisovjetisk verksamhet?'

'För att jag var en arbetslös invalid.'

'Kunde man inte hitta på någon sysselsättning åt er lite närmare Europa? Varifrån i Europa är ni?'

'Ungern.'

'Tro mig: ni är inte ensam om ert öde. Bättre män än ni har fått värre slut än ni. Ni är fri nu?'

'Ja.'

'Vad kommer ni att göra med er frihet?'

'Lämna landet.'

'Hur?'

'Jag tänkte till att börja med ta mig till första bästa gräns.'

'Det är det lättaste.'

'Men vart är ni själv på väg?'

'Bort från människorna.' Hon blev åter fjärrskådande och tittade ut över vinterlandskapet.

'Varför?'

'Det är en lång historia.'

Och det tog lång tid för mig att få ut denna historia ur henne. Jag hade kanske aldrig fått den ur henne om inte ödet på ett sällsamt sätt hade tvingat oss att söka hjälp och stöd hos varandra. Du förstår, jag och hon befann oss på det tåg som vintern 195- råkade ut för den förskräckliga järnvägsolyckan som gjorde att den transsibiriska järnvägen var blockerad i två veckor."

"Var det just det tåget?"

"Ja."

"Jag minns den olyckan. Var det inte mer än hundra människor som omkom eller bara försvann?"

"Jo. Vi var drygt två hundra passagerare, och mer än hälften dukade under."

"Men vad var egentligen orsaken till olyckan?"

"Orsakerna var många. Allt var som av ödet upplagt för en olycka, och det behövdes inte mycket till för att genomföra olyckan. För det första var vädret infernaliskt: det blåste en oerhörd snöstorm som gjorde sikten omöjlig. Tågen på linjen hade varnats, men våra lokförare körde på i högsta hastighet för det. Det ångrade sedan den av dem som överlevde. Det var han som utgjorde den andra faktorn, ty han ensam var den som såg till att ingen hänsyn togs till stormen och stormvarningen. Hans kamrater dog, men han, som allena var skyldig till tågets ohämmade framfart i denna ovanligt häftiga storm, klarade sig som genom ett under. Men den avgörande faktorn var nästan otrolig för att inte säga absurd."

"Vad var det?"

"En älg. Det var en älg som stod på spåret och som vägrade att vika. Lokförarna visslade och tutade för fullt, men älgen stod som fastnitad på spåret. Det var en fullvuxen tjur med präktig krona. Den måste ha paralyserats av skräck inför det plötsligt i stormen uppdykande tjutande stålvidundret. Den överlevande lokomotivföraren påstod att de såg älgen långt innan de var nära den och att den envist vägrade att röra sig ur fläcken, som om den med flit velat offra sitt liv för att sabotera ett tågs framfart i Sibirien. Djuret kom under de högra lokomotivhjulen, lokomotivet kom över högerskenan och körde av spåret, och så var det färdigt. Loket välte och exploderade, tretton vagnar vräktes helt eller delvis av spåret, ett trettiotal människor dog genast, ett femtiotal skadades allvarligt, och ett hundra trettio personer ungefär fann sig hänvisade till den ödsliga obarmhärtiga vildmarken med dess svarta rytande midvinterstorm. Det var en ganska absurd situation. När den ende överlevande lokföraren stammande försökte ge en aning om hur det hade gått till och den överkörda älgens mystiska roll i det hela var det nästan ingen som trodde honom. Hela den katastrofala olyckan verkade på något sätt så överklig, och den blev bara överkligare genom den förvirrade lokförarens svammel. Dessutom hade han antagligen varit påverkad. Och då kände jag verkligen att vi ännu befann oss i Ryssland. Och stormen snarare tilltog än saktade av, som om den av vår olycka inspirerades till ytterligare raseri. Och det var klart och säkert att vi inte kunde få någon undsättning så länge stormen höll på."

"Men hur kunde en av förarna klara sig om loket exploderade?"

"Också det verkade på något sätt så absurd och övernaturligt. Han klarade sig som genom ett under. Endast han befann sig i den bakre delen av loket, ty han blev från vettet när han såg älgen och sprang bakåt i panik, och det var den främre delen av loket som exploderade. Det var ju ett diesellok, så det hade ett visst rörelserum både fram och bak.

Men han fick rysliga samvetsqual för att han överlevde. Han tyckte att allting var hans fel och att han ensam borde ha omkommit och de två andra förarna klarat sig.

Han var alldeles ifrån sig av olycka. Allt var hans fel, och ingen annan delade hans mening. Och när han såg vilket kaos det blev bland tågets hundratals passagerare, och hur de dog som flugor och hur deras situation bara blev värre för varje dag, sade han mycket mörkt: 'Straffet för mitt brott är att jag som ensam är skyldig måste leva för att se alla dem gå under som var oskyldiga.' Och följande dag när ingen såg det gick han bort och sköt sig. Man hörde skottet genom stormen och fann honom liggande över rälsen. Ingen visste var han hade fått pistolen ifrån.

Vilken hysteri det var bland dessa människor! En tjutande mördande snöstorm som ständigt skriker i öronen på en, hysteriska kvinnor och galningar, folk som skjuter sig och allt fler som bara försvinner och stapplar ut i stormen för att välkomna döden – hur svårt var det inte att hålla vettet inom kontroll under sådana omständigheter! Men kvinnan som jag hade lärt känna och som klarat sig oskadd gjorde det, och jag gjorde det även, och vi två sökte oss till varandra och stödde och hjälpte varandra.

Hon var mycket god och mycket vis. För varje dag imponerades jag mer och mer av hennes lugna, milda och kloka karaktär. Hon hade gått igenom mycket och kunde därför klara sig igenom även detta, liksom jag. Ingenting kunde förvåna henne.

Hon var kanske den enda överlevande medlemmen av en rik aristokratfamilj som 1917 försökte fly ut ur Ryssland men som tyvärr misslyckades därmed och togs om hand av myndigheterna. 'Vi hade redan tagit plats ombord på ett fartyg i Sankt Petersburg som skulle gå till Stockholm när bolsjevikerna hejdade dess avgång, finkammade passagerarlistorna och tog hand om alla passagerare som ägde något. Vi hörde till dem,' berättade hon. Alla medlemmarna av familjen skildes från varandra för att så småningom avrättas eller försvinna. Hon allena klarade sig som genom ett under:

'Mina föräldrar fick sitta tolv år i fångenskap innan de avrättades. Jag fick vara tillsammans med dem under de första sex åren av deras fångenskap, och egentligen skulle jag också ha skjutits, men av någon anledning förbarmade sig en mänsklig officer över mig och tog hand om mig.' Jag kunde se framför mig officeren som trött av alla revolutionens fador föll för frestelsen att rädda ett litet barn och fräckt undansnilla det så att myndigheterna, döden och revolutionen lurades åtminstone på den godbiten. 'Han uppfostrade mig till en god kommunist, men jag glömde aldrig bort något av allt det som mina föräldrar hade lärt mig och som var tvärt emot kommunismens självutplånande och själsförnekande läror, som gick ut på att utrota människans individuella integritet.' Hon lärde sig alltså av sina föräldrar att älska tsaren och av sin militära förmyndare att älska Lenin och Stalin.

'Jag var sju år när revolutionen ägde rum, jag såg det mesta av den, och jag glömmer ingenting av vad jag såg. Det var en ruten diktatur, som skickade kristna aristokrater till Sibirien, som det var kommunismens avsikt att likvidera, och det lyckades kommunismen också med att göra, men tyvärr stannade det inte därvid, utan kommunismen gick längre och blev en ny och till och med ännu värre diktatur och förtryckartrust än tsarväldet, och den avrättade och skickade långt fler kristna aristokrater till Sibirien än vad alla tsarer hade gjort tillsammans. Vad gjorde vi då revolution för? Det vet jag, att alla som gör revolution, av vad slag det vara må, därmed bara lyckas göra något ont mycket värre.

Före revolutionen fanns det ännu inte så mycket folk i Ryssland. Då var Ryssland ännu en idyll. Men med revolutionens inbrott försvann allt det idylliska, individuella och pittoreska, och i stället kom industrierna, gråheten och jämlikhetens och anonymitetens sterilitet. Vi berövades Gud, kyrkan och Bibeln och fick i stället Marx, partiet, Lenin och Stalin till meningslösa avgudar och deras odechiffrerbara skrifter till omöjliga och omänskliga rättesnören. Jag försökte dock leva ändå, och jag lyckades.'

Men det berodde till mycket stor del på att hon fann en så fin man. De fick uppleva en kort lycka tillsammans innan kriget bröt ut. Hon födde en dotter åt honom strax efter att han hade kallats ut till fronten. Han var officer och utmärkte sig på alla sätt i kriget och kanske mest genom att han med sina omfattande språkkunskaper kunde tala med nästan vem som helst var som helst. Särskilt kunnig var han i engelska, varför han även blev till stor nytta i underrättelsetjänsten. Han var med i Teheran.

Under tiden genomlevde Lisaveta den svåraste av alla belägringar: belägringen av Petersburg, dåvarande Leningrad. Hon kunde klara sig själv och överleva, men hennes modersmjölk sinade, och barnet dog. Hon trodde att hon skulle bli galen när den lilla späda tösen gav upp den lilla anda hon hade. Lisaveta hade nu ingenting att leva för utom en make, som hon varken visste om han var vid liv eller var han i så fall var. Vid detta hopp klängde hon sig fast och kämpade sig ursinnigt igenom de svåra belägringsåren. Och efter kriget fick hon sin man tillbaka. Hon upplevde det som en orättvis lycka som var mycket mer än vad hon förtjänade, ty nästan alla andra kvinnor och mödrar som hon kände hade i kriget förlorat sin man, sin ende bror eller sin ende son.

Men hon fick inte ens behålla honom i ett år. En dag var han försvunnen och kom aldrig till rätta igen. Efter digra övertalningsförsök vågade slutligen en granne avslöja att 'de hade kommit och hämtat honom'. Vilka de? Myndigheterna, men den här gången var det militära myndigheter.

Med fara för sitt eget liv och för det barns som hon väntade lyckades hon med mycket stora svårigheter och bara tack vare sin okuvliga envishet och sitt mod att få reda på vad som hade hänt. Hennes man hade anklagats för att ha haft alltför vänskapliga och intima förbindelser med England under kriget, och i en summarisk rättegång hade han befunnits skyldig till spionage och därpå arresterats. Det var meningen att hans hustru aldrig någonsin skulle ha fått reda på saken.

'Och han var den trognaste och lojalaste av alla sovjetmedborgare och av alla soldater i armén. Han hade gjort Ryssland de mest fantastiska tjänster under kriget och kanske mera än någon annan visat att han älskade Ryssland och trodde på Sovjetunionen. Och just därför, för att han var den bäste, måste han falla offer för sina kamraters avund och intriger.'

Hon kunde tala hur länge som helst om Ryssland och särskilt om revolutionen. 'Den läxa som revolutionen gav ryssarna och som med våld inpräntades i vars och ens ryggmärg var att man ingenting var. I och med revolutionen likviderades människovärdet i Ryssland. Vi var och en som efter revolutionen trodde sig vara någonting! Sådana fanns det inte plats för i Sovjetunionen, och det var vad som skilde Sovjetunionen från Ryssland.'

Revolutionen förvandlade i ett slag vårt folk till barbarer. Som barn såg jag hur Petersburgs folkmassor av Lenins och Trotskijs agiteranden förvandlades till kannibaler: mödrarna högg tänderna i sina egna levande spädbarn, människokött såldes på torget som om det var lika ätbart som hästkött och hundkött, och ett människoliv var inte mera värt där då än i Calcutta. Ja, det var mindre värt än en råtta. Dessa upplevelser blev avgörande för min livsinställning: min bitterhet, ironi och kritik är utan gränser. Och efter Vladimirs död, min make, blev jag även människohatare. Jag kunde gå så långt i min förtvivlan, att jag bad mina böner till Stalin, folkets gud, och bad honom att avrätta hela det ryska folket och hela mänskligheten, om han kunde. Jag tyckte att människan, såsom hon hade utvecklats i Sovjetunionen, var det mest onaturliga och vidriga tänkbara av omänskliga monster, en varelse, som genom sin naturvidrighet och grymhet inte hade någon rätt att få leva ens som djur i naturen. Hon hade enligt min mening förverkat sitt existensberättigande, och jag jublade varje gång jag hörde talas om Stalins nya utrensningar, massdeportationer, massrättegångar, massavrättningar och planer på

nya drastiska befolkningsnedskärningar, som jag hoppades det bästa av. Det var inte mer än vad ryssarna och mänskligheten förtjänade. Så galen och ensam var jag i min änkesorg. Och först då övergav jag den stad som jag alltid hade älskat och varit trogen, trots revolutionens och det senaste världskrigets upplevelser där: den stad som jag föddes i och som då hette Sankt Petersburg, som jag uppfostrades i och som då hette Petrograd, och som jag arbetade i och som då hette Leningrad. Och Gud vet att jag hade stannat kvar där om jag hade fått dö i Sankt Petersburg.

Allt ont som sker i Ryssland sker i smyg. Ryssarna skäms själva för det. Därför tiger de om det och försöker de tysta ner allt ont som sker. Därför försöker de dölja vad som sker. Men det sker, och när någonting sker i smyg är det ont. Min man avrättades i smyg, liksom tsaren med hans hustru och fyra döttrar och blödarsjukeson avrättades i smyg på order av Lenin själv. Allt vad världen inte får reda på av det som händer i Ryssland, denna socialistiska idealstat och föregångsexempel för hela världen, händer i smyg och är av ondo. Och tyvärr är det mesta som görs i Ryssland sådant som görs i smyg.

Hur ofta har jag inte i mina drömmar tilltalat herr Lenin, Stalin, Trotskij, Marx och Engels och sagt: Ni ädle herrar ideologister! Hur häpnadsväckande storslagen är inte er vetenskapliga och vattentätt hållbara lära! Den är ett jättelikt underbart maskineri utan skavank och ett luftslopp som är materiellt och som består! Ert samhälle är den perfekta apparaten!

Men en apparat saknar någonting. En apparat är inte mänsklig. Ni ädle herrar ideologister är fullkomliga i alla avseenden, men ni bortser från en detalj. Ni har inte tagit den mänskliga faktorn med i era snillrika matematiska exakta beräkningar. Hos människan och i varje mänsklig individ finns det en detalj som inte passar in i ert sagolikt perfekta maskineri, emedan ni inte har tagit med den detaljen i era beräkningar. Den detaljen är Gud. Ni bryr er inte om Gud, ni bryr er inte om den gudomligt mänskliga faktorn, ni bryr er inte om människans gudomligt mänskliga egenskaper, hennes naturliga individualitet och hennes gudomliga integritet. Ni struntar i den mänskliga själen, och därför fungerar inte ert perfekta socialistiska samhälle. När ni genomför era härliga revolutioner tänker ni inte på kvinnorna och barnen, ni rycker på axlarna åt dem när modersmjölken sinar och deras barn dör, och ni vänder ryggen till när deras slaktade barn säljs som matkött på de offentliga marknaderna. Ni har inte tagit med kvinnligheten och barnligheten i ert fulländade samhälle, utan det finns bara plats för den heroiska materialistiska manlighetens perfekta stereotypi. Ni vill att kvinnor och barn skall vara lika karaktärliga och materiellt heroiska som männen, men det kan de aldrig bli, och därför går ert samhälle under. Ty vad är ett samhälle utan kvinnor och barn? Och kvinnor som inte får vara kvinnliga och barn som inte får vara barnsliga är inga kvinnor och inga barn, och de kan bara dö om de inte får vara vad de är.

Kärleken fattas er, ädle herrar ideologister! Ni har tagit med allt i er idealstat men utestängt kärleken!"

9.

"Men, käre Bernhard, tröttnar du inte på mina berättelser?"

"Inte alls, så länge de är sanna."

"Och hur vet du att de är sanna och inte påhittade fantasier?"

"Påhittade fantasier tröttnar man på, men sanningen tröttnar man aldrig på."

"Jag tror inte det är sant att du inte är trött, ty själv är jag minsann trött. Men det är alltid nyttigt att ha uppgörelser med sitt förflutna. Men den här järnvägsolyckan var nog det värsta av allt som jag upplevde i Sibirien."

"Berätta."

"Jag vill nog, hur svårt det än är. Vet du vad den viktigaste frågan i varje människoliv är?"

"Nej?"

"Det är om hon är eller har varit gift eller ogift, om hon är erfaren eller oskuld."

"Vad har det med tågkatastrofen att göra?"

"Vänta bara! Ingenting spelar en större roll i en människas liv än hennes kärleksförbindelser, om hon har några. Du vet att jag aldrig har varit gift."

"Ja."

"Dock älskade jag hemma en gammal lekkamrat från barndomen som hette Elisabeth. Det vet du också."

"Ja."

"Hon är inte den enda jag har älskat. Det finns folk som av ödet döms till ett rent oskuldsfullt liv så länge de lever, som aldrig gifter sig på grund av prästkall eller något annat liknande, men jag säger dig, att ingen kan älska så innerligt och så troget som dessa. Kärleken är trognast när den är som renast."

"Vad vill du säga med detta?"

"Denna kvinna Lisaveta kom jag att hålla mycket av. Ja, jag älskade henne, men vårt förhållande var fullkomligt rent, och egentligen var det bara ett ytterst gott kamratskap. När olyckan skedde tydde hon sig till mig och överlämnade hon sin son Pavel åt mitt beskydd, ty ensam var hon icke nog att trotsa Sibiriens värsta snöstormar.

Som även radiokontakten med civilisationen bröts genom lokomotivets förintelse kunde vi absolut ingenting göra för att få hjälp. Vi var som en hop föräldralösa medellösa barn, som av försynen och alla goda makter hade övergivits och överlämnats åt den sibiriska vinterstormens godtycke. Vi tycktes inte ha en chans mot naturens övervåld och rytande ursinne. Och en sak var säker: så länge stormen rasade kunde vi omöjligt räkna med någon undsättning. Visserligen måste järnvägen av den avbrutna radiokontakten förstå att någonting hade hänt oss, och ännu tydligare måste de förstå det när vårt tåg inte uppenbarade sig vid nästa station, men denna upptäckt måste blott medföra att de så länge snöstormen rasade måste inställa all järnvägstrafik på linjen för att inte fler eventuella olyckor skulle ske. Hjälp kunde vi definitivt räkna med, men inte förrän snöstormen var avblåst.

Men det hemska var att snöstormen bara fortsatte och fortsatte. Den ylade dag efter dag utan att avmattas. Och vi hade ingen möjlighet att uthärda stormen i de iskalla järnvägsvagnarna hur många dagar som helst. Folk blev hysteriska och galna och försvann och dog som flugor varje dag. Skräcken var obotlig och värre än under kriget, som om naturen utgjorde ett hemskare hot än alla mänskliga krig i världen. Döden bara håvade in sina offer. Så kunde det inte fortsätta, särskilt som inte alla överlevande kunde få rum i de enda fem oskadade järnvägsvagnar som erbjöd något skydd. Folk trängdes som tokiga i dessa kupéer och vållade varandra mera förtret och obehag än vad vagnarna erbjöd dem skydd. Redan andra dagen var det uppenbart att de starkaste av oss måste ge sig iväg för att till fots söka räddningen och på så sätt försöka hjälpa oss alla: hjälpa sig själva genom att söka upp civilisationen och hjälpa de kvarvarande genom att ge dem mera plats.

Den kanske ohyggligaste episoden i denna avgrundsmardröm var historien med de två vagnarna som vid olyckan hade pressats upp mot varandra så att de bildade en nästan rät vinkel mot skyn. De hölls kvar där av de andra vagnarnas tryck, och en del som inte ville vara med om att slåss om platserna inne i vagnarna sökte skydd under dessa mot varandra lutande vagnar, men på morgonen den andra dagen störtade de plötsligt ned. Lika orubbligt som de hade stått lutade mot varandra föll de utan förvarning ner, och fem människor blev under dem. De fastnitades, och två av dem dog omedelbart. De krossades. Men de andra tre förblev vid liv och kunde inte komma loss. Ingenting kunde rubba vagnarnas järngrepp om dem. De var som

levande fastspikade vid marken. De jämrade sig och skrek ohyggligt medan vi hysteriskt arbetade för att få dem loss utan resultat. De bad oss döda dem, men inte ens det kunde vi göra. Man dödar hästar som brutit benet, men det går inte att döda människor ens om de är fastnitade vid marken och levande korsfästa till döds utan att man kan befria dem – vår vanmakt var total och bottenlöst förfärlig. Kölddöden tog dem efter värre dödskampsscenario än vad kanske någon upplevat ens under kriget.

Av de åttio ännu livsdugliga passagerarna valde trettio att vandra bort och söka hjälp. Snöstormen rasade ännu med oförminskad kraft. De flesta av de kvarvarande var kvinnor och barn. Endast en kvinna ville följa oss trettio med sitt barn, och det var Lisaveta. De andra ville inte låta henne gå. 'Du tar livet av din son!' skrek de till henne, men hon svarade frimodigt: 'Jag är starkare än ni tror. Har man som arbetslös överlevt Leningrads belägring klarar man en barfotavandring genom Sibirien, och Pavel är ännu duktigare än jag. Dessutom skulle vi två dö bland dessa trängselhysteriska egoister som gärna brukar våld för ett hörn av bekvämlighet som de inte kan få. Ni ser ju själva: de driver oss ifrån sig för att vi ska gå under medan de ska ha det bra.' Och det var sant vad hon sade. Folk slogs för att få plats i de skyddande vagnarna, ingen disciplin kunde upprätthållas, och flera lik som fallit offer för dessa strider puttades ut ur vagnarna. Det var ohyggligt. Hon fick följa med oss.

Vi valde att gå österut, ty enligt våra beräkningar skulle närmaste bebyggelse och station finnas däråt och ej i väster. Men vi var osäkra. Vi gissade bara. Vår enda överlevande lokförare var död, och det var den största otjänst som han hade kunnat göra oss. Som levande hade han varit till ovärderlig hjälp för oss, och utan tvivel hade han kunnat försona sig med sitt dåliga samvete på det sättet, om han bara hade velat och sett kallt och förnuftigt på saken. Men det gör inte förtvivlade människor.

Även våra båda konduktörer var döda, så ingen visste egentligen något om var exakt vi befann oss eller vartåt närmaste samhälle låg. Så vi vandrade österut bara för att ta vägen någonstans. Vi tänkte med avund på de femtio som stannat kvar och som nu hade någon bekvämlighet och litet livsrum i vagnarna, men Lisaveta påstod med säkerhet att vi hade större chanser att klara oss. Ty de flesta som hade stannat kvar, menade hon, hade egentligen moraliskt redan givit upp, medan vi som hade valt att trotsa naturens värsta ursinne nog inte gav upp så lätt.

Och stormen avtog, men snöyrnan fortfor att göra sikten omöjlig. Så länge det snöade så tätt och så rikligt som det gjorde skulle ingen hjälp kunna sändas till olycksplatsen, och vi fortsatte att gå bort därifrån.

Den första som blev trött av oss trettio var givetvis gossen Pavel. Lisaveta började den andra dagen för vår vandring bära honom, och snart avlöste jag henne och hjälpte henne därmed. Men gossens goda humör tog inte slut med hans förmåga att hålla takten.

Men snart öppnade sig en ny fruktansvärd fara för oss i hela sin infernaliska avgrund. Det fanns inga banvallar eller elektriska ledningar och stolpar som kunde visa oss var järnvägen gick i denna del av världen, utan vi hade bara spåret att följa, och detta höll på att alldeles snöa igen. Snön föll så tjock, så tät och så tung att järnvägen snart var omöjlig att urskilja. Vi vadade med möda fram genom snödrivorna och hade den största svårighet att lokalisera järnvägen under våra fötter. I skogsmark gick det lätt, ty där gick ju järnvägen fram som en gata mellan träden, men i öppen terräng där järnvägen gick direkt på marken var det omöjligt. Ju tröttare vi blev, desto lättare kom vi bort från järnvägen, och för varje gång vi kom bort från järnvägen blev det svårare att finna den igen. Dessutom tilltog snöstormen igen. Vi fick nästan rak motvind, och i den mer än meterdjupa snön hade vi snart hopplöst kommit bort från järnvägen. Och vår fasa blev total när vi omöjligt mera kunde hitta den igen. Vi var hopplöst vilse i den sibiriska ödemarken. Flera av oss lamslogs av

förskräckelse och blev från vettet. Den fysiskt starkaste av oss tjuugoåttio som ännu inte hade givit upp blev spritt språngande galen. Vi kunde inte längre tala med honom, och han försvann sedan skrikande och gastande ensam ut i ödemarken.

Vi vandrade på måfå enligt en riktning som vi försökte bestämma efter var vi gissade att solen befann sig. Vi ångrade nu att vi hade lämnat tåget men försökte trösta oss med att helvetet kanske var ännu värre där. Det var under dessa tröstlösa dagar under vilka den ena efter den andra av oss avvek och dog, som Lisaveta förgyllde med att berätta för mig om sitt liv. Och för varje dag av vårt umgänge imponerades jag alltmer av vilken storslagen, uthållig och livskraftig själ som dolde sig under den lidande, härjade och nästan förpinta ytan. Hennes mod och uthållighet tycktes bara öka ju värre strapatser vi fick utstå. Och Pavel hämtade mod från henne.

Men vår vandring blev mera fruktansvärd för varje dag. Den ena efter den andra greps av psykos eller gav upp och slocknade. Men Lisaveta sade till mig: 'Vi är nu bara tjugotvå kvar. Åtta har blivit galna och lämnat oss eller på annat sätt omkommit. Vilka var dessa åtta? Det var två ingenjörer, några fysiker och några kemister – idel vetenskapsmän och materialister. Hemma sitter vetenskapsmannen på sin tron av fackkunskaper och känner sig ofelbar på sin post som auktoritet, men när han utlämnas åt och konfronteras med den fria naturen som han teoretiskt lärt sig behärska och bemästra till fulländning finner han att den teoretiska verklighet som han lärt sig bemästra var en lögn, och den sanning som naturen överväldigar honom med i sin nakna realism finner han oförenlig med sin vetenskapliga teoretiska verklighet. En oförenlighet uppstår mellan hans vetenskapliga kalkyler och verkligheten, och denna oförenlighet ger honom en så svår chock att sinnena sviker honom. Vi är nu nästan bara sådana kvar som tror på Gud, som tror på en högre verklighet än den timliga, som tror på något annat än bara på oss själva och som har någon sorts religiös livsåskådning, och jag tror att det bara är sådana som kommer att finnas kvar till slut. Ty de har större föreställningsvärldar än sådana som bara tror på vad som kan bevisas och styrkas. Det väsentliga i livet ligger alltid bortom horisonten för vårt vetande, och det är bara de som tror att det finns någonting bortom horisonten för vårt vetande som också kommer fram till det.'

Och hon fick rätt. Det var de som hade starka själar som klarade sig bäst och inte de vilkas fysik var stark. Småningom avtog blåsten, och snöfallet blev så stilla och lugnt att vi antog att de andra vid tåget nu hade blivit undsatta. Och denna tanke gav oss hopp, ty när undsättningen nådde dem skulle det sedan inte dröja länge innan den även nådde oss. Dock föll snön ännu tät, och vi hade ingen chans att återfinna järnvägen. Vi visste att den måste ligga någonstans åt norr, då vi troligen förvirrat oss söderut, men vad som helst var klokare än att försöka gå tillbaka till något som man inte visste var det var.

En natt ville inte Pavel vakna när det var hans tur att sköta om vår natteld. Vi tyckte synd om honom och lät honom sova, men på morgonen visade det sig att han hade förfrusit alla tårna. Han hade konstant blivit mattare för varje dag ända sedan vi lämnat tåget, och snart skulle inte hans mor och jag längre orka bära honom så mycket som vi hittills hade gjort. Vi började bli allvarligt oroliga för honom nu, men ännu hade han humöret i sig, och det var huvudsaken.

Matsäck hade vi ännu kvar, och så länge vi hade elddon kunde vi när som helst värma oss. För varje dag tycktes dessutom molnen bli allt tunnare, och snart kunde vi klart lokalisera solen bakom deras täcken. Snöfallet började också avtaga. Ingenting kunde hindra oss från att fortsätta i rätt riktning framåt, även om vi gick allt långsammare och blev allt färre för varje dag. Men en dag var Pavel så dålig att han inte längre kunde ta ett steg. Lisaveta tog honom då på ryggen och sade: 'Dör du så dör du med mig.' Det var samma dag som det slutade snöa helt, och mitt på dagen började det kännas varmare. Vi var då bara tretton kvar. Till vår förvåning märkte vi

att träden började drypa. Det var töväder på gång. Stormen verkade ha blåst slut både sig själv och hela vintern.

Och så såg vi en bred majestätisk dal breda ut sig framför oss från horisont till horisont, i vars mitt en blygrå bred yta gick fram som ett brett spegelband genom dalen. Det var en flod. I nästan samma minut gled molnen i sär och släppte igenom solskenet. Det var en vidunderlig upplevelse. Den väldiga floden blev i ett slag alldeles klarblå och började glittra och skina. Det var tydligt att isen just hade gått upp i floden. Och i solskenet fick vi syn på ett färjställe vid floden några kilometer söderut. Allt detta var nog för att fylla oss alla tretton med all den energi som vi förlorat med modet under vår långa vandring, och gladast av alla blev lille Pavel, som nu ville gå själv igen och även kunde det.

Det visade sig att floden var Amur och att färjan sköttes av kineser. Vi befann oss på den sibiriska gränsstranden mot Kina. Vi hade gått alldeles otroligt mycket fel under vår tolv dagar långa promenad: vi hade försökt gå mot sydost men hade i själva verket vandrat nästan rakt söderut hela tiden.

Från färjstället gick det en väg som de kinesiska färjkarlarna påstod att ledde till ett ryskt samhälle bara någon mil från floden och som de varmt rekommenderade oss att följa dit, ty de ville inte ta hand om oss. De bjöd oss dock på litet kokt ris som de just hade lagat åt sig.

Jag tyckte att jag vid det här laget hade fått nog av Ryssland och tänkte därför personligen fortsätta mina vandringar på andra sidan floden i Kina. Jag ville inte riskera att råka fast för sovjetiska kommissarier som ville spärra in mig bakom taggtråd igen. Om jag kunde slippa den världen för gott gjorde jag det gärna. Tio av de övriga ville följa vägen till den ryska byn. Lisaveta var den som tvekade. Till slut beslöt hon sig för att för Pavels skull återvända till den ryska civilisationen. Vi beredde oss sålunda på att skiljas där vid flodstranden.

Det var ett fantastiskt väderleksskifte som vi hade råkat ut för samma morgon. Den svåra stormen som vi hade genomlidit hade varit vinterns sista ansträngning för att hålla sig själv vid liv, och med den blåsten hade vintern fullkomligt gjort slut på sig själv. På ett dygn hade temperaturen stigit med nästan tjugo Celsiusgrader, och det var samma morgon bara några timmar innan vi hade nått fram till floden som denna hade gått upp. Ännu flöt det mycket isflak i den, men färjkarlarna hade kunnat inleda vårtrafiken samma morgon. I ett slag hade våren kommit till Sibirien, och det var i samma slag som jag lämnade detta töande Sibirien bakom mig och begav mig in i Kina.

Innan vi skildes diskuterade vi livligt om vi hade gjort rätt i att lämna tåget eller inte. Lisaveta hävdade att vi troligen hade haft tur som tagit detta initiativ, så länge som snöstormen sedan ännu hade hållit på. Hon menade att de kvarvarande troligen hade gjort slut på varandra för att överleva. Men å andra sidan hade något tåg kunnat komma dem till undsättning och transporterat dem därifrån i avvaktan på att ruinerna av det havererade tåget skulle kunna avlägsnas från banan så att denna kunde öppnas igen. Men vi visste ingenting om läget vid olycksplatsen. Vi visste bara att åtminstone vi tretton hade klarat oss, och det inklusive en moder och hennes svage gosse, och bara det var nog som vitsord för att vår expedition måste bedömas som mera lyckad än misslyckad. De andra skulle väl omsider få veta hur det gått för dem som stannat kvar vid tåget. Själv var jag beredd på att aldrig få veta något mer om saken.

Jag fick sedan aldrig mer se Lisaveta eller höra någonting om henne, men det är troligt att Pavel klarade sig, om de bara inte gick vilse in i skogen från vägen till byn, men det är det knappast troligt att de gjorde. Men jag fick heller aldrig någonsin veta hur det hade gått för de andra som stannat kvar vid olycksplatsen. Råkar du veta något om saken?"

"Jag minns tidningsskriverierna om den olyckan mycket väl från den tiden, ty det skrevs ovanligt mycket om den för att vara en rysk tågolycka. Linjen var som sagt spärrad i två veckor, ty så länge var det för vädrets skull omöjligt att sända ut någon undsättning. Olyckan gick i tidningarna under rubriken 'tåget som försvann' – det tog lång tid innan det blev känt vad som hade hänt med tåget som aldrig kom fram. Många hade släktingar och anförvanter just på det försvunna tåget, varför saken hölls vid liv i pressen ganska länge. Men sedan kom det bara en kort notis om att järnvägen var öppen igen och sedan ingenting mer, och man fick aldrig veta hur många som hade dött och hur många som hade klarat sig och om det alls hade varit en tågolycka. Hela världen lämnades i okunnighet om olyckans utgång.

Men genom mina ryska kontakter lyckades jag få reda på vad som hade hänt. Det visade sig att när hjälpen äntligen hade sänts ut så var det i senaste laget. Den hade mycket väl kunnat sändas ut några dagar tidigare, och när den nu äntligen kom fram till den förskräckliga olycksplatsen så fann man inga levande passagerare kvar. De hade alla omkommit på ett eller annat sätt. De hade frusit ihjäl eller dödat varandra. Man fann spår av ohyggliga slagsmål inne i de få oskadda vagnarna. Men det var bara ett hundratal döda som man kunde finna. Cirka hundra saknades, och deras öden kunde inte ens de sovjetiska myndigheterna rekonstruera. De som hittades låg nästan alla ihjälfrusna inne i vagnarna i en förfärlig Jerusalems förstörelse."

"Således klarade sig ingen av dem som stannade kvar?"

"Ingen. Ett hemskt rensningsarbete följde, ruinerna av tåget kördes från skenorna, de oskadda vagnarna togs till vara, och linjen var öppen igen. Men det var för att hjälpen utan rimlig anledning fördröjdes i flera dagar och för att den sedan kom fram utan att kunna rädda någon till livet som de sovjetiska myndigheterna tystade ner saken och inte lät slutet på historien komma ut i pressen. Det var alltför genant."

"Och ingenting spordes någonsin om de tolv som jag skildes från vid stranden av Amur?"

"Ingenting. Men de klarade sig säkert."

"Det tror jag också."

10.

"Vem är nästa person du har att berätta om?"

"Det var en gammal jesuit i Manchuriet. Han var mycket god. Det var han som lärde mig det kinesiska skriftspråket, som är det samma över hela Kina, hur olika dialekterna än är sins emellan. Dialekterna är som helt olika språk ibland, men skriftspråket är det samma över allt, liksom arabiskan är den samma över hela arabvärlden i skrift hur olika de olika formerna av arabiskan än är i olika länder. Jag kom i kontakt med honom av en slump. Det var i en by i Heilungkiang långt norr om Harbin. Det var ett oändligt fattigt landskap och ett oändligt fattigt folk, och denne gamle helige europé var det första ljus jag påträffade i denna mer än nödlidande manchuriska värld. Denne man tycktes ägna hela sitt liv åt att med små medel hjälpa detta kunskapslösa och talrika folk. Han var spanjor men kunde de flesta viktigare europeiska språk inklusive tyska. Han blev eld och lågor av entusiasm när han förstod att jag var ungrare, ty det ungerska språket hade alltid intresserat honom särskilt, då det alltid av någon anledning hade undgått honom, men nu såg han sitt livs stora och underbara möjlighet att ta skadan igen. Jag slog mig ihop med honom och började hjälpa honom, som hans första och enda lärjunge, och som tack åtog han sig att undervisa mig i kinesiska, som minsann inte är något lätt språk, även om det kanske genom hans undervisning framstod som lättare än vad det är. Han sade knipslugt: 'De enda svåra språken i världen är ens första sju. Sedan är alla andra

språk lätta.' Ändå varnade han mig när jag började och sade han, att det nog skulle ta lång tid och att jag behövde ha mycket tålmod. Jag lät det gärna ta all den tid det behövde i världen.

I denna lilla oansenliga stenhydda av bara ett enda rum med jordgolv hade han ett fantastiskt bibliotek, om än alla volymerna var svårt skadade av flitig hantering och fukt. Han hade Homeros och Platon, Dantes Komedi och Shakespeare, Goethe och några 1800-talsromaner, framför allt franska. Han hade nästan hela världslitteraturen. Han visste oerhört mycket och hade varit verksam i praktiskt taget hela världen med alla dess fattigaste hörn utom Amerika, Australien och Oceanien. I Kina hade han varit sedan revolutionen stängde till landet, och han kunde inte ta sig ut därifrån. Han räknade med att få sluta sina dagar där i det fattigaste och mest avlägsna hörnet av norra Manchuriet, landet som Gud glömde, ihjälinvaderat först av Japan och sedan av kineserna och kommunisterna:

'Detta land var en gång i tiden manchurernas land, varifrån den mäktiga Manchu-dynastin kom. Det finns fortfarande manchurer kvar, i synnerhet i denna delen av landet som Gud glömde, men kineserna håller systematiskt på att utrota dem för att ersätta dem med Han-kineser. Detta är den moderna kinesiska kommunistiska imperialismen, som tar sig ett smygande uttryck genom systematisk folkutrotning av alla andra folk utom Han-kineserna själva, som etableras som det enda tillåtna folket. Denna långsamma men säkra utrotning av alla mindre folk i närheten är något som pågår i hela Kina, och här i Manchuriet har utrotningen av minoritetsfolket gått längst. Det egna folket i Manchuriet är kanske bara 5% av hela Manchuriets befolkning medan alla de andra 95% är inflyttade Han-kineser.'

När jag lämnade honom efter en längre tid gav han mig i avskedsgåva en av sina knappt längre sammanhängande böcker. Det var första delen av "Don Quixote" i tysk översättning. I början trodde jag att han med denna gåva ville vara litet ironisk mot mig, men så upptäckte jag att han på sista sidan på tyska hade skrivit: "Det är inte du som är Don Quijote och världen som är full av väderkvarnar, utan var du en väderkvarn och låt världen vara full med Don Quijotes." Det var hans avskedsord till mig."

"Har du kvar boken ännu?"

"Nej, jag förlorade den senare."

"Men du läste den?"

"Ja. Men nu vill jag berätta om mitt öde i Tientsin. Det var där jag fann mitt andra ljus i Kina. Det var ett vitt oansenligt tält med röda kors på de olika tältväggarna. Jag stannade först på avstånd och betraktade det. Det var i stadens fattigaste utkanter. Jag förstod att det var ett sjukhustält, och min första tanke var: "Kan här ha funnits européer?" Och med bävan närmade jag mig tältet.

Mina känslor kan inte förklaras. Jag hade inte sett någon europé på månader, jag hade inte sett något tecken någonstans på något västerländskt i hela det så totalt främmande Kina sedan jag lämnat min jesuitiske lärare, och så såg jag här plötsligt Röda Korsets närvaro i en kinesisk förortsslum. Det fyllde mig med en obeskrivlig andakt. Det var som att komma till en högst oväntad oas efter en fullkomligt förödande veckolång ökenvandring. Det var omöjligt först att tro att oasen, att detta Röda Kors-tält, var verkligt. Jag måste smyga mig fram och ta på det först innan jag kunde tro på det.

Jag försökte lyssna utanför men hörde bara två kvinnor tala mycket lågmält med varandra där inne. När jag försiktigt tittade in vid ingången såg jag de båda sköterskorna. Där låg också ett halvt dussin sjuka och invalider på låga tältsängar. De båda kvinnorna upptäckte mig genast. De blev inte rädda. De var européer och såg genast att jag var det också, varför de blev mera glada än rädda. Och den ena av dem verkade alldeles förunderligt bekant.

De sade ingenting. Tydligt såg de på mig att jag var en främling i staden. Därför vågade jag fråga dem på tyska: 'Är ni från Europa?' som om jag inte visste det.

'Ja, från Wien,' svarade den ena genast. Men den andra, som det var något så förunderligt bekant med, bara betraktade mig stumt, och jag vågade säga till henne: 'Men ni är inte från Wien,' fortfarande på tyska.

'Jo, men ursprungligen är jag från Budapest,' sade hon blygt, och då gick ridån upp med närmast förintande och öronbedövande effekt. Jag kände genast igen henne. Jag kunde inte tro att det som jag upplevde var sant. Jag vågade betrakta henne mera noggrant samtidigt som jag tvivlade på mina egna sinnens fulla bruk – jag hade ju varit helt isolerad i Kina så länge och utsatt för omänskliga påfrestningar ännu längre. Det var underligt att de inte blev rädda för mig, ty jag var orakad och måste ha framstått som en synnerligen avskräckande figur. Men då fick den som jag betraktade så uppmärksam en glimt i ögonen och gav ett tecken åt den andra att försvinna. Hon försvann ögonblickligen. Och jag sade på ungerska:

'Kan det verkligen vara Elisabeth Harszanyi?'

'Jo, Lajos, det är jag. Var har du varit i alla dessa år? Och vad gör du här?'

'Kände du genast igen mig?'

'Ja, jag kände igen dig, men först kunde jag inte placera dig. Jag skämdes framför allt för att jag inte kunde minnas ditt namn. Men så kom det. Kan det verkligen vara Lajos Sieger från Budapest?' Och plötsligt befann vi oss i varandras armar. Vi hade inte sett varandra på tio år, och vi var gamla barndomsvänner. Vi stod länge så där handfallna och kramade om varandra och kunde ingenting annat göra, som två bortvelade barn, tills jag med ens började gråta, Tårarna bara vällde fram. Då började hon också gråta. Men det var både av lycka, glädje, ömhet och sorg som vi båda stod där och lipade som två barn av överväldigande rörelse innan glädjen definitivt tog överhanden. Varken jag eller hon kunde tro att detta som vi upplevde var sant, förrän vi fattade att vi båda var varandras oantastliga vittnen på att det var sant. Vi kunde inte förneka det otroliga, ty vi hade båda ett ojävigt vittne i den andra. Det var oomkullrunkeligt. Beviset stod framför oss, och vi hade det i våra armar i den andra personen. Genom en tillfällighet på oddsen en mot en miljard hade vi återfunnit varandra efter att kontinenter hade lagts emellan oss och tio år av traumatiska världskataklysmor. Sådant händer inte varje dag.

'Jag kände igen dig så fort du visade ditt ansikte i tältöppningen,' sade hon. 'Jag tvekade bara för att jag till min egen skam inte genast kom ihåg ditt namn.'

'Jag var värre. Jag kände igen dig men kunde inte placera dig.'

'Jag tänkte väl det. Vi är alla oigenkännliga i våra vita hucklen. Det är kanske meningen.'

'Och hur kunde du se att denna eländiga smutsiga långhåriga och skäggiga luffare var jag?'

'Jag såg det inte. Jag kände det.'

'Och hur kunde ni undgå att bli skrämde från vettet av min vilda uppenbarelse?'

'Den är inte vild. Den är bara sorglig. Det var därför jag kände igen dig.'

'Menar du att jag är en lika sorglig skepnad som efter kriget?'

'Ja, något av samma sorg ligger kvar. Men mycket har hänt. Vad har du varit med om?'

'Tydligt tillräckligt för att förtjäna att få återse dig här i motsatta ändan av världen efter alla dessa år av hemlängtan.'

Och vi kramades igen, och vi skrattade plötsligt även, medan tårarna samtidigt fortsatte stritta.

Vi hade senast setts bland Budapests ruiner efter kriget, då vi av politiska skäl hade tvingats till att förneka att vi kände varandra. Jag hade alltid älskat henne. Hon var mitt livs enda kärlek och hade alltid varit det. Min kärlek för henne hade alltid

varit så varm att jag aldrig hade kunnat bekänna den för henne. Hade hon också alltid älskat mig? Den frågan var på något sätt ovidkommande. Vi hade liksom alltid varit förutbestämda för varandra. Det hade varit en självklarhet från det att vi var sju år. Men kriget hade kommit emellan, jag hade tvingats förneka henne för att rädda henne från mitt öde med mina antikommunistiska kontakter, och hon hade tvingats förneka mig för att överleva. Det sista jag hade hört om henne var att hon hade accepterat det stalinistiska skolsystemet bara för att kunna klara sig själv och de sina på sin lön som lärare. Hon hade av nödtvungenhet kompromissat med diktaturen. Sedan hade jag arresterats, och därmed hade jag ansett våra vidare liv som hopplöst oförenliga för evigt. Och så återkom hon plötsligt här bortom tid och rum i en helt annan värld!

Hon hade inte varit hon om hon inte genast hade börjat tänka praktiskt. Det första hon sade när vi äntligen hade satt oss för att hämta oss och lugna ner oss var: 'Lajos, vi får aldrig mera släppa varandra.' Det var jag med på. 'Men vi måste vara försiktiga. Våra villkor här är knappast lättare än i Budapest. Du får följa med oss som en av oss, du får ingå i vår personal, och förhoppningsvis kommer kineserna inte att ställa några frågor eller ställa till med besvär. Men risken finns.' Och hon strök min kind, och jag kände hennes direkta känslor: hon var rädd för att förlora mig på nytt.

Sedan gick hon ut och hämtade sin medsyster. Jag blev korrekt presenterad, och medsystern var helt med på att jag skulle ingå i laget. Det var inga problem europeiskt sätt. Det var bara kineserna vi inte visste någonting om.

Jag fick således följa med dem på deras olika uppdrag i provinserna Hopeh och Shantung. De hade en fin militärambulans med röda kors som en läkare från Bryssel körde åt dem, och med honom var vi fyra i bilen. Som jag inte hade någon läkar- eller sjukvårdsutbildning fick jag följa med som ständig patient och extra hjälpreda. En klar fördel var dock att jag kunde kinesiska. Det var nästan detta som fick mitt fall att väga över på den positiva sidan för sjukvårdslaget: varken Elisabeth, belgaren eller syster Marta hade lärt sig språket ens tillnärmelsevis så bra som jag.

Jag fick låna belgarens rakgrejor, men Elisabeth insisterade på att få klippa mig. Jag kände mig som en helt ny människa efteråt: jag hade ju inte tvättat håret på åratal, även om jag kammat det och skött det någorlunda för att slippa tofsar och löss. Men när jag efter hennes behandling framträdde i en helt ny skepnad, skrattade Elisabeth hjärtligt och sade: 'Lajos, jag tror inte att du har sett så bra ut på tio år!' Och hon hade säkert rätt.

Och jag fick veta allt som Elisabeth hade upplevt sedan vi senast hade setts efter kriget. Hon försörjde sig till en början som pedagog, och på detta klarade hon sig och sin familj igenom de svåra sista stalinistiska åren medan de flesta i hennes bekantskapskrets försvann. Men under revolten 1956 var hon en av dem som utvandrade västerut, och redan under sin första dag i Österrike kom hon i nära kontakt med Röda Korset och beslöt sig för att bli sköterska på allvar, vilket hon ju redan delvis hade varit under kriget. Hon talade flytande tyska, så hon fick inga svårigheter med att bli det.

Hon hade kommit till Kina efter att först ha varit utstationerad i Egypten, Indien och Indokina. Under dessa olika arbetsförhållanden under ständigt försämrade och eländigare villkor hade hon breddat sin erfarenhet och yrkeskunnighet avsevärt – hon hade ju från början så att säga haft en viss träning i att överleva under de mest extrema och svåra tänkbara förhållanden. Därför betraktades hon av Röda Korset som en ovärderlig tillgång och fick just därför de svåraste tänkbara uppdrag tillsammans med lika garvade kolleger.

Men att hon efter en vecka i Tientsin och under förberedelser för avfärd plötsligt skulle råka ut för en landsman, och att denne landsman var jag, hennes äldsta barndomsvän, och att jag skulle få se henne igen så långt borta från vår

gemensamma hemstad var ett slumpens mirakel som vi inte kunde göra annat än gapa över i en andäktig häpnad, som väl skulle vara för resten av våra liv.

Men samtidigt kändes det med tiden inte riktigt att jag skulle stanna med dem och irra omkring i Shantung. Jag var ju trots allt inte en av dem och inte ens vårdutbildad, även om jag kunde lära mig en hel del av dem och hjälpa till med mycket, i synnerhet som tolk, men min kallelse var till andra länder och framför allt söderut.

Därför frågade jag henne en dag:

'Elisabeth, vill du följa med mig, eller vill du fortsätta ditt arbete här?'

'Vart ämnar du dig?'

'Söderut till Shanghai eller Hongkong och därifrån antingen till Japan eller vidare söderut mot Australien.'

'Hur?' frågade hon.

'På ett eller annat sätt, som jag har kommit hit.'

Och då log min Elisabeth och svarade: 'Jag följer med dig, eller rättare sagt: du följer med mig. Du följer med oss som hittills i vår militärambulans. Med den kan vi ta oss till Shanghai, därifrån till Hongkong, och därifrån vart som helst.'

'Men vad blir det då av ditt arbete här?'

'Vi hade ändå tänkt lämna Kina någon av de här dagarna.'

Och det visade det sig att de faktiskt hade tänkt."

"Men talade hon aldrig med dig om dina föräldrar?"

"Jo, hon nämnde något litet om att de hade anställt efterforskningar om mitt öde, och detta gjorde mig faktiskt en smula ivrig att komma åter till Europa, och hon ville verkligen hjälpa mig komma hem och följa med mig hem. Hon ville göra allt för mig. Hela världen öppnade sig åter för mig efter att ha varit stängd i tio år. Alla världens möjligheter låg plötsligt till mitt förfogande genom henne. Men vi hade knappt startat och börjat smida alla våra planer, så åkte vi fast."

Lajos gjorde en paus, som om han väntade att Bernhard skulle säga något. Bernhard passade på tillfället:

"Det var visst i Nanking som ni blev skilda åt igen?"

"Ja."

"Du vet kanske att jag har haft en viss kontakt med Elisabeth indirekt efter er skilsmässa i Nanking, då hon skrev hem till dina föräldrar att ni hade träffats. Det var så jag fick upp spåret efter dig hit till Asien. Var skilsmässan oundviklig?"

"Jag är rädd för det. Det hade hänt förr eller senare. Jag var nästan beredd på det, och det var egentligen tur att vi klarade oss så länge. Flera gånger hade kineserna betraktat oss med misstänksamhet och varit på snudd att kontrollera oss närmare, men vi hade alltid klarat oss – ända fram till Nanking."

"Vad hände där?"

"Jag vågar bekänna för dig, Bernhard, att det var där jag och Elisabeth äntligen för första och sista gången vågade ge oss åt varandra. Vi liksom kände på oss att det var vår enda chans, att vårt timglas höll på att rinna ut, att vi måste skynda oss innan någonting hände. Vi bröt mot alla Röda Korsets etiska regler när vi kom till Nanking och hade vårt livs natt tillsammans. Jag visste inte ens att jag var potent – jag hade ju aldrig fått möjlighet att undersöka saken. Men under sina outhärdliga upplevelser under Stalintiden hade hon erfarit både ett och annat, en kommunistisk Gestapoman hade till och med utnyttjat henne skändligt under hot om att annars sätta dit hennes familj, sådant var lika vanligt under Stalin som under Hitler, så hon hade blivit erfarnare än vad hon själv hade önskat. Fördelen var att hon kunde vägleda mig in till sig. Jag hade aldrig själv tagit initiativet annars. Och händelserna följande dag visade att vi hade handlat fullkomligt rätt. För en gångs skull hade jag handlat och inte avvaktat, och det hade jag anledning att vara stolt och nöjd över efteråt."

Utanför Nanking dagen efteråt stannades vi av en kinesisk militärpatrull som direkt krävde att få undersöka oss och våra pass, och eftersom jag bara hade mitt provisoriska ryska pass tyckte de att jag allt verkade bra misstänkt. De tillät mig inte att fortsätta följa med européerna i militärambulansen, som dock fick fortsätta utan svårighet utan mig, ty alla deras papper var i ordning. Detta var en bedövande chock för Elisabeth och mig, men på något sätt hade vi nästan väntat oss det. Vi sade ingenting, men jag såg att tårar blänkte i Elisabeths ögon utan att falla. De stannade i hennes ögonvrå. Hon ville inte göra saken värre, och jag förstod att det också var bättre för mig att jag inte bråkade utan snarare sade för litet än för mycket.

Där skildes alltså våra vägar efter att vi hade fått vara tillsammans i två korta månader efter en skilsmässa på tio år. Det var bittert. Då trodde jag att ridån gick ner för mitt liv, särskilt som jag inte hade en aning om vad kineserna tänkte göra med mig. Så underbar hade samvaron med riktiga européer varit efter vad som för mig hade varit en evig natt bland idel främlingar, att avgrunden efter skilsmässan blev ännu djupare än vad den hade varit innan vi åter träffades..."

"Och vad gjorde kineserna med dig?"

"Det skall vi tala tyst om. Men det dröjde inte så värst länge innan jag på nytt träffade en europé. Det var en ugrier liksom jag."

"Vad menar du med ugrier?"

"Ett av de mest primitiva, särpräglade och minsta folken i världen är de uraliska folken. Deras urhem är de sibiriska flodernas mynningar mot norr, men några flisor av detta folk har spritt sig in i Europa. Det är finnarna, samerna, esterna, ungrarna och de numera nästan utrotade ingrerna bland andra spridda stammar inne i Ryssland som också håller på att utrotas. De är de enda folken i Europa som inte tillhör den indoeuropeiska språkfamiljen. De kallas ugrier, och fastän min ätt ursprungligen är tysk liksom min kultur så räknar jag mig som ungrare. Även denne man var ungrare och alltså ugrier liksom jag."

"Men baskerna och kaukasierna är inte heller indoeuropéer."

"Det har ingenting med den här mannen att göra, eller hur? Låt oss inte förlora oss vidare i världens ovanemässiga rasförbistring."

"Det var du som började."

"Låt mig också få fortsätta. Jag satt i ett fängelse när jag första gången hörde denne nye man. Det var ett fängelse med över hundra celler, men bland alla dessa röster i denna bikupa kunde jag en dag urskilja en röst som var europeisk."

När vi släpptes ut ur fängelset för att föras till Peking, vart vi måste vandra till fots hela vägen med kedjor mellan fötterna, fick jag syn på honom. Först på kvällen när vi fick vila fick jag chans att prata med honom."

"Men varför var du fånge? Vad hade du gjort?"

"Med mitt suspekta provisoriska ryska pass var jag självskriven som misstänkt för spioneri, detta var ju mitt under den tid då relationerna mellan Kina och Ryssland plötsligt hårdnade, vilket jag inte hade en aning om, och det att jag inte hade giltigt kinesiskt uppehållstillstånd utan bara ett mycket skumt provisoriskt ryskt pass var tillräckligt för att jag skulle förpassas till livstids straffarbete utan rannsakan eller dom. Kineserna menade att jag hade tur som inte blev skjuten som spion direkt. Detta kunde de inte göra bara emedan jag inte hade någon anförvant i Kina som kunde stå för kostnaden av den i så fall bortslösade pistolkulan."

Men det var sällsamt att bland dessa straffångar träffa denne ungrare mitt i Kina, och ännu mera sällsamt var det för honom att träffa mig. Han hade under sina fyra år i Kina aldrig fått tala sitt modersmål med en landsman förut. Vakterna hade ögonen på oss och lät oss inte tala för mycket med varandra, varför vi endast med list kunde stjäla oss till en pratstund då och då. Men det var tillräckligt för att fylla oss båda med utsäglich fröjd och ny välbehövlig livsglädje.

Vi lyckades berätta om våra liv för varandra, och hans var i alla avseenden värre än mitt. Hela hans liv hade från början varit en hopplös flykt undan kommunismens smygande maktexpansion överallt, och denna eviga oroliga flykt hade blott ständigt fört honom allt djupare och hårdare fast i dess spindelnät och byråkratiska terrorgarn. Hans båda föräldrar hade mördats av kommunisterna 1919, och under hela 30-talet hade han varit hårt utsatt för förföljelse både av nationalsocialister och kommunister. Under kriget tvingades han att först kämpa med nazisterna mot kommunisterna och sedan med kommunisterna mot nazisterna. 'Det enda som avhöll mig från att begå självmord var det att jag faktiskt varken var pilkorsare eller kommunist. Det var mitt hat mot alla socialistiska rörelser som höll mig vid liv genom kriget, och jag lyckades faktiskt i hemlighet sabotera en hel del både för nazister och kommunister,' berättade han. Som genom ett under lyckades han fly ut ur Ungern 1949. Han kom till Jugoslavien, men när han på grund av svält stal ett bröd togs han på bar gärning och sattes i fängelse. Hans förflutna uppdagades, och han släpptes inte fri. Allt längre bort från hoppets vägar fördes han och ideligen till nya och värre fängelser, tills han till slut med några andra oskyldiga eller skumma individer plötsligt fördes över till Albanien, där han gradvis fick veta att han jämte sina fångkamrater hade blivit såld som slav.

Från Albanien fördes han fjättrad till händer och fötter tillsammans med de fem andra i en lastbåt till Rostov i Ryssland. Där lastades de ombord på ett tåg som förde dem till Sibirien. Fyra av hans fem medfångar omkom på vägen. Emellertid ersattes dessa fyra med fyra andra godtyckligt utplockade kraftiga sibiriska straffångar. Sedan fortsatte tågresan till Alma-Ata.

Därifrån fördes de sex fångarna i fångbil in i Sinkiang. Det var Sinkiang som hade köpt honom. Målet för resan var ett exklusivt straffläger för enbart européer speciellt utvalda för att utföra tyngre och hårdare arbeten än vad vanliga mongoler orkade med. De européer som nödgades arbeta här var speciellt duktiga och kraftiga sådana och som därtill ansågs som speciellt farliga. De flesta av dem tvingades arbeta som gruvarbetare i svavelgruvor: ungefär det minst hälsosamma, mest påfrestande och snabbast nedbrytande arbete som man kan tänka sig.

Emellertid lyckades han fly efter bara en månad, och efter oerhörda strapatser klarade han sig in till Tibet, där tibetanska heliga munkar dolde och beskyddade honom en tid. Emellertid kom kineserna honom på spåren, och han var tvungen att bryta upp för att försöka fly till Indien. Han såg redan Indiens gröna floddalar breda ut sig i fjärran i sydväst när en kinesisk patrull upphann honom, omringade honom och tog honom till fånga. Det var bittert: han klarade sig just så långt att han fick *se* friheten men inte längre. De tog honom med sig ända till Chungking. Den vedervärdiga resan dit tog två år, ty kineserna visste inte vad de skulle göra med honom, och därför fördes han än hit och än dit, och aldrig visste han vart han skulle föras härnäst. De ville inte heller avrätta honom, ty han hade en kraftig fysik och dög till mycket. Omsider kom han till Hankow. Han berättade att han vid ett tillfälle fick springa tre mil i ett sträck med bakbundna händer efter en jeep som han var fastbunden till med en strypsnara runt halsen. Man tänker då på de västerländska olympiaderna med deras otroliga sportprestationer och ständigt nya världsrekord, medan ingen i världen får veta något om vilka än mer övermänskliga prestationer som utförs av straffångar för att de är tvingade till det bara för att behålla livet.

I Hankow gick han igenom en läkarundersökning som tycktes påvisa att han tydligt led av mentala rubbningar och att han därför trots sin höga begåvning var otillförlitlig såsom eventuellt samarbetsvillig fånge. Man började därför behandla honom som vilken vanlig europeisk fånge som helst. Till slut, efter att ha fraktats än från det ena stället och än till det andra, hamnade han i mitt sällskap.

Att hans ofattbara strapatser lämnat spår kvar i honom i form av obotliga skador i hans själ var tyvärr tydligt. Han hade särskilt en fix idé som aldrig gav honom

någon ro. Han inbillade sig att man hela tiden tänkte föra honom tillbaka till Sinkiangs salt- och svavelgruvor och att faran för det alltid var latent. Han sov sällan på nätterna, och när han sov drömde han sällan behagliga saker. Han hade hopplöst fått sin själ brännmärkt för livet av de fasor som han hade fått gå igenom ända sedan barndomen då han tvingats se sina föräldrar mördas.

Ändå så kunde till och med denne olycksalige man någon gång visa att han fortfarande hade sin mänsklighet kvar i behåll. Det var han som överraskade mig med att en kväll med ett leende avsluta vår pratstund för kvällen med att godmodigt för mina öron allenast fälla yttrandet: 'Vad man än må säga om kommunisterna, så är de människor.' Och denne man hade i högre grad än någon annan man som jag någonsin träffat anledning till att hata och förbanna den stalinistiska världskommunismen. Ändå kunde han yttra sig så försonande om den.

Detta stärkte mitt intryck av honom att han trots sina fruktansvärda upplevelser av allt det värsta som de två stora kommunistdiktaturerna hade att uppvisa ändå var en alldeles exceptionellt mentalt stark och frisk person. Han hade gått igenom de värsta bakgårdarna av primitiv kinesisk psykiatri med elchocksbehandlingar som i västerländska ögon skulle te sig som mera grymma och primitiva än den mest utstuderat bestialiska indiantortyr, (och faktum är att kinesisk psykiatri knappast är något annat än ytterst utstuderad och raffinerad tortyr som bara appliceras på misstänkta spioner och mot kommunistpartiet subversiva element,) han slapp aldrig fasorna från de olidliga svavelgruvorna i Sinkiang, där han föreställde sig att kineserna skulle sätta alla tibetaner, mongoler, muslimer och andra centralasiatiska folk i slavarbete bara för att likvidera dem mera effektivt än genom tyska koncentrationsläger, han varnade mig ständigt för den kinesiska faran att Kina ämnade metodiskt vidta utrotningsprogram mot alla omgivande folk så att även till slut européerna skulle drabbas därav när det var för sent för dem att inse vad kommunist-Kina hade på programmet och göra något åt det, han bad mig att jag skulle föra ut detta budskap i världen då han trodde att jag skulle överleva medan han inte skulle göra det; i all sin desperata tragik var han fullständigt realistisk och helt klar i knoppen över sin egen situation. Han upphörde aldrig att imponera på mig. Han hade kunnat överleva vilka krig och fångläger som helst med den okuvliga seghet och överlevnadskonst som han satt inne med. Jag hade aldrig klarat av att överleva sådana saker som han hade gått igenom. Jag hade nog hellre begått självmord.

Men det var blott två dagar efter detta som han försökte rymma. Han gjorde det i ett av sina anfall av desperat förtvivlan, ty han hade inte en chans. Hans svaghet var att han inte längre hade något tålamod, hans otålighet var hysterisk, och när väl ångesten fick grepp om honom svek honom omdömet. Han snubblade ideligen på sina fotbojor som skramlade och slamrade som om han släpade femton tomma konservburkar efter sig. Fastän det var kväll och mörkt så kunde militärerna snabbt hinna upp honom, och de sköt honom med några maskingevärsalvor. Jag såg när de bar tillbaka hans lik. De hade skjutit honom i benet och armarna, i huvudet, i magen och överallt utom i hjärtat. Han måste ha levat ännu när de hann upp honom svårt skadeskjuten och blödande ur hela kroppen, ty de hade tydligen nödgats slå ut hjärnan på honom med maskinpistolskolvorna för att få död på honom. Det hade tydligen varit svårt för övermakten att sikta i mörkret.

Det var minnet av Sinkiang som han försökte rymma ifrån, och med det lyckades han även, ty han blev ju frälst från sin fruktan att vidare behöva komma dit. Det var vanvettigt av honom att försöka fly, men när han väl hade börjat kunde han ju inte vända tillbaka igen. Och han hade ingenting att leva för. Han hade aldrig haft något riktigt liv eller hem eller någonting eget. Han hade aldrig fått ha någon personlig integritet. Därför hade han heller ingenting att förlora utom livet, som då ej är mycket värt, men när de sköt honom lyckades de skjuta honom överallt utom i

hjärtat. Hans hjärta, som aldrig hade fått blomma ut till mänsklighetens fromma, förblev i döden en helig och orörd utsprucken hemlighet, som en blomma som aldrig fått slå ut i blom."

"Vad står ni här jämt och pratar så hemlighetsfullt om?" Det var engelsmannen Richard Reynolds som avbröt maskinisten och österrikaren i deras funderingar.

"Vi gör bara vad vi alla måste göra förr eller senare: vi gör upp med vårt förflutna," svarade Bernhard.

"Nej, det behöver man inte göra så länge man har en framtid att tänka på, ty framtiden, så länge den finns, är viktigare än det förflutna," menade den rödhåriga länge engelsmannen Richard Reynolds och gick ifrån dem.

Strax därpå blev Bernhard och besättningsmannen störda på nytt av att barnen under skratt och ståhej kom rännande och trängde sig förbi dem där de stod vid relingen. Det var en vacker röd tropisk skymning, men luften var frisk och sval. Havet var lugnt och tryggt som det hade varit i alla dagar under resan hittills. Det vackra vädret hade inte svikit dem en dag sedan de lämnat Yokohama.

"Vad träffade du mer för människor i Kina?"

"Jag vill bara tala om individerna. Många fador som jag upplevde genom det statliga kollektivets förtryck under Mao Zedongs ordförandeskap är det onödigt och enbart pinsamt att föra på tal. Men en tid var jag lärling hos en gammal byhantverkare som gjorde krukor. Att lära mig detta hantverk från grunden beredde mig en oerhörd tillfredsställelse. Det där att sitta stilla i lugn och ro och dreja vackra former genom att sätta dem i rotation bringar en i samklang och harmoni med hela det roterande universum. Går man riktigt långt i detta kan man uppleva samma hisnande och extatiska lyckorus som man har hört talas om att de dansande dervischerna i östra Turkiet också strävar efter genom att själva rotera i harmoni med hela universum. Krukmakaren var mycket nöjd med mig, och vi började förtjäna pengar, men då kom myndigheterna och tog honom. När de hänsynslöst lade vantarna på honom pratade han mycket och pekade därvid mycket på mig, men jag vet inte om han försökte skjuta skulden på mig eller om han på något annat sätt försökte få dem att ta mig i stället för honom. Hans dialekt hade jag då ännu inte helt lärt mig att förstå alltför väl. Men vad han än försökte försvara sig med så lyckades han inte beveka Maos rödgardister: om han försökte skjuta skulden på mig så hjälpte det honom inte, och om han inte försökte skjuta skulden på mig så hjälpte det honom inte heller. Jag försökte fortsätta med krukmakeriet på egen hand, men så kom kineserna en dag och tog även mig. Och det var då som jag kom till det läger där jag träffade Philip på nytt efter fyra år, som vi redan har talat om. Men min flykt därifrån är ett äventyr för sig som tål att berättas."

"Var det inte ett omöjligt läger att fly ifrån?"

"Jo, men tillsammans med en fransman och en australiensare försökte vi i alla fall och lyckades. Men nu får vi gå in, ty det börjar mörkna och bli svalare. Det är alltför lätt för oss västerlänningar att på dessa tropiska breddgrader genom oförsiktighet dra på oss förkylningar som lätt blir till lunginflammation. Fryser inte du efter dagens hetta?"

"Jo."

Och de gick in, medan stjärnorna började smycka natthimlen med det svagaste men ändå mest genomträngande ljus som universum har att uppvisa. Det var Guds himmel som strålade från den avlägsnaste fjärran. Och klarare skulle den stråla ännu innan resan var över.

11.

"De hette Steve och François. Jag hade tänkt rymma ensam, men av en slump kom jag i kontakt med dessa två som redan hade byggt en tunnel ut. Det var tur för

mig, ty om jag hade försökt rymma ensam hade det varit ett vansinnigt och hopplöst försök forcerat av desperat förtvivlan som jag absolut hade dukat under i, men med dessa bådas hjälp var chanserna större. De hade båda två rymt många gånger förut och särskilt under kriget, så de hade god träning. Jag litade på dem, och flykten gick vägen.

Efter att ha tagit oss igenom en hel del ogenomtränglig djungel kom vi till en flod vid vars stränder vi samlade gamla kvistar och grenar som vi konstruerade en flotte av. När flottan var färdig fortsatte vi utför floden på den. Vi hoppades och litade på att den skulle föra oss till Burma.

Men tyvärr blev vi alla tre sjuka. Vi fick någon sorts bakterie genom någon sorts oätlig rutten frukt som vi fick i oss. Det började med att urinet blev rött, sedan kom en förskräcklig huvudvärk som gjorde all sömn omöjlig, och man kunde inte äta något utan att magen genast vände sig ut och in och tvingade ut det igen vad det än var. François blev först sjuk av oss och dog helt plötsligt efter bara några dagar. Jag blev långsammare och mindre våldsamt sjuk än han medan Steve till det yttre verkade att klara sig. Men så plötsligt blev han sjukare än vad någon av oss hade varit och dog i mina armar efter blott en dag. Han var hemma från Adelaide som han bad mig hälsa till innan han dog. Jag kunde inte lova honom att jag någonsin skulle komma dit. Liksom vi två hade begravt François begravde jag Steve, även om det kostade mig mina sista krafter. Så många gånger hade de klarat sig levande ut ur så många olika fångläger på nästan lika många år, men när de flydde med mig som sällskap gick de båda åt för en bakterie. Det var nästan så att jag kände mig skyldig. Och jag kunde bara trösta mig med det att jag bara kunde vänta mig att få göra dem sällskap längs samma väg.

Efter Steves jordfästning var jag så dålig och trött att jag passivt bara lade mig på flottan och lät den föra mig precis vart den ville. Men även om jag då inte längre kunde resa mig och göra något så var jag ändå så mycket vid sans fortfarande att jag upptäckte när flottans framfart stoppades av något hinder i floden. Då gav jag upp. Flotten låg stilla i den människofientliga tropiska urskogen, där människan aldrig har haft något annat att hämta än döden, och jag kunde inte avlägsna hindret som bromsade mig. Det svartnade för min blick, och jag förlorade medvetandet. Jag hade verkligen givit upp.

Och så vaknade jag upp i en bädd med rena vita lakan och med en vit tältduk omkring mig. Jag trodde mig vara i någon förgård till paradiset, eller ännu bättre: jag trodde att jag drömde att jag var tillbaka i Elisabeths underbara Röda Kors-tält. Men det var faktiskt ännu bättre än så. Jag var livs levande, ty det visade sig att jag kunde nypa mig i skinnet. En vänlig leende kinesisk bondkvinna gav mig vård, och snart såg jag flera vänliga leende kineser. Och det visade sig så småningom att jag tre veckor tidigare hade fiskats upp ur floden där jag med min flotte hade fastnat i dessa bybors fisknät. I tre veckor hade jag svävat mellan liv och död i en farlig dysenterisk form av tyfus, och till slut hade jag kommit igenom krisen vare sig jag hade velat det själv eller inte.

Men vilka var dessa bybor? I början trodde jag inte bättre än att jag hade kommit i händerna på Mao-trogna kineser som snart skulle återbörda mig till det läger som jag hade flytt från, men så illa var det inte. Jag hade haft en otrolig tur. Dessa kineser i denna by var kristna, ty de hade sedan flera år ett europeiskt missionärspar hos sig som tog hand om dem. Byn var i ett strålande skick. Det var ett blomstrande litet samhälle, och alla dess medlemmar var lika underbara, glada och goda. De hade en liten kyrka som nästan såg för komisk ut, ty så liten var den, och missionären tjänstgjorde både som präst och som läkare. Hans partner var hans syster. De var protestanter från Sverige, en dittills fullkomligt obekant nation för mig, och byn låg inte en mil från den burmesiska gränsen. I denna by kunde jag i lugn och ro återhämta mina krafter, och jag trivdes så väl där att jag nästan drog mig för att

lämna den. Det var en paradisk miljö, och människorna där ville heller inte att jag skulle fara. Jag hjälpte dem så gott jag kunde, och det svenska missionärsparet var mycket intresserat av mina erfarenheter och berättade också för mig en hel del nytt om Europa. Emellertid hade inte heller de haft någon kontakt med Europa nu på tre år.

Fem ungdomar från denna by hjälpte mig att ta mig till den burmanska gränsen. Vi nådde den utan några problem, och där skildes sedan våra vägar. De återvände till sin by, och jag vandrade ensam in i Burma medan jag njöt av det goda minne som Kina hade givit mig till avsked. Jag skall aldrig glömma den lyckliga byn med dess lyckliga människor och dess två europeiska välgörare, som lade ner så mycket arbete för att bringa harmoni hos dessa kineser som kunde vara så underbart varma och vänliga när de bara ville, orkade och fick lov till det."

"Dock var det inte bara goda erfarenheter som Kina gav dig."

"Jag har bara berättat de bästa."

"Vilka var de sämsta?"

"Dem vill jag ogärna röra vid. Men tänk dig ett torg om sommaren i en kinesisk storstad. Torget myllrar av människor, och mest myllrar de omkring tre vita européer som står fängslade vid torget som vid våra gamla tiders skampålar, och ovanför dem hänger ett plakat med texten: 'Visa Ordförande Mao hur vi behandlar Folkrepublikens spioner och landsförrädare!' Och tänk dig detta folk, som inte vill något hellre än vara sin ledare, sin avgudade enväldshärskare, betjänliga. Och tänk dig dessa tre egentligen helt oskyldiga européer vara tvungna att stå fjättrade vid pålar på detta torg under folkmängdens brutala misshandel tre dygn i rad under de hetaste och torraste sommardagarna, utan att kunna lägga sig ner och utan att kunna försvara sig, med händerna bakbundna på kinesiskt sätt så att repen nästan stryper en och med fötterna fjättrade vid pålen. En sådan behandling mottogs inte ens 1500-talets portugisiska missionärer med i Kina.

En annan scen: tolv särskilt motståndskraftiga europeiska fångar väljs ut som försökskaniner åt den kinesiska vetenskapen. Vanligen använder kineserna mongoler, kalmucker, uigurer eller andra muslimer som inte är Han-kineser som försökskaniner, men i detta fall är det livdömda européer. En experimenterar man på med elektriska laddningar. En annan binds fast i ett badkar vars vatten allt mer spädes ut med någon frätande syra. En annan tappar man systematiskt blodet ur, som på ett djur. Tre stycken experimenterar man med genom att pröva olika droger, giftblandningar och ännu oprövade nya mediciner på dem, kanske rentav bakterier och nya kemikalier och infektionsvirus. En annan..."

"Det räcker."

"Sålunda offras en handfull praktexemplar av den vita rasen för utvecklingens och Maos regims vetenskapliga framåtskridandes skull."

"Det är ju precis som i det nationalsocialistiska Tyskland."

"Ja, vad väntar du dig av en diktatur? Och så är det i alla socialistiska stater: människan och individen offras för samhällsapparaten, mekaniken, vetenskapen och grottekvarnens gång. Så var det i Tyskland, så blev det i Stalins Ryssland, och så blev det även i Maos Kina. Tyskland offrade sex miljoner judar, och inalles dog cirka tjugo miljoner människor i det andra världskriget, som Tyskland bar ansvaret för. Philip uppskattar det totala antalet offer för Lenins och Stalins regimer till 63 miljoner människor, de flesta försvunna i koncentrationsläger, som vi vet mycket mindre om än om Tysklands, då Ryssland i fred kunde likvidera sina koncentrationsläger efter Stalin utan att någon utomstående behövde se dem. Och Maos Kina vet vi ännu mindre om. Vi vet bara att där är folkmängden två och en halv gånger större än i Ryssland, varför säkert även antalet offer för Storebrors diktatur blir minst två och en halv gånger större. Människovärdet är i dessa diktaturer reducerat till noll. Den individuella integriteten är fullständigt utrotad. Samhällets etablerade förljugenhet

blir till lag och ofelbarhet, som envar som vågar berätta sanningen om likvideras för. Det är inte bara i Kina och Sovjetunionen som detta syndrom smittat ner hela staten, utan exakt samma förljugenhet finns även i flera västerländska välfärdssamhällen. Mitt svenska missionärspar berättade en hel del härresande erfarenheter från Sverige, där skolsystemet fördärvades och ungdomen i stället fick fri tillgång till droger, allt för att den etablerade regimen förljugenhet skulle hållas vid makt. Nu vet jag inte hur sant detta är, men de var inga direkta lögnhalsar. Och det enda vi har att sätta emot maktmanipulationer är kristen kärlek, hjälpsamhet och hänsynsfullhet och konsekvent demokrati. Endast i diktaturstater kan människovärdet åsidosättas för statens skull, och därför är varje form av diktatur, öppen eller smygande, människans värsta och i längden kanske enda farliga fiende.

Men det var inte med dessa minnen som jag lämnade Kina, utan det var med det ljusa minnet av den leende välmående bondbyn och de två självuppoffrande européerna som verkade däri för byns vinning blott och inte för sin egen.

Men Kinas värsta hemskheter var intet mot vad jag fick uppleva i Burma och Indokina, ty redan i Burma möttes jag av en helt annan värld än den kinesiska bondbyns. Det var en för mig redan alltför välbekant värld, men jag upplevde den nu i helt andra former än det andra världskrigets."

12.

"Någonstans mellan floderna Salween och Mekong men inom Burmas gränser ligger det en fattig by som jag vistades i en tid. I denna by fanns det bland andra en ung frisk glad och vacker yngling som har stannat i mitt minne. Han var väl omkring sjutton år, lång och välväxt, stark och uthållig men mera smärt än muskulös, med ett tjockt hår svart som kol och alltid det trevligaste och käckaste leende på läpparna. Han var praktisk och skicklig i allt och ville alltid hjälpa till. Alla älskade honom.

Men det låg en kuslig stämning över denna by. Jag blev medveten om den redan när jag kom dit och kände en viss rädsla för att få reda på anledningen till den. Folk där var rädda, och de vågade inte ens prata om vad de var rädda för. Jag märkte också att det fanns fler hyddor än människor i byn. Flera hyddor stod övergivna, och när jag försiktigt frågade var deras ägare fanns fick jag mycket förskrämda och undvikande svar som antydde att dessa hyddor var övergivna för gott. Sedan frågade jag inte mer om den saken men började få mina aningar.

Men den tryckande stämningen i byn skrämde även mig, och en kväll gick jag och lade mig inställd på att lämna byn dagen därpå. Men följande morgon vaknade jag av gevärsskott. Solen var knappt uppe ännu, och jag satte mig häpen upp. När jag tittade ut ur min hydda såg jag mitt i byn en grupp sammanbitna väl beväpnade urskogssoldater. Jag såg genast mina värsta farhågor besannade: gerillakriget i Laos kostade även burmesiskt blod. Pathet Lao opererade även i Burma på så sätt att de använde sig av Burma som stöd för likvideringen av Laos.

Snart blev jag hämtad i min hydda av en av dessa djungelsoldater, varför jag inte behövde tveka länge om jag skulle stanna inne och gömma mig eller gå ut. Och snart fick jag veta orsaken till gevärsskotten i gryningen. Det hade varit en exekution, och den som hade avrättats var just den kække granne gossen, den avhållne ynglingen. Varför hade de skjutit honom? För att han hade vägrat att på deras order ta värvning hos dem. Han hade vägrat låta sig utbildas till soldat. Hans brott var att han ej hade gjort vad man bett honom om, nämligen att handla mot sitt samvete och göra vad han icke själv ville. Han hade trotsat diktatoriska direktiv. Därför hade han mördats. Under dagens lopp fick jag se hans obegravda lik, som var obegravt ännu när jag lämnade byn med fanatikerna. Dessa förbjöd nämligen någon att begrava honom."

"Varför följde du med fanatikerna, som du kallar dem?"

"De tvingade mig. De behövde folk som kunde hjälpa dem bära deras grejer. Sådant var jag ju van vid. Jag gjordes helt enkelt till deras slav i stället för pojken som hade vägrat. Jag var inte så modig som han men på samma gång mera förnuftig än han, ty mig avrättade de inte. Även om man aldrig kan bringa sig till att tycka om diktatoriska myndigheter så lär man sig genom det påtvingade umgänget med dem att inte reta dem.

Men det var därför som skrällen vilade tung över byn och som så många av dess hyddor stod tomma och förfallna: alltid då och då kom dessa krigsfanatiker och tvingade med sig nya rekryter därifrån som sköts om de vägrade samarbeta. Och de kom aldrig tillbaka."

"Så du blev tvingad till krigstjänst hos Pathet Lao?"

"Lyckligtvis fick jag aldrig bära vapen. Jag fick bara göra tjänst som bärare, och som sådan fördes jag av dem in i Laos som deras fånge och slav. Det var en absurd situation för mig. Men den ädle burmanske ynglingen som vågade säga nej till dem kan jag inte glömma.

Men en av dessa obildade analfabeter som såg som sin livsuppgift att med våld utrota kapitalismen i världen väckte mitt intresse, ty om halsen bar han ett krucifix. En kväll vågade jag försiktigt så att bara han hörde det fråga honom om han var kristen.

'Kristen? Vad är det?' frågade han likgiltigt. Jag pekade då på hans krucifix och frågade honom varifrån han hade fått det.

'Å, det tog jag från en galen pratsjuk europé, som hade klätt ut sig i svart klänning och vit krage och som vi sköt.'

'Varför var han galen?' frågade jag då soldaten, som troskyldigt svarade:

'Därför att det var för många av det enkla folket som trodde på honom.'

Men samtidigt var det något ädelt över dessa djungelsoldater. Med en annan mindre ensidigt doktrinär uppfostran hade de blivit underbara människor. Deras heder visade sig i deras krigsföring, ty deras krigsmoral var fläckfri. 'En soldat som flyr från striden dör i allmänhet förr än den som stannar kvar och slåss' var deras valspråk, och de såg det som sin uppgift att bevisa det i praktiken. Och därför kommer kommunisterna även att vinna kriget i Indokina."

"Tror du det?"

"Jag har sett deras moral, och jag har sett amerikanernas moral, och jag vet vilkendera som står högre. Ty kommunisterna tror på vad de slåss för, hur omänskligt det än är, medan amerikanerna inte tror på vad de slåss för, vilket gör dem till den mera mänskliga parten."

"Så du tjänade kommunisterna allt mera villigt med tiden?"

"Jag lärde mig en del om deras tänkesätt, men jag sörjde inte den dagen då jag skildes från dem."

"Hur gick det till?"

"I en skärmytsling med regeringstrupper råkade jag få två skott i mig. Det var den enda gången som jag såg kommunisterna fly. Emedan jag hade tyngst att bära och skulle bli skjuten om jag för att rädda mitt liv släppte mina bördor, så vågade jag inte släppa någonting och kom därför efter de andra. Regeringstrupperna såg mig och sköt mig. Båda skotten tog i benen, men jag lyckades hålla mig på fötterna tills flykten var genomförd och jag och mina herrar var i säkerhet. Men jag kunde inte fortsätta, och av praktiska skäl övergavs jag där av Pathet Lao. De lämnade mig på marken mitt i djungeln att dö."

"Tydligt dog du inte. Hur länge låg du där?"

"Minst i två dygn. Sedan hittades jag av en amerikansk rekognoceringspatrull, och det var i elfte timmen, ty då låg jag redan medvetslös, blodförgiftad och i hög feber. Men amerikanerna räddade mig till livet, och det har jag särskilt en läkare att

tacka för, som jag vill berätta mycket om. Han hette Alexander Korsakov och var en riktig ryss.

Jag förstod tidigt att han var ryss och tilltalade honom en dag på skoj på ryska. Han häpnade storligen, och sedan var han min bästa vän.

Han kunde som ingen annan ryss i Ryssland berätta om Ryssland. Hans Ryssland var det gamla Ryssland som han kallade det enda eviga Ryssland. Ändå hade han inte sett något av det gamla Ryssland alls, utan allt vad han älskade av det gamla Ryssland hade han ärvt och fått genom sin far.

Hans pappa hade varit en rysk officer som före det första världskriget hade tjänstgjort i Finland. Han var en av de få ryssar i Finland som behärskade både ryska, tyska, svenska och finska, de fyra språk som dominerade staden Viborg, Finlands andra stad, som han hade sitt hem i. På grund av att han genom sina förträffliga språkkunskaper behövdes så väl i Finland slapp han delta i kriget på kontinenten. Men när revolutionen bröt ut blev det liv i luckan även hos honom, och han ställde sig genast på de vitas sida. Emellertid hade han ett mycket finkänsligt politiskt väderkorn och hade redan före Kerenskijs tid insett att tsarens dagar var räknade. Han förstod klarare och tidigare än någon annan i Finland att Ryssland inte kunde räddas. Dock ville han vara med om att rädda vad som kunde räddas därav och ställde därför upp på Mannerheims sida mot ryssarna för att åtminstone rädda Finland, som han också älskade som sitt eget land. Och genom att kämpa för Finlands självständighet och demokrati trodde han sig bidra till att åtminstone någonting av det gamla Ryssland levde vidare, ty det klassiska Ryssland ansåg han att levde även i Finland."

"Vem var denne Mannerheim?"

"Om man får tro min käre doktor Korsakov rätt så var Gustaf Mannerheim svensken som räddade Finland från det sjunkande Ryssland och som gav Finland dess självständighet och demokrati. Likväl hade denne Mannerheim varit utbildad i Ryssland. Han var rysk officer och ingenting annat. Och det var sedan i det fria Finland som min ryske läkare växte upp och fick sin uppfostran och första utbildning. Han talade ofta om det underbara hem som de hade haft i Viborg med tillgång till en fantastisk slottsliknande trävilla på somrarna i Hangö och hur kärleksfullt deras far uppfostrade dem och hur denne gamle man aldrig kunde ge avkall på det gamla klassiska kejsarliga Ryssland och dess traditioner. Han gav sina tre söner en mer gammalrysk än finsk uppfostran, hur finska medborgare de än var, och om de slarvade med sina privatstudier i ryska tuktades de hårt. Men min läkare Alexander Korsakov lämnade hemmet på trettioalet och gav sig ut i världen. Han fick stipendium för studier i Amerika vilka han skötte så glänsande att han stannade där och genom sina sedermera höga medicinska kvalifikationer och sin breda språkkunnighet fick utmärkta tjänster, gifte sig och fick fyra barn. Under kriget tjänstgjorde han som husläkare och extratolk hos den amerikanska ambassadören i Moskva, och först då kom han egentligen i kontakt med vad som då var det ryska Ryssland. Detta kände han dock inte igen som det Ryssland som hans pappa hade lärt honom att älska och vörda. Efter kriget fick han inte vara länge hemma hos de sina i Philadelphia förrän han kallades ut som fältläkare i Koreakrigets skugga för att organisera en effektiv sjukhusverksamhet för hela fronten. Och efter Korea var det Vietnams tur, men där i Indokina på de mest farliga punkterna av fronten var han som frivillig. 'De visste att jag mot min vilja tvingats tjänstgöra i Korea under kriget där, och därför ville de inte tvinga mig till liknande arbetsförhållanden i Vietnamkriget. Men de frågade mig om jag hade lust att ställa upp som fältläkare i Laos, och jag tackade ja.'

'Men er familj?' frågade jag.

'De mina har det bra i Philadelphia. Mina söner klarar sig bättre än andras söner, och jag behövs mera här än där. Vi är amerikanska medborgare, och min hustru och

mina söner vet att jag tjänar vårt land och världen bäst här. Det finns få fältläkare som kan härda ut med krigets ohyggliga fasor, och jag hör till dessa få som kan utföra operationer mitt under ett bombanfall utan att skaka på handen och utan att tappa kontrollen om strömmen och lamporna skulle gå. Denna ort är just nu den plats i världen där läkare som jag behövs som allra mest. Och dessutom tycker jag om att härda nerverna i det kalla kriget. Jag njuter av det som en sport.' Och han log när han tillade: 'Det är bara sådana tokiga läkare som jag som kan få något vettigt gjort här vid fronten.'

Men mest till sin rätt tyckte jag ändå att han kom när han talade om sitt "klassiska Ryssland". När han kom in på det kunde han aldrig sluta. Ryssland på 1800-talet var för honom det heligaste som fanns.

Jag glömmmer aldrig en gång när han kom hem efter att ha hållit en anförande på ryska till sådana krigsfångar som kunde ryska. Det var nästan bara officerare. Han kom hem till mitt sjukhus med ett underfundigt smil på läpparna som om han verkligen var nöjd med sin dag. 'Nu har jag verkligen gjort vad jag har kunnat för att bortoperera den kommunistiska kräftan ur de främsta av våra kommunistiska fångars själar!'

'Vad har ni då gjort?' frågade jag. Fastän jag var mycket trött kunde jag aldrig tröttna på något som han kunde ha att berätta.

'Jag har berättat för dem sanningen om Ryssland och om vad revolutionen betydde för Ryssland.'

'Vad sade ni till dem?'

'Vill ni höra mitt föredrag? Jag har det nedskrivet ord för ord. Men det är långt och tungt.'

'Jag vill gärna höra. Ju längre och ju tyngre, desto bättre.'

Och så berättade han ungefär så här:

13.

'Hurdant var Ryssland på 1800-talet? Det vet väl alla. Alla vet vem Lenin var och vilka Trotskij och Gorkij var och vilka alla de stora revolutionärerna var. Någon kanske även känner till något namn på någon av de stora revolutionsprofeterna som till exempel Tjechov, som så vackert förutspådde den nya bolsjevikiska eran. Men i övrigt så vet man väl inte mycket mer om det ryska 1800-talet än att det för ryssarna var en tid av det gruvligaste och grymmaste förtryck. Alla känner till hur bönderna trälade och led under den lilla klicken av förmögna och lata och ytterst degenererade och depraverade godsägare, och alla vet hur hela Ryssland bristfälligt styrdes av en svag eller lastbar tsar som var beroende av onda kapitalistiska präster, och alla vet hur hela det ryska folket hänsynslöst utsögs, utplundrades och utnyttjades för tsarens och adelns nöjens skull. Alla känner till allt detta och betecknar Rysslands 1800-tal som en förkastlig epok emedan den var så outhärdlig för det stora flertalet. När väl Ryssland före 1917 en gång är på tal passar man därför gärna på att prisa allt det och rosa alla dem som gjorde slut på en så vidrig och föraktlig epok, och man talar då beundrande om Lenin i första hand men även om Trotskij, Stalin, Beria och Molotov och om alla andra som har gjort samma sak i andra länder. Man prisar revolutionen och beundrar bolsjevikpionjärerna ofantligt för det underbara slut på det kejsarliga Ryssland som de så heroiskt åstadkom. Alla vet att i dagens Ryssland Lenin betraktas som Rysslands frälsare och Messias och att hans kropp besöks och beundras och vördas av tiotusentals ryssar varje dag, och alla tycker att detta är bra. Men av någon anledning så tystnar alla dessa härliga positiva revolutionära röster inför ett sådant namn som Boris Pasternak. Vem var Boris Pasternak? Han var väl bara en dum rysk författare som skrev någon roman som ingen läser. Men Pasternaks namn klingar kvar i skallen och ger en ofrivilligt associationer till ett

annat namn, och detta andra namn är Alexander Solsjenitsyn. Honom känner alla, även om man av försiktighetsskäl talar tyst om honom. Han är en som protesterar mot tyranniet och förtrycket i dagens Ryssland och en individualist i ett samhälle där individualism är förbjudet. Genom honom vet vi alltså plötsligt en hel del om Ryssland av idag. Vi inser genom hans exempel att det är ett odrägligt land för individer. Men detta kollektivsamhälle där alla individer är förbjudna skapades av Lenin som ju är Rysslands störste hjälte. Med ens finner vi alltså plötsligt hela vår uppfattning om Ryssland igår och idag ställd på kant. Hurdant var då egentligen det Ryssland som fanns före det ogästvänliga Ryssland som finns idag?

För att alls kunna förstå den sällsamma värld som 1800-talets Ryssland var måste vi först skaffa oss en bakgrund. Låt oss hastigt ögna igenom vad Peter den Store och Katarina II hade hunnit åstadkomma under 1700-talet.

Det mest karakteristiska draget hos Peter den Store och för hela hans regeringstid är väl det drastiska tillvägagångssätt som brukades i allt vad som företogs, och mest drastisk var Peter den Store i sina försök att i det primitiva Ryssland införa västerländsk lyx, civilisation och kultur. Vi läser om hur han klippte av de gamla ärevördiga adelspamparna och bojarerna deras långa hår och skägg, hur han tvingade dem att lägga bort sina klumpiga, väldiga och ståtliga kaftaner för att de skulle dra på sig strumpeband i stället, och hur han för dessa samma stackars hunsade bojarers skull importerade massor av sådana extravaganta allonge-peruker som bars vid Ludvig XIV:s hov i Versailles. Ingen har någonsin mera brutalt och hänsynslöst civiliserat ett folk. Ingen tilläts ha långt hår eller ett skäggstrå. Han grundade Rysslands polisväsen i avsikten att kontrollera att alla bar de rätta korta kläderna och att ingen odlade långt hår eller skägg. Utan några som helst skrupler anpassade tsar Peter det ovärdade Ryssland efter europeiska rokokomönster. Han besegrade även den ende som hotade hans och Rysslands ställning och som var den legendariske svenske konungen Karl XII. Han byggde också Rysslands första flotta, men hans kanske viktigaste företag var byggandet av staden Sankt Petersburg som idag kallas Leningrad. När man närmare studerar detta företag så förvånas man storligen över att det lyckades. Den mark på vilken Sankt Petersburg byggdes var ett obeboeligt träskland, och man fattar inte hur Peter den Store kunde få idén att bygga en världsstad just där och hur han som ensam ledare av arbetet kunde lyckas förverkliga den. Men det gick, och även om det ständigt förekom sabotage, upplopp, naturkatastrofer och intriger med vilka man ville göra allt om intet, så höjde sig murar över Nevan och spiror över slätten och marmorfasader över träskan som reser sig där än idag. Isakskatedralen, fästningen Peter Paul, Amiralitetet, den Kazanska katedralen, fästningen Kronstadt långt ute i den Finska Viken och det gyllene slottet Peterhof, allt detta skapades på Peter den Stores befallning av de arkitekter och artister som han hämtade från Tyskland, Holland, Frankrike, England och Italien. Det var som arbete betraktat jämförbart med byggandet av en jättepyramid i Egypten trettio sekel tidigare. Av ingenting blev det en stad som ännu idag inte bara är en av världens vackraste städer utan också en av dess mest betydande.

Han byggde, som sagt var, även Rysslands flotta och skickade ut en dansk som han hade i sin tjänst och som hette Vitus Bering att ta reda på om det möjligen kunde vara så att Amerika hängde ihop med Sibirien. Han var visserligen död när Bering kom tillbaka med Alaska och med många andra nygrundade städer på kartan förutom alla de hav och sund som alltjämt bär Berings namn, men under sitt liv hade i alla fall Peter hunnit göra om den ryska kalendern och det ryska alfabetet och grundat Rysslands första högskolor och akademier, börjat etablera skolor i hela det väldiga landet och befriat den ryska kvinnan från ett nästan muhammedanskt tillstånd av rättslöst slaveri och även lyckats reformera hela kyrkan. Dessutom hade han som vi redan har sett byggt åt Ryssland en flotta och en huvudstad.

20 år efter Peters död kom den svenskättade Katarina av Anhalt-Zerbst till Ryssland såsom ofrivilligt trolovad med Rysslands tronarvinge Peter III, som var en odugling. I 16 år led hon i Ryssland tills den mycket sedeslösa kejsarinnan Elisabet dog och Katarinas make blev tsar. Efter ett år lät hon mörda honom. 37 år hade då förflutit sedan Peter den Stores död. Man skulle kunna säga att Peter den Store gjorde allt vad som kunde göras för ett land av en manlig regent och att Katarina II på samma sätt gjorde allt för sitt land som en kvinna på tronen över huvud taget hade kunnat göra och mera, ty utrikespolitiskt var hon karlaktig nog att våga fortsätta var Peter hade slutat. Mest ryktbar har hon blivit för sina storslagna segrar över turkarna, för sina enorma landvinningar åt Ryssland söderut kring Svarta Havet och västerut och för sina många älskare, men få vet vad hon gjorde för sin huvudstad och för den ryska kulturen.

I Sankt Petersburg lät hon bygga Vinterpalatset, Eremitaget, Smolnyjinstitutet, som var den första ryska utbildningsanstalten för kvinnor, samt bland många andra sirliga och konstfulla palats även det Tauriska palatset. Från Danzig lät hon införskaffa en viss Jurij Felten som var stenhuggare och järnsmidare och som så småningom gav Petersburg dess kanske mest attraktiva finesser. Han begåvade staden med Europas vackraste kajer och smyckade många palats med mirakulöst behagligt utsirade grindar. En engelsman som i egenskap av turist besökte Petersburg i början av 1800-talet såg några av dessa grindar, tyckte därmed att han hade fått full lön för sin resas mödor och reste hem igen utan att ha sett något av själva staden.

Hon ivrade även mycket för utforskning av Alaska, hon satte i gång betydande vägbyggnadsföretag i hela landet, och hon korresponderade med Voltaire. Hon startade en allmän utbildning av barnmorskor, ty sådana hade det före hennes tid knappast funnits alls, hon satt stopp för försäljningen av droger i landet, och hon klarade upp statens finanser som var i ett högst bedrövt skick. Hon var ständigt fattig, saknade alltid ekonomiska resurser och var i själva verket pank när hon drog ut i krig mot Turkiet. Ändå besegrade hon turkarna.

Hon uppmuntrade även konstnärer och diktare och skrev pjäser själv och byggde teatrar. Under hennes tid blev ryskan ett litterärt språk, och även om Voltaire aldrig accepterade hennes inbjudan av honom att komma och hälsa på henne älskade hon och uppmuntrade hon talandet av franska i sitt hov. I allt var hon utmärkt som regent. Hon tänkte alltid först på Ryssland och dog med ett tack på sina läppar. Vem tackade hon då? Hon tackade Ryssland för allt vad Ryssland hade givit henne.

Hon efterföljdes på tronen av sin son som hon aldrig själv hade velat se som sin efterträdare men som ändå blev tsar. Han var sinnessjuk och mördades efter fem år. Sedan kom Alexander I under vars tid Napoleon gjorde sitt besök i Ryssland, och därefter var tiden mogen för en mycket sällsam rysk vår. Peter och Katarina hade gjort sitt, de hade lagt grunden för ett Ryssland som de såg i sina visioner men som under deras tid ännu inte hade kommit till stånd, och det hade de fått lida för. 1820 var lidandena slut och romantiken bröt igenom i Europa och sedan även i Ryssland. Den gestaltades i Ryssland av en ung galant officer vid namn Alexander Pusjkin. Han gjorde plötsligt det alltjämt mycket primitiva och stelfrusna Ryssland varmt om hjärtat genom att bringa dess själ i dagen och framställa den som både moget kultiverad och glödande av liv.

Pusjkin var en typisk rysk aristokrat. Han var en väluppfostrad och beundransvärd sprätt som var skicklig i allt och fräck till tusen. Han skymfades och smädades och förolämpades tsaren tills denne landsförvisade honom, men under sin landsflykt skrev han det mesta av vad som är värt att läsas av honom. I hans 'Eugen Onegin', 'Boris Godunov', 'Spader Dam', 'Kaptenens dotter' och andra fascinerande historier och dikter framträder alla de drag som blir typiska för 1800-talets Ryssland. Vi möter galanta ridderliga officerare, förnäma, rika och vackra unga damer, gamla

originella skräcködlor, baler som är omätliga på prakt, berusade kuskar och skenande trojkor, romantiskt snöväder, sympatiska idioter, galningar, översentimentala tragiska dagdrivare och ingen som arbetar, och allt detta förgylls av en varm lyrik och ett smäktande poetiskt känslöflöde. Sådana är de utmärkande dragen för det högst märkvärdiga och extravaganta ryska 1800-talet. Den gemensamma nämnaren för denna myllrande världs alla eleganta och extravaganta människor är emellertid att de alla kan konsten att roa sig på ett hederligt vis. Ingen omåttlighet förekommer förrän från och med 1881, då överdrifterna inleds med att tsaren Alexander II mördas med en bomb på öppen gata. Det hände även mycket annat år 1881, men vi skall inte gå händelserna i förväg.

Alexander I var den som landsförviste Pusjkin, och hans efterträdare Nikolaj I blev den som lät honom komma tillbaka, men endast på det villkoret, att allt som Pusjkin skrev fick lov att censureras av staten. *A propos* Alexander I så vet man inte riktigt säkert hur det gick för honom. Enligt historien dog han i Ukraina, men det finns många berättelser och legender om att han i tysthet abdikerade och blev eremit. Som sådan skall han ha igenkänts i Sibirien, men det finns tyvärr inga bevis för sådana fantastiska historier.

Alexander Pusjkin dog på hederligt vis i en duell endast 37 år gammal. Han hade gjort sitt, och hans kollega Lermontov följde honom i graven på samma sätt. Men under deras livstid hade det redan börjat uppträda en värdig efterträdare till dem som hette Nikolaj Gogol.

Gogol blev den som införde humorn i Ryssland. Hans omåttligt lustiga komedier 'Revisorn' och 'Frieriet' började dra ryssarna till teatern där han fick dem att kikka av skratt, hans fantastiska ukrainska noveller trollband alla, och hans Peterburgsnoveller fick dem att börja betrakta sin vackra huvudstad så att säga nerifrån. Innan han hunnit fullborda sitt största arbete dog han tyvärr endast 42 år gammal. I detta arbete som heter 'Döda själar' framträder i rysk litteratur för första gången den ryska landsbygden, vildmarken, stäppen, de dumma men sympatiska livegna bönderna och de typiskt Gogolska välmående, enkla, slöa och mycket trinda landsortsborgarna, som tryggt lever i sina egna världar som de inbillar sig att är bättre än alla andra. Allt han skriver om är alltid lika humoristiskt. 'Döda själar' är ofta djupt satirisk, men även dess bisarra satir är alltid sympatisk och nästan älskvärd i sin mycket säregna humoristiska distans. Gogol är den första och största ryska humoristen.

Mikael Glinka hette en annan ryss som visserligen inte var författare men som ändå definitivt bidrog till den ryska färgstarkheten på 1800-talet. Han komponerade operor som ej var som vanliga operor utan som var mycket särpräglad ryska till karaktären. Den ryska operan är något alldeles speciellt. Den är vanligen längre och tyngre än traditionella europeiska operor, har ofta en bredare handling och visar i regel i stort sett mera människor på scenen under handlingens gång än vad någon normaleuropeisk samtida opera gör. Operan var för övrigt en av centralpunkterna i ryskt samhällsliv. Alla gick på operan. Tsaren hade sin specialbyggda loge, och alla förnåma familjer hade sina i gallerierna. I hela världen gick man på 1800-talet till operan med nästan lika intensiva känslor som andra gick till kyrkan med. Det var en högtidsstund för socialt umgänge och moralisk lyftning på musikens klassiska vingar.

Så kommer vi till Dostojevskij. Han utgör nästan ett särskilt kapitel för sig. Hans far som var godsägare fick bönderna emot sig och blev mördad av dem. Det upplevde Dostojevskij som adertonåring. Han gjorde stor lycka som författare vid 26 års ålder och ställdes två år senare inför Nikolaj I:s exekutionspatrull. Han och hans vänner skulle just till att skjutas för socialistisk subversiv verksamhet då de i sista ögonblicket benådades. Hans straff hade mildrats från döden till fyra års straffarbete i Sibirien, men han tvingades stanna i Sibirien i sammanlagt tio år.

När han kom tillbaka till civilisationen skrev han "Brott och straff". Det är en oerhört stark och suggestiv roman som skildrar livet i huvudstadens rännstenar. Den handlar om en ung individ som försöker bevisa att han har rätt gentemot samhället och som genom att foga sig efter samhällets normer lyckas därmed. Med dess obarmhärtinga, nakna och otroligt intensiva realism och med dess bottenlöst djupa och mänskliga psykologi ställer den Ryssland i världens centrum. Det är ganska intressant att lägga märke till att Rysslands två största författare Dostojevskij och Leo Tolstoj samtidigt producerade sina största och bästa romaner.

Dostojevskijs andra mest kända romaner är "Idioten" och "Bröderna Karamasov". "Idioten" är kanske hans bästa bok. Åtminstone var det den av hans böcker som han själv tyckte bäst om. Den behandlar samma tema som "Brott och straff" men ur en annan synvinkel. I "Brott och straff" var romanens individ en brottsling, men i "Idioten" är den i centrum stående individen som går under för att han har rätt en god, ädel och nästan idealisk människa. "Bröderna Karamasov" fullbordades tyvärr aldrig, men med sina fyra delar är den ändå hans största roman och dessutom även utan tvekan hans mest ryska berättelse. Den handlar om tre sinsemellan mycket olika bröder av vilka en är en passionerad men sympatisk vällusting, den andra en inåtvänd socialist och den tredje ett helgon, samt om deras lastbare fader, som råkar bli mördad av kanske en av sina egna söner. Men i alla Dostojevskijs tragedier lyser det fram en underbar humor som visar att Dostojevskij bättre än någon annan tagit vara på arvet från den glade Gogol.

Leo Tolstoj, Rysslands kanske allra störste författare, skrev tre stora romaner, vilka heta "Krig och fred", "Anna Karenina" och "Uppståndelse". Den första är den mest populära och bekanta. När man läser dessa böcker bugar man sig för Ryssland och säger: "Du var bäst," ty annat kan man inte göra. Så otroligt skiftande och innehållsrik, mänskligt rik och fascinerande är den värld som beskrivs i dessa romaner att man tvivlar på att den är sann. Just sådant som 1800-talets Ryssland beskrivs i Leo Tolstojis romaner var det när det var som bäst. Har man läst dem så vet man vad 1800-talets Ryssland egentligen var en fråga om.

Tsar Nikolaj dog 1855 efter en mycket orolig och händelserik regering. Ändlösa uppror, konspirationer och attentatsförsök pepprade hans tillvaro så länge han levde, till slut inträffade dessutom Krimkriget, och på vissa håll trodde man att han slutligen hade begått självmord. Han efterträddes av sin son Alexander II under vars regeringstid Ryssland kom att blomstra som allra mest. Det första som Alexander II gjorde var att avsluta det onödiga Krimkriget. Därefter upphävde han livegenskapen, som innebar att alla Rysslands bönder upphörde att ägas av sina godsherrar, och sedan följde de tjugo ljuvliga år under vilka Dostojevskij och Tolstoj skrev sina mästerverk och Tjajkovskij komponerade sina baletter, symfonier och operor, Turgenjev seglade upp som ännu en stor rysk författare och geniet Musorgskij komponerade "Boris Godunov" och andra operor, och en målare från Ukraina vid namn Ilja Repin visade att ryssarna även kunde den konsten och den ryska baletten nådde sin klassiska fulländning. Det var även under denna tid som i den övriga världen Gladstone och Disraeli brottades i England, som slaveriet avskaffades i Amerika, som Italien och Tyskland enades med Garibaldi och Bismarcks hjälp, som impressionisterna började uppmärksammas i Frankrike, som Wagner och Brahms var som mest verksamma, som Verdi gjorde sina bästa operor, som Stanley sökte och fann Livingstone i Afrika, som Jules Verne, Victor Hugo, Emile Zola och Charles Dickens med flera skrev sina bästa romaner, som H.C.Andersen skrev sina världsberömda sagor, och som Henrik Ibsen och Strindberg bröt nya banor inom dramatiken. Det var en fridfull, dynamisk och konstruktiv tid för Ryssland och för världen, och särskilt Ryssland mådde gott därav.

År 1881 dog först den oerhört genialiske kompositören Modest Musorgskij och därefter Dostojevskij. Samma år rullades en bomb in under tsarens släde när han

färdades mot Vinterpalatset. Släden gick sönder men tsaren var oskadd. Endast några livvakter och en liten bagarpojke på trottoaren hade skadats av explosionen. Tsaren gick ut ur slädvraket, mannen som hade slungat bomben blev gripen, och det uppstod en nyfiken människosamling. Då slungade någon en andra bomb. Tjugo människor omkom och en av dem var tsaren. Samma dag hade han godkänt en reform som var ett första steg mot införandet av parlamentarism i Ryssland.

Hans son och efterträdare var Alexander III. Under dennes tid inleddes de svåra systematiska ryska judeförföljelserna. Han omintetgjorde mycket av sin faders livsverk och strök ett streck över alla de parlamentariska reformer som hade inletts av den öppna, liberale och upplyste fadern. Finland, som under Alexander II:s tid hade åtnjutit stor frihet och stora demokratiska förmåner, skulle nu förslavas och förryskas, men alltjämt minns finländarna Alexander II med tacksamhet, och denne står ännu idag som staty framför Storkyrkan på Senatstorget i Helsingfors.

Under de nya plötsligt mycket bistra tiderna välsignades Ryssland med sin sista stora klassiska författare. Han var son till en före detta livegen som när han försökte klara sig som köpman gjorde konkurs. Sonen utbildade sig under svåra omständigheter till läkare men gjorde större lycka som författare. Hans namn var Anton Tjechov, och hans noveller är små intima idyller och mäterliga humoresker som illustrationer av det mänskliga och eviga Ryssland. De handlar om teatern, om det vemodiga lantlivet, om den förlorade gårdagen, om natur, idyll och stämningar, men framför allt om människor. Alla sorters människor finns hos Tjechov, och alla är de sympatiska. Skurkar förekommer ej och ej heller hjältar, helgon eller förfinade aristokrater. Under det kejsarliga Rysslands sista tider triumferade det mänskliga Ryssland och det till och med på tronen, vilket vi snart skall få se.

Alexander III dog plötsligt 1894 efter bara tretton år på tronen. Han hade varit en kraftfull härskare som förklarat terrorismen krig på liv och död och delvis avgått med en viss seger, men hans febrila effektivitet som tsar gjorde att han arbetade ihjäl sig. Hans efterträdare var hans son Nikolaj II som inte egentligen hade någon särskild lust att regera. Han var gift med en tysk prinsessa som hette Alexandra av Hessen, och alla utom han själv avskydde henne av den anledningen att hon var tyska. Hon födde det ena barnet efter det andra, men det blev bara döttrar. Efter att ha fött fyra döttrar och ingen son nedkom hon äntligen med en vacker liten pojke som blev Rysslands öde, ty han var blödersjuk.

1905 inträffade ett antal katastrofer. Först misslyckades kriget mot Japan. Därefter inträffade den så kallade blodiga söndagen. En revolutionärt sinnad präst vid namn Gapon ledde en folkmassa till Vinterpalatset för att där ansikte mot ansikte bönfälla tsaren om att lätta på förtrycket. Det var en demonstration, men den var helt fredlig. Möjligen av skräck för massan öppnade livvakten eld mot folket som mejades ner eller flydde. Den blodiga söndagen, detta fatala och förskräckliga missförstånd, ledde till en kedja av revolter överallt i landet som visserligen kvästes allesammans, men genom dessa händelser hade Ryssland fått ett dödligt sår i det att folket och tsaren inte längre litade på varandra.

1910 dog Leo Tolstoj. Anton Tjechov hade dött i lungtuberkulos redan 1904 och endast 44 år gammal. Den ryska baletten gjorde sitt segertåg över världen. I Paris dansade Nijinskij, den störste av alla dansörer, och Anna Pavlova turnerade i Amerika. Mikael Fokin gjorde baletterna 'Eldfågeln' och 'Petrusjka' till Stravinskij's musik, men bakom hela det ryska balettspektaklet stod aristokraten Sergej Diaghilev, den mäktigaste och kanske mest inflytelserika av alla baletthistoriens legendariska impresarios.

1911 mördades Stolypin som var en av de få ryska ministrarna som dög någonting till. 1912 fick tronföljaren Alexej ett svårt anfall av sin sjukdom. Vid denna tid blev kejsarinnan Alexandra beroende av den helige äventyraren Rasputin, ty denne lyckades på övernaturlig väg göra tsarevitj bättre. Samtidigt sjönk 'Titanic'.

Tronarvingens sjukdom hölls hemlig för folket som inte kunde förstå "djävulen" Rasputins mäktiga ställning vid hovet, och Rasputins ställning blev bara starkare. Så utbröt 1914 plötsligt det första världskriget. En serb sköt Österrikes tronföljare, Österrike förklarade Serbien krig, Ryssland som var Serbiens bundsförvant mobiliserade sina trupper, varpå Tyskland, som var Österrikes bundsförvant, förklarade Ryssland krig.

Under åren 1914 till 1917 blev tsaren allt tröttare. Han såg själv hur Ryssland gick åt skogen och hur han ingenting kunde göra åt saken. Kriget förlorades, svältande hemvändande soldater ville ha mat, och dessas förtvivlade situation utnyttjades av revolutionärerna. I mars 1917 inträffade den första revolutionen som var oblodig och fredlig. Kerenskij avsatte tsaren och blev ledare för en demokratisk regering. Men trycket från revolutionärer och terrorister blev allt starkare, och Kerenskij fann sig nödsakad att skicka tsaren och hans familj till Sibirien för deras egen säkerhets skull. Därefter störtades Kerenskij av Lenin, och därpå följde kaos och inbördeskrig. Miljoner människor omkom eller svält ihjäl medan skrällen behärskade landet. Tsarfamiljen flyttades omkring i Sibirien och hamnade till slut i Jekaterinburg som är det nuvarande Sverdlovsk. Emedan den vita tsartrogna armén hotade erövra staden mördades där på Lenins direkta order hela den kejserliga familjen i en källare sommaren 1918. Alla spår efter mordet utplånades så noggrant som möjligt. Ännu idag förnekar den ryska regeringen att detta familjemord någonsin har ägt rum.

Så bittert blev slutet för 1800-talets Ryssland. Efter mordet på tsarfamiljen har världens största nation varit så gott som inrikespolitiskt och moraliskt paralyserad. Vad återstår idag av 1800-talets underbara Ryssland? Vad har överlevt? Endast Boris Pasternak, Alexander Solsjenitsyn, och minnen.'

Så slutade hans knappast subjektiva men dock mycket personliga föredrag.

Sjukhuset var för honom hans hem. Där levde han och bodde han med sitt eviga arbete, och patienterna var för honom som hans egna barn. Han omhuldade dem alla. Han pysslade om oss och stoppade om oss till nätterna som en liten gammal tomtefar sin enorma familj. Energisk till tusen och outtröttlig sprang han alltid omkring och tycktes ständigt göra allting samtidigt. Så en dag var han plötsligt försvunnen.

Vi frågade en annan yngre och stramare läkare vart han hade tagit vägen, och som förklaring gavs att han hade skickats norrut.

'Närmare striden och farorna? Varför det?' frågade vi.

'Han var tvungen att fara till ett läger var de sjuka hade det särskilt svårt och var det inte finns någon kirurg. Han kommer snart tillbaka.'

Men vi var inte lugnade. Och han kom inte snart tillbaka. Han förblev borta i dagar, i veckor och i en hel månad. Även de andra sjukvårdarna på sjukhuset blev oroliga.

En dag frågade jag min sköterska om det fanns någon bättre läkare i världen än min vän doktor Korsakov. Hon svarade genast: 'Nej.' Jag höll med henne, men hon fortsatte: 'Han är den mest effektiva och skickliga läkare vi har, och därtill är han en så god och fin människa, och det är bara sådana läkare som blir tillräckligt bra. Vi ville egentligen inte låta honom fara iväg till det utsatta läger där han nu opererar, men vi kunde inte hindra honom från att bege sig dit. Det var bara han som kunde göra det jobbet. Ingen annan hade de kvalifikationer som behövdes. Bara han hade sådana nerver som kunde stå ut med det. Han ville dit själv just därför att det inte fanns någon annan. De har fler sårade och sjuka där än här. Han blev tillfrågad om han ville riskera sitt liv för att hjälpa dem, och när han sade ja kunde inte vi säga nej. Jag hoppas han kommer tillbaka.'

Vi patienter var alltså inte de enda som var oroliga för vad som kunde hända med honom. 'Det hoppas jag också,' sade jag, men han kom inte tillbaka. En dag fick

vi höra att lägret som han hade begivit sig till hade anfallits och erövrats av Pathet Lao. Efter det hörde vi aldrig någonting mer om läkaren Alexander Korsakov som försvann i Laos dunklaste djungler som uppslukad av krigets mest mordiska mörker och helvete.

Men chansen finns att han klarade sig. Ingen har någonsin en vettig anledning till att ta livet av en läkare. Och jag tror ännu idag att möjligheten finns att jag en dag får återse honom i denna världen."

14.

"På ett annat sjukhus..."

"Varför måste du ligga så mycket på sjukhus?"

"Mina ben ville inte läka sig. När jag sköts i skogen och sedan bara lämnades där blev naturligtvis skottsåren infekterade, och även om amerikanerna sedan snabbt och effektivt opererade mig och gjorde vad de kunde för att jag skulle få behålla benen..."

"Var sköts du? Var blev du träffad?"

"I vänstra vaden och i högra låret. Lyckligtvis gick inga senor förlorade, utan det var nästan bara köttår.

Men efter operationen ville inte såren läkas, och det berodde antagligen till stor del på den stora blodförlust som jag hade gjort mig skyldig till i skogen. Därför måste jag ligga stilla så länge, och därför klarade jag mig."

"Klarade dig?"

"När vår utpost blev alltför hårt trängd från alla sidor av Pathet Lao fördes alla sjuka bort därifrån med helikopter och däribland jag. Av de friska som blev kvar överlevde ytterst få när kommunisterna slog till.

Men jag skulle berätta om min sänggranne på det nya sjukhuset. Han var alldeles ung och ljus och fager som få. Varje hårstrå på honom var som av guld, och hans anlete var som Kristus huvud i Michelangelos första pietágrupp. Men han låg alldeles orörlig och stirrade helt frånvarande rätt upp i luften. Han var medvetlös, och han vaknade aldrig så länge jag var där. Men jag hade aldrig förr sett ett så vackert och uttrycksfullt ynglingansikte. Det var så rent och bar samtidigt på ett så gränslöst lidande. Där bodde i den människan den största skönhet, rättfärdighet och idealism och samtidigt den djupaste sorg, hopplöshet och förtvivlan. Så småningom fick jag veta vad det var med honom. Han var soldat och hade i desperation över krigets omänsklighet försökt ta livet av sig genom droger. Han var narkotikaförgiftad, och man inväntade ännu hans uppvaknande. Han levde dock, men han var alltjämt sanslös när sjukhuset brann ner."

"Brann det ner?"

"Ja, det brann ner. Vi fick snart höra att kommunisterna tagit byn som vi hade flyttats från och att de nu drällde omkring i buskarna utanför vårt läger, och snart, alltför snart, mycket tidigare än väntat, blev det vårt lägers tur. De satte framför allt eld på sjukhuset."

"Men hur kunde du med dina förmodligen variga ben ta dig ut därifrån?"

"Jag krälade ut på alla fyra och på magen. Jag släpade alla bandagen efter mig. Jag kunde inte rädda någon annan. Och när kommunisterna plundrade lägret och brände alla husen och gjorde sitt blodbad så allomfattande som möjligt låg jag i ett par buskar och tryckte. Och där somnade jag mitt i helvetet, och aldrig har jag drömt så mycket och så klart som under de timmarna."

"Drömde du något viktigt?"

"Jag drömde om min doktor Korsakov. Han och jag diskuterade Arkimedes, och han skakade då vist på sitt huvud åt världens dårskap och sade: "Hur mycket har inte under historiens gång för alltid tystats och gått förlorat för att en barbar inte visste vad han gjorde!" Och det tycktes mig som om han långsamt och beklagande

ruskade på huvudet åt detta infernaliska krig och åt hela världens inbilskhet och fåfänga, åt all dess makt och dess absurda ondska. Han stod och såg på och lyssnade till det brinnande samhällets barnaskrik och kvinnoskrik som båda ett efter ett tystnade inför döden eller förödmjukelsen, och han sade sorgset: "En värld går åt helvete, ja, en värld, ty varje hus, varje familj, varje by och varje litet samhälle är en värld för sig. Ty överallt där det finns människor finns det mänskliga världar som alla är lika oskattbara."

Men jag drömde även mycket som var vackert. Jag såg min närmaste granne på sjukhuset ligga död bland ruinerna som den vackraste, ljusaste och renaste av alla stridbara soldater som det mest meningslösa offret av dem alla, men jag drömde också om modern, vars skönhet hade överlevt hennes stupade make, och om det vackra lilla flickebarnet, som oskyldigt och barnsligt vågade le mot den som hade dräpt hennes föräldrar. Jag såg de två gossarna, som muntert och stillsamt lekte mitt bland ruinerna av sin egen hemby, och om den fattiga bondkvinnan, som mitt i kriget fann det helt naturligt att minsann ändå gå klädd i färgsprakande sidensarong som en drottning av Saba. Jag mötte den glade lille halv nakna brunbrände infödingen, som med sina lysande glittrande tänders vithet minsann visade att han alltjämt var optimist och trodde att kriget nog någon gång skulle ta slut, och jag såg den omständlige och petnoga trädgårdsmästaren noggrant återställa sin lilla blomsterbädd mitt i den raserade byn. Där var den nyblivna moderns saliga leende som i samma stund hade blivit änka, och den gamle finurlige gubben, som troskyldigt och godmodigt alltjämt satt på tröskeln till sitt hus med käppen i handen och lekte med sitt lilla barnbarn, hur utplånat huset som sådant än var, och hur ensamma de än var som de enda överlevande i hela slakten."

"Drömde du verkligen allt detta?"

"Kanske jag blandar ihop minnesbilderna litet med verkligheten. Jag minns inte så noga."

Men när dagen kom var alla kommunister som borta med vinden, och i stället kom det några Röda-Kors-bilar med amerikaner som började röja upp bland ruinerna och de döda och rädda vad som ännu inte var helt bortom allt hopp om livet. De spände upp ett sjukhustält, det kom en ny militärtrupp som byggde upp ett fäste i byn, och med en av dessa Röda-Kors-bilar följde jag sedan bort därifrån och till det vida mer utsatta Vietnam.

Men det märkligaste av det som jag upplevde den natten i buskarna medan jag såg detta samhälle bokstavligen avrättas var det att jag på morgonsidan beslöt mig för att försöka gå och faktiskt kunde det. Det var ohyggligt svårt, och det gjorde ohyggligt ont, men det gick. Jag kunde stappla fram med svårighet och ställa mig till amerikanernas tjänst, och ingen var mera häpen än jag själv – i pyjamas och blodig och smutsig från topp till tå. Även om jag inte kunde stå på benen länge och snart måste läggas in igen, så var det då för mig ett mirakel att plötsligt efter en månads ovisshet om benen skulle nödgas amputeras eller ej kunna stå på benen, hålla balansen och till och med kunna använda dem.

Men nästa person som det är värt att säga något om var en fransk präst som vi i vår ambulans fann kringirrande där Vietnamkriget rasade som hårdast. Han var alldeles förvirrad och helt desorienterad i verkligheten, den stackars lille rörande hopplöst själsvåldtagne mannen."

"Han var en av dem som sedermera hjälpte mig finna dig."

"Jag vet. Men då var han ett mänskligt vrak som inte längre kunde prata rent. Men i vår mänskliga och ytterst trygghetsgivande vård blev han långsamt åter gradvis sig själv, och så småningom fick vi hans jämmerliga historia klar för oss. Ungefär så här såg den ut när vi lyckats rekonstruera den så pass att pusslets helhetsbild skymtade:

Han kom till Vietnam som en ung frisk och grön andans man full av idealism och med hjärtat på rätta stället som verkligen gjorde rätt och nytta för sig och visade sig vara en präst av det yppersta slaget och därtill ivrig och duktig som få. Sin första församling i Vietnam förlorade han dock 1953 då hans kyrka förstördes av kommunisterna och hans by omvandlades till en befästning som ömsom var kommunistisk och ömsom fransk tills den oundvikligen så småningom i den vanvettiga dragkampen totalt jämnades med marken. Få av hans församlingsmedlemmar överlevde, och själv bortfördes han i fångenskap där han torterades svårt av kommunisterna emedan de i hans franska ursprung och i hans katolska dräkt såg en av sina huvudfiender."

"Han saknade visst både tår och många fingrar. Var han inte steriliserad också?"

"Nej, kastrerad. Han blev allt utom korsfäst, vilket han helst hade blivit. Men efter freden, som snarare var en eufemism för den franska kapituleringen, kom han småningom fram bland ruinerna, grävdes upp från de döda och kom till rätta i hierarkin igen, och 1955 fick han sin andra församling.

Han skötte väl om den och blev en utmärkt präst igen och levde som sådan lyckligt och gott i sju för honom och av honom välsignade år, och en dag blev det klart att han snart skulle utnämnas till biskop. Men just då inledde kommunisterna kriget igen.

1963 förlorade han sin andra församling och råkade, när han mitt i stridernas hetta utdelade sista smörjelsen åt döende katolska amerikanska soldater, bli mycket illa skadad av en exploderande granat, varav en del trängde in i en del av hans hjärna, som tvingade läkarvetenskapen att ta hand om honom i ett år. Men så fort han kom ut någorlunda återställd fick han en ny församling mitt i Saigon samtidigt som kommunisterna började inleda en våldsbetonad verksamhet även där. Alltför snart blev han ett av offren för denna terror: han kidnappades, bortfördes och vistades i ett år i fångenskap hos kommunisterna."

"Hur var det: blev han hjärntvättad också?"

"De försökte hjärntvätta honom, och de hade just börjat, när han otroligt nog lyckades fly ifrån dem. Denna flykt var kronan på verket: det att han hade överlevt detta oändliga år i kommunisternas ohyggliga fångenskap var bara det alldeles otroligt fantastiskt. Men efter det förblev han utan församling. Han stapplade omkring i landet utan mål och utan hem och under ständig kulspruteeld och bombhot och konstant förföljelse från krigets sida. Märkligt nog fick han under dessa perioder av fullkomlig vilshenhet bäst kontakt och hjälp från buddhister i samma belägenhet som han själv, främst munkar, som fått sina kloster och tempel förstörda av kriget. De fann ofta varandra och kunde bistå varandra i sin ömsesidiga nöd, fastän buddhisterna i regel var mera mot amerikanerna – de hade ju till och med tänt eld på sig själva i Saigon i protest mot amerikanernas krigföring. – medan vår präst förstas var enbart emot kommunisterna och deras destruktiva ateism, som han gav skulden för allt. Detta kunde dock buddhisterna förstå och tolerera, varför de kom väl överens. Ibland kunde det hända att han omhändertogs ute på sina irrvandringar av kringkörande militärförband eller vårdpersonal, lades in på sjukhus, fick god vård och nästan sin pastorala ställning tillbaka, men det visade sig alltid vara endast tillfälligt, ett sken som bedrog, en grym försyns bedrägliga lek, en hägring som visade sig vara blott en öken. Från varje fäste som han ibland tycktes få grepp om i verkligheten blev han endast hänsynslöst upprotad på nytt, och all den grund som han ibland då och då tycktes vinna sveptes ideligen hänsynslöst bort för honom av krigets förfärliga aldrig upphörande anstormande oceanbränningar. Och denna oupphörliga härjande grymma själsdödande eviga eldstorm, som var den verklighet som han stod mitt inne i centrum av, gjorde honom till vad han var när vi fann honom raglande och lallande på landsvägen: de nästan oigenkännliga resterna av ett både havererat och eldhärjat vrak av vad som en gång hade varit ett ovanligt säkert

och trösterikt skepp. Men vi tog hand om honom, och i vår vård framgick det vilken utsökt pärlbåt han en gång hade varit."

"Hade han inte ett egendomligt namn?"

"Han hade ett löjligt namn: Napoleon Malaparte. Men när jag skildes från det amerikanska ambulanssällskapet i Hué skildes han också från dem och fortsatte att hålla mig sällskap. Han trivdes bättre i mitt sällskap än i deras, sade han, och själv trivdes även jag bättre i hans sällskap än i deras."

"Vad var det för fel på amerikanerna?"

"Det var inget fel på dem. De var som amerikaner mest: smaklösa, ytliga och vulgära men samtidigt godhjärtade, godmodiga och godtrogna och framför allt öppna, men jag ville inte vara dem till last, och det ville inte prästen heller.

Men staden Hué var min hemskaste upplevelse av detta förfärliga krig. Det var ingen stad längre. Det hade varit en stad. Det syntes tydligt vad för en stad det hade varit och att den inte var det längre. Det hade varit Indokinas pärla, det fria Indokinas huvudstad och dess främsta kulturcentrum, ett levande och frodande Angkor-Vat, huvudorten för Indokinas eller Annams religiösa, kulturella och filosofiska liv, samlingspunkten för landets intellektuella, Indokinas Kyoto, Peking, Delhi och Benares och en av Asiens vackraste städer. Men kriget gjorde den till ett slagfält, och den gotiska katedral som staden Hué var blåstes ur. Därtill hade stora delar av denna Orts befolkning massakrerats mest faktiskt av kommunister. Och denna stad var nu när jag och min präst kom till den ett för evigt skändat tempel. Österlandets pärla hade trampats ned i skiten av främmande svarta och maktgalna svin. Fråga mig inte om dessa svin var kommunister eller kapitalister, om de var från Amerika eller Ryssland, om de var gula, vita eller röda. Det enda jag vet är att de inte var från Hué.

I helt eller delvis raserade hus satt änkor som under tårar gav di åt sina barn och vilkas modersmjölk höll på att sina eller redan hade sinat, men hade den det försökte mödrarna i alla fall under gråt och förtvivlan ge vad de inte hade åt sina svältande spädbarn, som bet bröstet blodiga för att de inte fick mjölk, och mödrarna lät dem göra det, för de ansåg att barnen var i sin fulla rätt att göra det. Och omkring på de svarta smutsiga pöl- och kratertäckta gatorna sprang det föräldralösa, hemlösa och svältande barn med uppsvällda svältbukar och av sorg uppförstorade ögon som inte längre kunde gråta emedan de hade gråtit för mycket. Åtskilliga härliga och sagolika tempel hade förbränts till kol och aska, och varje hem som jag såg var tydligt förmörkat av en oreparerbar tragedi. Och jag förundrade mig över att alla dessa svältande barn aldrig tiggde. Småningom gick det upp för mig att de helt enkelt var för väluppfostrade för att kunna göra någonting sådant. Staden Hués folk hade ju varit Vietnams ädlaste släkte och gick hellre med på att dö än på att tigga. Några fäder såg jag aldrig till i staden utan bara döende mödrar och döende barn."

"Du måste ha kommit dit direkt efter striderna."

"Ja, vi kom dit innan amerikanerna ännu hade hunnit återställa den civila ordningen i staden. Vi kom dit någon vecka efter att kommunisterna övergett staden efter fullbordat värv. Och till stor del var det stadens tillstånd som fick våra amerikanska vänner i ambulansen att fatta beslutet att vända på ratten och fara norrut."

"Inte in i Nordvietnam väl?"

"Jo, in i Nordvietnam. De kände bara den amerikanska skulden i kriget och såg inte kommunisternas. Deras beslut var slutfasen i en mognadsprocess som länge hade försiggått i deras hjärtan. De hade sett mycket av kriget. Ingenting förändrar och får en människosjäl att mogna så som ett krig. De trodde, ja, de var säkra på att amerikanerna skulle vinna kriget, och därför vågade de lämna fronten utan tillstånd och fara för att plåstra om Nordvietnam i stället. Det är svårt att föreställa sig och förstå en sådan idealism. Men de hade inget val. Många amerikaner blev vrak av vad

de var tvungna att göra i kriget, och det kanske enda alternativet till att bli vrak var vad dessa få osynliga idealister och undantagsfall gjorde: att i stället för att döda och utrota fienden plåstra om honom.

Också det var en av anledningarna till att vi två, prästen och jag, lämnade dem. Vi ville inte vara dem till last, och de ville inte ta oss med till riskablare zoner. Och som prästen tänkte klart igen, och som jag i Hué åter lyckades komma på fötter..."

"Höll då inte dina ben efter anfallet mot sjukhuset?"

"De höll den morgonen men inte längre. Det var därför jag såg mig tvungen att stanna hos amerikanerna. Men, som sagt, i Hué lyckades jag gå igen. Det var när vi kom till den ödelagda kulturstaden som jag bestämde mig för att gå. Jag ville gå ensam genom staden. Jag gjorde det på stickande, stapplande och värkande ben, men jag gjorde det, och jag fortsatte sedan ända ner till havet. Det var en oförglömlig promenad. Det var första gången i mitt liv som jag såg havet."

"Såg du inte ens Gula Havet?"

"Nej, aldrig. Men mitt första möte med havet blev mitt äktenskap med havet. Jag blev förälskad vid första ögonkastet, och jag vill aldrig någonsin förlora henne ur sikte. Ty – har du tänkt på det? – det är bara på havet som man tydligt kan se var horisonten är. Det är bara på havet som man kan se ända fram till horisonten. Det är bara på havet som man tydligt kan se hur oändlig vår fysiska värld som vi kallar Tellus faktiskt är, och det är denna oändlighet och evighet hos Moder Jord själv som så starkt får mig att älska och inte vilja överge havet. Har du tänkt på det..."

"Vilket?"

"Det som jag nu kommer att säga och som du förmodligen inte har tänkt eftersom det antagligen är min egen högst individuella och befängda idé, nämligen, att det bara är på havet som man i klart väder alltid kan se den horisont som man just för att man kan se den därav vet att det alltid finns någonting bortom den. På land tycker jag att det tydligt syns att jorden är rund, begränsad och finit. Det kanske känns så för att man vet att varje kontinent, hur stor den än är, ändå bara är en ö som havet kringflyter på alla håll och kanter. Världen är bara en ö som havet omflyter. Därför känns det och syns det på land att världen är ändlig, ty man ser det på det att horisonten skymms av skog eller berg, och man vet att havet någonstans där bakom sätter punkt för dessa hinder för ögat i form av åsar eller landskap. På land syns det att världen är ändlig, ty horisonten är begränsad, och man kan inte se den. Men på havet ser man inte detta, utan man ser horisonten, och man ser att den är oändlig. Och denna känsla är så underbar."

"Vilken känsla?"

"Känslan av att världen, att vår ljusa dagliga Tellus, att Moder Jord själv är evigt oändlig."

Och vilket liv har inte detta hav! Det är bara på land som det kan finnas någonting dött. Allt som dör i eller på havet sjunker ned i dess dunkel och försvinner för evigt och omvandlas till klart visserligen salt och bittert men underbart rent vatten. Och detta klara rena vatten omflyter hela världen och ger upphov till liv. Ty vattnet är livets urkälla. Det finns ingenting så livligt som vattnet."

"Men det är bara livligt på ytan."

"Nej. Varje kubikmillimeter vatten är mera fyllt av liv än London och New York tillsammans. Det är åtminstone min övertygelse. Alla världens största och minsta djur lever i havet, och den enda varelsen i världen som av naturen inte är simkunnig, eller den varelse som åtminstone minst av alla är funtad för ett liv i vatten, är människan."

Ingenstans förolyckas människan så lätt som på havet. I alla tider har det spårlöst försvunnit människor på havet. Se bara på Bermudatriangeln, där tusentals människor försvunnit i vår egen tekniskt fulländade tid, under vilken vi med vår teknik har gjort världen så drullesäker. Det tror vi bara. Det har alltid funnits skepp

som seglat bort sig och gått upp i rök utan ett spår, och det kommer det alltid att finnas, och de kommer alltid att bara bli fler och fler. Ty havets oändlighets gåta kommer landkrabban människan aldrig att kunna lösa, och vad som ständigt finns där långt borta och väntar som det eviga mysteriet bortom horisonten kommer människan aldrig någonsin att få veta.

Ty vi kan se havets horisont, men vi kan aldrig se vad som är bortom den utan att lämna en lika oändlig horisont bakom oss och förr eller senare segla bort oss. Eller vad tror du?"

"Hur gick det sedan med amerikanerna?" Bernhard var inte hågad att fördjupa sig i maskinistens filosofiska betraktelser.

"Det vet jag inte. Jag såg dem aldrig och hörde aldrig någonting från dem sedan. Det sista de sade till mig var: 'Käre vän. Amerika lider och blöder mera än Asien för detta krig. Våra sår är större och svårare än Vietnams, och det enda sättet för oss att läka dem är att plåstra om våra fienders, och därför måste vi fara till deras land för att hjälpa dem där. Förakta oss inte för att vi överger våra egna för att plåstra om kommunisterna, våra fiender, som vi vill göra till våra vänner.' Och det lovade jag att inte göra. Jag hoppades bara att kommunisterna inte skulle belöna dem för att de var amerikaner utan för att de hade en god vilja. Men jag hade heller inga illusioner på den punkten, och det sade jag till dem. De log och sade farväl.

Men efter att vi hade skilts blev prästen sämre igen. Han blev det gradvis dag för dag. I början kunde jag ännu resonera med honom, men han kunde bara tala om kriget. Summan av vad han menade var ungefär: 'Dessa amerikaner vinner ingenting på detta djungelkrig men förlorar mycket, ty detta krig kostar mera än vad Amerikas intressen i Indokina är värda. Soldaterna förlorar sin hälsa här i dessa urskogar och tvingas av kriget till att leva lika uselt och bli lika usla och hemska som deras fiender barbarerna är. När de får permission far de förstås till närmaste bordell där de för att plåstra om sina söndertrasade nerver röker opium eller bedövar sig med ännu farligare ostasiatiska droger och gifter. Ingenting vinner de här i Indokina utom elände, som, om de är så lyckliga att de får överleva det, de sedan får ta med sig hem till Amerika när kriget har tagit slut, om det någonsin tar slut, vilket knappast är troligt. Det har ju redan hållit på i tjugo år.'

Jag kunde hålla med honom i hans tvivel på att kriget någonsin skulle ta slut, men med dagarna förde han allt mindre och mindre dialog och i stället allt mer och mer monolog. Snart kom jag på honom med att predika för tomma intet. Jag försökte återkalla honom till verkligheten, men det blev allt svårare för varje dag. Kriget hade stigit honom åt huvudet. Han gick ut och predikade högt och frimodigt inför urskogen och ropade till dess tjatrande fåglar och apor:

'Kära amerikaner, res hem! Överge Indokina och ge det åt kommunisterna! Det är det enda rätta som ni har att göra. Om kommunisterna envisas med att vilja ödelägga och förstöra hela landet, så låt dem göra det och gör inte skadan värre med att bekriega dem, vilket ju är just vad de vill att ni skall göra, för då blir ju landet desto fortare ödelagt. Om de vill vara grymma så befatta er inte med deras grymhet, utan håll er rena genom att hålla er utanför allt det ruttna som de gör för att få makten. Befatta er inte med den ondska som all kommunism är utan sky den som pesten och låt den rasa färdigt en gång för alla tills en dag alla äntligen blir innerligt trötta på dess omåttlighet, gudabespottelse och mörker. Befatta er inte med kommunismen eller med något annat som ont är, ty den som gör det blir därmed ond själv. Man må gärna döma och fördöma i ord, men endast om man själv avstår från att i handling verkställa domen och låter Gud göra det i stället, och om Gud även gör det, så är det beviset för att domen var riktig.'

Så långt kunde jag ännu följa med och uppta hans tankar och betänka dem, men snart var allt hans förnuft som bortblåst, och han kunde ropa ut i ödemarken utan att märka att jag fanns och ville avbryta honom:

'Asien blöder, och det gör Asien rätt i! Det är bättre att Asien blöder än att Europa blöder! Må Asien blöda och förblöda tillsammans med Afrika, dessa båda kommunismens smittohärdar! Må kommunister och kommunister bekämpa varandra och göra slut på varandra i hela Asien och i hela Afrika på det att världens sjukliga överbefolkning måtte halveras! Må Latinamerikas folk göra slut på varandra i inbördeskrig, och må Kinas och Indiens folkmassor utplåna varandra så att alla dessa miljarder onödigt lidande människor och analfabeter måtte gå åt och lämna världen åt dem som älskar Gud och ägnar sig åt kunskap! Ja, kommunister, slåss tills ni dör och förgås i er egen självdestruktivitet och ateism, ty det är det enda ni duger till! Gud skapade er för att ni skulle vara självdestruktiva och ingenting annat!'

Det sista jag hörde honom tala för sig själv var detta:

'Världen är ändlig. Det är det som är felet med världen. Människan har blivit för stor för världen. Hon ryms inte längre i världen, och det får naturen lida för. Naturen måste göra uppror mot detta och bevisa att hon är oändligt överlägsen människan. Människan med all sin vetenskapliga fåfänga och övertro på sig själv måste tvingas till underkastelse av naturen, som måste bevisa att hon alltid måste triumfera över människan och alltid måste komma alla människans kunskaper om naturen på skam. Människans kunskap är intet mot naturens visdom, och det måste människan lära sig.'

"Varför var det hans sista ord?"

"En dag när jag vaknade var han försvunnen. Jag letade och ropade efter honom i flera timmar, men han förblev försvunnen, och jag har sedan aldrig mera hört någonting från eller om honom förrän genom dig. Hur mådde han när du träffade honom?"

"Han var då fullkomligt frisk i skallen. Jag fann honom i ett sjukhus i Hué. Han skulle just skrivas ut, och någon biskop i Frankrike hade ordnat så att han skulle få resa hem dit för gott. Men själv ville han stanna i Vietnam. 'Jag har vant mig vid kriget,' sade han till mig. 'I krigets gräsligaste fasor har jag funnit Guds fulländade storhet, och i krigets närhet har jag lärt mig att umgås med honom, och den nåden vill jag inte vara utan. Jag hör hemma i kriget i Indokina vid det här laget, och de döende soldaterna behöver en präst som jag till att ge dem den sista trösten och smörjelsen.' Han ville inte hem till Frankrike, hur förnäm hans familj där än var, men jag vet inte hur det blev med honom, om han måste fara eller om han stannade kvar."

"Var det han som hjälpte dig finna fiskarbyn varifrån jag for till Formosa?"

"Ja, det var han."

"Det var i närheten av den byn som han försvann. Tydligen mindes han alltså var han hade lämnat mig, och tydligen var han då inte helt från sina sinnen. Det påminner mig om vad han yttrade en gång när jag skakade om honom och bad honom återvända till sina sinnen. Han sade:

'Kom ihåg, att en galning är mera oskyldig, renare i själen och står närmare Gud än det mest älskliga, omogna och harmlösa barn.'"

"Det påminner mig om vad läkaren sade om honom på det sjukhus där jag träffade honom."

"Vad sade han?"

"Han sade om fader Léon, som han kallades, att han visserligen hade sina egenheter och besynnerliga idéer, men att man aldrig var galen för att man talade besynnerligt utan blott om man inte kunde styra sina egna handlingar."

"Menar du att man kan vara galen i handling men inte i ord?"

"Ja, så menade läkaren. Så länge man har förmågan att klä tanken i ord är man fullkomligt frisk mentalt, vad man än säger som inte är begripligt. Vansinnet uppträder endast i handlingar och aldrig i ord, menade han."

"Det låter som om den läkaren hade haft en viss vördnad för vår vän."

"Det fick jag också för honom."

"Det hade jag alltid för honom. Ibland undrade jag rentav om han kanske var ett geni som stod över min förståndsnivå."

"Jag kände mig ibland liten inför honom. Hur tror du det gick för honom? Vad tror du han gjorde?"

"Om jag hann lära känna honom rätt så återvände han aldrig till Frankrike. Snarare rymde han från sjukhuset och fortsatte sin frilansverksamhet som präst i krigets Indokina. Han kanske irrar där omkring bland ruinerna och människovraken och smörjer döende katolska soldater än idag."

"Det skulle också stämma med min bild av honom."

"Men gör han det får han säkert nya återfall och psykoser då och då, tills han kanske en dag fullkomligt har bränt ut sig själv. Men det brukar katolska präster aldrig lyckas göra, så vida de inte blir martyrer."

"Fader Léon skulle passa som martyr."

"Jag tror att det var det enda i livet han ville bli och att det var det enda som drev honom vidare."

15.

"Hur verklig är verkligheten, Bernhard?"

"Den är lika verklig som den är överklig."

"Ja, och det är när den är som mest överklig som den är verkligast. Det är sällan, och det är för få som den framstår som så verklig att den blir överklig, men dessa få tror jag att är lyckligt lottade. Ty den som inte har upplevt verklighetens överklighet har inte upplevt verkligheten. Han har inte levat.

Men du och jag har levat, och jag tror att vi ännu inte har levat så mycket som vi kommer att få leva. Vem vet när man plötsligt åter blir kastad ut i livet och får leva mera än vad man själv vill?

Men motsatsen upplevde jag när jag fann den lilla idylliska fiskarbyn. Det var som att komma in i en lugn lagun efter veckolång tortyr ute på ett stormande hav.

Den lilla fiskarbyn verkade så märkvärdigt oberörd av kriget. Dess människor var så glada och vänliga, som om krig och kommunister aldrig hade funnits. Aldrig någonstans fann jag det så lätt att få vänner som där. Jag fick snart bo hos en liten fattig anspråkslös och gudfruktig familj, vars enda son dock tyvärr var tvångsrekryterad. Det var det enda spår av kriget som fanns i denna by. Varken hans föräldrar eller någon annan i byn visste om de som hade tagit honom hade varit kommunister eller regeringssoldater, fastän alla i byn hade sett dem.

Och det var i denna idylliska by som jag blev bekant med fiskaren som med sin kutter ämnade bege sig via Paracelsusöarna, Formosa och Okinawa till Japan. Han hade släktingar i alla hamnar som han tänkte stanna i, han var den rikaste fiskaren i byn, och han var så välbärgad att hans stora båt drevs med motor fastän den därför inte saknade två master och segel. Jag blev mycket häpen den dagen då han plötsligt frågade mig om jag hade lust att följa med honom till Japan. Naturligtvis tvekade jag inte med svaret som blev ja. Impulsen svarade i mitt förstånds ställe, och jag kunde på flera dagar inte fatta att det var sant att jag skulle få följa med till Japan.

Tidigt i gryningen en rosenröd vårmorgon seglade vi iväg. Havet var lojt och lugnt och blankt som olja. Solen var ljuv och varm, luften var nästan stilla, och byn låg ännu tyst och sovande. Vi hade sagt farväl kvällen innan då hela byn hade haft en stor avskedsfest till dess rikaste borgares ära. Därför stod ingen och vinkade på strand denna morgon. Min värd var ännu ungarl, och hur mycket släkt han än hade på alla öar mellan Annam och Japan hade han inga anförvanter i byn. Men alla hans släktingar på öarna, sade han, var lika välbärgade som han.

Vi seglade utan motor för den svaga morgonbrisen som nätt och jämnt fick oss att krusa vattnet. Det var en mycket fridfull gryning, och jag kände det som inledningen till en ny fas av mitt liv – mitt liv med havet.

Min värd var alltid vänlig och glad, men under hans muntra yta doldes en hel del visdom. Han var trind och lättsam, men hur väl förspänt han än hade det hade han alltid levat enkelt och sparsamt. Båten med dess motor, som han inte använde på hela resan, var hans enda lyx. Och en dag underhöll han mig med att berätta en liknelse, som sade något om hans inställning till livet och som inte alls passade ihop med hans runda godmodiga ansikte och blänkande kinder:

'Det var en gång två konungar. Den ena var rik och levde gott. Han ägde allt och levde i prakt och elegans och hade många barn med sin hustru som han innerligt älskade. Han gav ideligen stora baler och fester och intog många rikliga måltider om dagen. Hans land var fruktbart och rikt, och hans folk mådde gott och slapp mycket arbete. Hans rike var det rikaste och mest lyckliga och sorglösa riket på jorden.

Den andre konungens land var ett ökenland. Det var ofruktbart och torrt, och hans egna barn var magra och hungriga. Han måste själv arbeta med folket och hjälpa dem för att alls få någon bärning. Dessutom invecklades han ständigt i krig med grannländer och med upprorsmakare bland sitt eget folk. Hans liv var en strid och ett slavgöra från morgon till kväll, och aldrig fick han någon tid över för sin familj eller för sina privata intressen.

En dag drog en väldig erövrare ut mot de båda länderna. Han angrep först den rike konungen, vars land och städer brändes upp i aska och vars familj dräptes jämte konungen själv, ty han var för svag för att kunna försvara sig. När erövraren drog bort från det lyckliga riket fanns det ingenting kvar av dess prakt och dess storhet.

Därefter drog erövraren mot den fattige konungen, som var van vid krig och som drev bort och förgjorde hela erövrarens armé, och som sedan kunde sätta upp erövrarens huvud på en påle. Hans fattiga rike undgick skada, och få av hans undersåtar miste sina liv. Hans rike bestod, medan den rike konungens härliga välde var bortsopat för alltid.'

Han menade, att det bara var den fattige, hårt prövade och stretande, kämpande och lidande konungen som kunde klara sig i längden, och därför ville han själv aldrig njuta av sitt välstånd. Det var hans kristna-buddhistiska religion: praktisk och förnuftig.

Men på Paracelsusöarna lärde jag känna en mycket intressant man som jag hade många givande samtal med. Han var en gammal bruten av livet misshandlad man som dock alltjämt var jovial. Han var jude och rysk flykting. I sin ungdom hade han varit konsertpianist, men hela hans familj hade omkommit under de svåra åren av trettioalet, då en miljon människor om året fördes bort och försvann för att aldrig mer komma tillbaka eller höras något livs- eller dödstecken av. Han sattes själv i fängelse för antisovjetisk verksamhet för att han tagit parti för Osip Mandelstam och Boris Pasternak och öppet hade försvarat konsten och konstnärernas rätt till samvetsfrihet mot makten och politikernas ofelbarhet, och i tjugo år satt han i olika fångläger i Sibirien. Fem av dessa tjugo år tillbringade han i ett läger på Wrangels ö norr om den sjuttionde breddgraden, vilket är betydligt längre norrut än vad jag någonsin lyckades komma. Han hade få nära vänner under sina tjugo fångenskapsår, men en sådan fann han dock i en medfånge just på Wrangels ö som var svensk till börden och som hade hamnat där han var för att han under kriget hade smugglat ut judar från Budapest till Israel. Det var i Budapest som denne svensk hade varit verksam, och när denne ryss berättade fromt om honom som sin vän visste jag precis vem det måste vara. Vi hade hört mycket talas om honom då min egen mor var

judinna, han hade liksom varit en självklar del av vår verklighet och en personlighet som dagligen varit närvarande i vår tankevärld.

Men denne gamle jude kom genom förflyttning och ämbetsmannamisstag som genom ett under loss några år efter Stalins död, och efter oändliga irrfärder, lidanden och kval landade han där på de för världen okända Paracelsusöarna, som han aldrig tänkte lämna. Han var fullkomligt nöjd med att leva långt bortom världen och civilisationen och bad mig göra det samma. Men jag tackade nej och ursäktade mig med att jag måste vidare.

Men med denne gamle man talade jag mycket. Hans mening om vår tid var att 'det första världskriget förgjorde tre ädla och härliga världar, nämligen monarkierna Österrike, Tyskland och Ryssland, vilkas rikedom och lycka, makt och humanism jorden ej har skådat tidigare utom under Augusti och Trajani romerska imperiums guld- och silveråldrar; och det andra världskriget förgjorde en fjärde värld som var ännu större, äldre och ädlare än de, nämligen återstoden av den blott sexhundraåriga klassiska västerländska civilisationen,' som för honom var lika med skönhet, hantverk och ädelmod.

Mest monologiserade han, men jag lyssnade gärna till honom.

En dag frågade han mig om jag trodde på flygande tefat. Jag svarade att jag inte kunde tro på dem så länge jag inte hade sett något själv, men att jag inte heller kunde förneka dem förrän det var bevisat att de inte längre visade sig.

Han sade då: 'Hela problemställningen om flygande tefat är i själva verket frågan om vetenskapens vara eller icke vara, ty flygande tefat kan bara finnas till i en vetenskaplig värld. De som tror att flygande tefat finns har en vetenskaplig och materialistisk livsuppfattning. De menar att dessa flygande farkosters förare är högre stående varelser än vi själva och att de flyger omkring här i vår värld för att bevaka oss. De menar att risken för att vi med vårt överlägsna vetenskapliga kunnande skulle spränga vår värld i tusentals asteroider är överhängande, att dessa tefatsgubbar därför ängsligt bevakar oss och följer med vår tekniska och vetenskapliga utveckling och att hela universum oroar sig för vad vi här på jorden gör på jorden och skulle kunna göra med vårt solsystem, där redan en god planet sprängt sig själv i tusentals små asteroider en gång förut. Det är den vetenskapliga uppfattningen av vår värld och vår situation idag, och så förskräcklig är vår världs situation idag rent vetenskapligt sett, att man gärna tyr sig till tron på dessa flygande tefat, som till en konkret högre makt som skulle kunna göra något för oss och hjälpa oss att inte spränga vår värld i småbitar.

Men jag säger dig,' sade den gamle juden högtidligt till mig, 'att vetenskapen har överlevt sig själv. Den är inte längre realistisk. Människan har i sin materialistiska strävan och i sin blinda tro på den konkreta ofelbara överheten vetenskapen stängt sig själv inne i ett hörn, som hon nu med fasa ser att vetenskapen inte längre kan hjälpa henne vidare ifrån utan bara slakta henne i. Och i sin skräck för det monster som vetenskapen i människans materialistiska händer har utvecklats till tyr hon sig i sin eviga barnsliga enfald till denna övertro på de flygande tefatens högre förnuft.

Men det finns ett alternativ till denna vetenskapliga världsåskådning, och det alternativet är inte vetenskapligt utan realistiskt och inte materialistiskt utan idealistiskt.

Hur tråkig är inte världen vetenskapligt och materialistiskt sett! Ur den synpunkten vore hela den underbara månghundramiljonåriga utvecklingsprocessen på jorden från amöba till människa fåfäng när nu människan kan spränga sin värld i småbitar eller, om hon inte gör det, förgifta ihjäl hela världen i stället med avgaser och utsläpp. Hur fåfängt vore det i en sådan värld att Michelangelo under oöverskådliga mödor filade fram sina skulpturer och att Shakespeare skrev sina dramer! Hur dåraktigt och fåfängt är det inte för varje skapande kraft att arbeta för en sådan värld som blott døde till självmord! I en sådan värld hade, som Platon

menade, en Homeros verkligen inte plats, och inte en Shakespeare heller, som Tolstoj menade.

Men låt oss nu betrakta världen realistiskt. Det har dock funnits en Michelangelo, en Shakespeare, en Homeros och en Dante. Det har alltid funnits sådana envisa skapande idealistiska dumdristiga krafter i världen. Det kan vi inte förneka.

Och hur vet vi att det finns främmande varelser på främmande planeter? Har vi varit där och sett efter? Hittills har vi inte funnit ett spår av liv någonstans i universum utom här på jorden. Och är det inte orealistiskt att inbilla sig att det finns liv i andra världar så länge vi inte har funnit ett spår av något sådant? Det är alltså mest realistiskt och säkrast att anta att det inte finns något liv någonstans i hela universum utom här på jorden.

Men då är ju situationen hopplös! utbrister tefatsivrarna. Då finns det ingenting kvar när vi har utrotat alla djurarter, förgiftat all natur och sprängt världen i flisor! Då har denna månghundramiljonåriga storslagna utvecklingsprocess från amöba till människa verkligen varit förgäves!

Vad vet vi då om naturen? frågar jag, realisten, dem. Hur vet vi att utvecklingsläran är sann? Hur vet vi så bestämt att en atombomb skall explodera när vi släpper den någonstans? Vilken maskin, vilken mekanik, vilken teknisk apparatur är ofelbar? Vilket instrument går inte sönder? Varje år försvinner hundratals flygplan och fartyg i tomma intet utan att man någonsin finner ett spår av vad som har hänt dem. Är människan då ofelbar? Är varje manick, grej och möjäng som hon hittar på lika perfekt och evig som universum? Vad vet du, människa? frågar jag, realisten, dem. Visserligen älskar du att frossa på kunskapens träd, men tro aldrig att du blir klokare för det! Ju mer du äter av det, desto mindre vet du! Och det vet du, och därför äter du ständigt mer och mer av det, och därför vet du ständigt mindre och mindre. Så dum är du, människa! Om du åtminstone visste det, så skulle det kanske finnas hopp för dig att åtminstone kanske bli något klokare någon gång. Men det tror jag inte att du blir, ty det har du aldrig vetat, och det kommer du aldrig att veta, erbarmliga oförfärdiga evighetsklåpare! Du vet ju inte ens vem du är, människa!

Men jag skall tala om för dig vem du är, eländiga krake! Jag skall tala till dig, stackars enskilde oskyldige människoindivid, i egenskap av realist och säga vem du är.

Om du icke var medskyldig till exempelvis det andra världskriget, vem var då skyldig? Vem skall rättvist beskyllas för socialismen, den universella tekniskt fulländade destruktiviteten, världshetsen, kulturföraktet, religionsförföljelserna, atombomben, Dresdens och Warszawas förstörelse, järnridån och judehatet om inte du, människan? Vem bär idag ansvaret för kommunismens universella skräckvälde om inte människan? Då svarar du att ingen enskild människa kan tillmätas någon skuld till allt detta emedan var och en som deltog i något av 1900-talets världsbrott därtill tvingades av omständigheter eller av dem som han var tvungen att samarbeta med för att överleva. Alltså, svarar jag då, är den skyldige alltid 'de andra' eller någonting annat eller allting och alla utom du själv. Och vad lär vi oss av detta? Att det alltid händer något ont när du i stället för att lyda ditt eget samvete av bekvämlighet fogar dig efter omständigheterna och kollektivets nyckers godtycke, och att det är just när du utplånar dig själv för att lyssna till något annat än till ditt samvete som du mest belastar dig själv med skuld. Och det är vad du är. Du är Skuld och heter Skuld och har ingenting annat än Skuld att komma med.

Med andra ord, du är den som spikade upp en naken Kristus på ett kors och som ansåg dig handla rätt däri, du är den som i kallt blod mördade 10,000 protestanter natten till den 24 augusti 1572 i Paris och utanför, du är den som försökte och som enligt dig själv tyvärr inte lyckades med att utrota alla världens judar medelst koncentrationsläger och massavrättningar mellan 1933 och 1945, du är den som nästan helt utrotade alla Amerikas indianer från Patagonien till Canada, du är den

som uppfann tortyren, eldvapnet, atombomben och helvetet och som med din makt dömde alla dina stackars medmänskor till att vistas där för evig tid, du är den som i kristendomens namn förkastade 2000 års judiska lagar och traditioner och som därefter förföljde, slaktade, hatade, skingrade och ständigt drev undan Israels barn i 2000 års tid, du är den som skändade, plundrade, brände och förstörde ej endast Jerusalem vid många olika tillfällen utan även vid flera olika tillfällen Athen, Rom och Konstantinopel och i samband med det andra världskriget de flesta av Tysklands äldsta, vackraste och mest anrika städer inklusive Berlin. Du är den som bröt sönder det romerska imperiets tusenåriga byggnad, som i och med den franska revolutionen mördade den tusenåriga franska monarkin och gjorde slut på världens under två sekler ädlaste kulturella strävanden, som 1918 avrättade världens största och ädlaste rike, dess bäste kejsare och hela hans oskyldiga och harmlösa familj som förutom en blödarsjuk son bestod av idel kvinnor, och som under det andra världskriget snabbt och effektivt lade en hel värld i ruiner. Du förstörde Habsburgmonarkin, Tyskland, det Brittiska Imperiet, London, Dresden, Sankt Petersburg, det heliga Romanovska imperiet, den heliga Romanovska dynastin, Warszawa, Budapest, Rotterdam, Monte Cassino, Milano, Wien, Hamburg, Lübeck, München, Bremen, Köln och Hildesheim bara för att ta några exempel ur vår egen tid. Du är den som lärde mänskligheten att religion är opium för den, som sade åt folk vad de skulle tänka och som avrättade dem som tänkte annorlunda, och du är den som utrotade dronerna, vandringsduvorna, uroxarna, jättehjortarna, segelfartygen och de klassiska hantverkskonstnärerna. Du är den som flitigt utrotade djur och skogar och som gärna förvandlade ängder, åkrar och vildmarker till öknar. Du är den som gjorde allt detta, och vad du gjorde ansåg du vara rätt, ty du är människan.

Du är den som sände tsar Nikolaj II till Sibirien, som sköt honom och mördade hans familj, du är den som sköt Amerikas genom tiderna bäste president Abraham Lincoln, du är den som tog påven Pius VI till fånga, som bortförde honom och som dödade honom i Frankrike, du är den som mördade ditt eget folks välgörare ärkehertig Frans Ferdinand i Sarajevo och som därigenom störtade en för dig alldeles för god värld i fördärvet. Du är den som mest av allt älskar att ta det enda goda i världen, som är idén om Gud, till förevändning för att ge utlopp för dina mest vedervärdiga aggressioner, som efter Muhammeds tid, när du i Guds, det högsta godas namn, krossade den antika civilisationen. Dylika brott har du, människan, oupphörligt gjort dig skyldig till så länge som du har levat på jorden. Skuld, Oberäknelighet och Storhetsvansinne är ditt tredubbla eviga namn som du kommer att få bära så länge du inte inser att du med din vetenskap inte står över naturen. Naturen kommer förr att göra sig av med dig än du lyckas kröka ett hår på hennes huvud. När som helst kan hon spola dig, och så ger hon världsherraväldet åt de mycket fiffigare näbbmössen i stället. Du är ingenting, människa! Lär dig det! All din dyrbara vetenskap som gör dig så odrägligt självgod är i din barnahand bara en vattenpistol som inte ens fungerar. Du är ett kräk, människa! Det har du alltid varit, och det kommer du alltid att förbli."

16.

"När vi kom till Formosa skildes jag från min gode fiskarvän och stannade där, ty jag träffade så många goda och högtintressanta människor där. Framför allt kom jag i kontakt med en judisk församling i vilken en person blev min särskilt gode vän. Han var en äldre man med anspråkslöst yttre och var klädeshandlare. Han var lyckligt gift, bodde i villa och hade fem underbart välartade barn. Han var ytterst judisk, gick varje helgdag i synagogan och förkastade allt vad kristendomen hette å det bestämdaste:

'Jesus kallad Kristus var i likhet med Karl Marx, Napoleon, Martin Luther, Hitler och många andra en uppkomling, en folkförledare, en destruktiv filosof och individualist, en i sin hänsynslösa omänsklighet och egocentriska fåfänga kulturfientlig hädare, som i sin intoleranta traditionsfientlighet och omåttliga självförhävelse för att inte säga självförgudning endast åstadkom att himmel och jord rasade till ingen nytta. Fariséerna, sadducéerna och Israels äldste och skriftlärde, som allesammans i sin goda gudfruktighet och sin kunniga rättrogenhet var godtrogna representanter för Israel och Gud, gjorde rätt i att ge honom i deras våld som han så grundligt hade förlett att världen inte hämtade sig på tusen år. Han var lika litet och lika mycket Guds son som jag är det och som någon annan snickarson på jorden är det. Att hans kyrka har bestått i två tusen år är Paulus och kyrkofädernas förtjänst. Han var en hedningarnas konung som spred irrläror om himmelriken, helveteseldar och Belsebub och om andra hedniska mytologiska fantasier som alla inte har något som helst med Gud att göra.'

'Jag kan inte hålla med er,' sade jag.

'Det är många som inte håller med mig om detta, men det finns även några få som håller med mig. Jag beklagar att du genom ditt ställningstagande tar parti för de många och emot de få och små. Får jag plåga dig med att fortsätta min harang?'

'Var så god,' sade jag.

'Lika högt som jag älskar Israel och Gud hatar jag Kristus, och varje barn av Israel som gör det samma älskar jag. Kristus var den andre Absalom, och han var icke värd att kallas ett barn av Israel, ty han hatade judarna, deras ledare och deras präster, talade som en grek och älskade romarna.'

'Men om Kristus var en övermodig hädare som bröt mot Guds lag, om han ej var Herrens son men kanske i likhet med Alexander och Herkules en hednisk guds son, och om han var Israels genom tiderna värsta brottsling, varför älskar man honom ändå? Och om nu lagbrytaren, folkförrädaren och hädaren Kristus förtjänade det lidande och den död som han fick, varför kan man då inför hans lidande och död inte låta bli att känna dåligt samvete?' vågade jag framlägga i denna religiösa debatt. Orkar du följa med, eller skall vi tala om något annat?"

"Nej, fortsatt. Det är intressant att höra en jude försvara sig mot kristendomen, just för att man så sällan hör det. I alla tider nästan har de kristna förföljt judarna medan judarna bara har tigit."

"Som svar på min fråga sade han: 'Jag medger att hans lidande och död är sympatiska drag hos honom, men de är hans enda sympatiska drag. Vem som helst som läser Mattheusevangeliet måste förstå att han var en sann subversiv revolutionär och en odräglig hednisk hädare som förbröt sig mot sin Gud och mot sitt folk och som förtjänade att korsfästas. Vem som helst som läser Markusevangeliet måste begripa att han bara var en människa och till och med en svag natur som det inte var mycket bevänt med. Lukasevangeliet är det enda läsvärda och trovärdiga evangeliet, ty det är åtminstone god skönlitteratur som kanske till och med en och annan hedning kan låta sig övertygas av. Johannesevangeliet slutligen är det vackraste av evangelierna, men ve den jude som tar det på allvar! Då är apokalypsen av samme författare mycket bättre.

Men jag vill återvända till vad du sade om denne människas lidande och död, som är hans enda men i sanning försonande drag. Jag måste erkänna att även jag ibland inte kan förstå varför en profet som gjorde många tecken, som dessutom var av kung Davids hus och som inte egentligen menade någonting illa, blev korsfäst av sitt eget folk och av sina egna bröder och systrar. Ja, till och med jag kan ibland inte låta bli att tänka att Israels barns korsfästelse av sin egen siste konung Jesus Kristus är den värsta skandalen i mänsklighetens historia.'

Den gamle sade även:

'Ofta har jag vänt mig till Kristus och bett till honom. Det har varit i förföljelsens och hemsökelsens svåra tider. Jag har vänt mig till honom emedan det alltid har varit i hans namn som jag, min familj och mina vänner och fränder har förföljts. 'Jesus,' har jag bett, 'om jag låter mig korsfästas av dig, är vi då kvitt sedan? Visserligen har du inte gjort annat än förföljt och korsfäst mig ända sedan Gud korsfäste dig, men ändå står jag till ditt förfogande: om du åter vill korsfästa mig så var så god!'

Jag ställde honom en fråga: 'Men vittnar inte just korsfästelsens fruktansvärdhet om att Jesus Kristus var Gud?'

Han svarade: 'Om Kristus var Gud, varför sade han det då inte? Då hade genast alla trott honom och fruktat honom, och han hade klarat sig galant. I stället sade han sig vara Guds son och gjorde därigenom sin situation omöjlig och hopplös. Ty att i Israel säga 'jag är Herren' är fullkomligt lagenligt, och det är till och med underbart och gudomligt att säga så, men när man som Jesus säger 'jag är Herrens son' vänder man upp och ner på hela Lagen, ty Gud är en, och om man säger sig vara Guds son så gör man sig därmed till en annan Gud jämte honom, vilket är det mest lagvidriga som finns.'

Jag frågade honom vad han tyckte om det som Paulus sade om att i och med Kristus hela Lagen skulle vara upphävd. Han svarade: 'Jesus upphävde inte Lagen. Han gjorde bara för hedningarna vad Moses gjorde för Israel men på ett mindre hedersamt sätt.'

'Jag tycker att ni är snorkig mot Jesus, att ni är alltför hård mot honom och att ni vill sätta er över honom och över hela kristendomen,' vågade jag säga.

Därtill svarade den gamle: 'Det har du ingen anledning till att tycka. Det enda jag försöker göra är att hålla litet distans till kristendomen med dess frälsningsyra, som du måste medge att stundom är nästan bacchanalisk, förnuftsvidrig och smått hysterisk till karaktären. Och jag hör inte till dem som förkastar och förbannar Jesus Kristus. Den som helt säger nej till Jesus Kristus säger även nej till allt vad Jesus representerade, nämligen ljuset, kärleken, Gud och hela den kristna civilisationen. Jag hatar, förbannar, förnekar och förkastar endast Kristi sämre drag och sidor, och jag kommer att upphöra med att prisa hans förtjänster och älska honom för dem, även om jag samtidigt även kommer att älska, lova och prisa Herren den Högste och Härligaste mycket mera. Är det ett brott i din mening?'

'En trossak är aldrig ett brott. Men du sätter alltså definitivt skiljetecken mellan Kristus och Gud och förnekar att de är ett och samma väsen?'

'Och det gör alla judar och muslimer med mig.'

'Är det det enda du förnekar hos Kristus?'

'Ja. Nej, det finns en sak till. Även om man som jude kan ha mycket att andraga mot Kristus för all evighet, så finns det en sak som varje jude samtidigt för evigt måste ta avstånd från.'

'Och det är?'

'Dels att han skulle ha varit Guds son, men det har vi redan klargjort. Men en sak till måste varje jude i evighet förneka.'

'Kom då till saken!'

'Våldet mot människan Jesus. Ingenting kan försvara den saken. Ingen jude har någonsin rätt att bruka våld eller orsaka att våld begås mot någon jude. Därför har ingen jude någonsin rätt att acceptera eller försvara korsfästelsen av honom.'

'Då förnekar du nästan allt vad du tidigare har sagt.'

'Det har Gud själv också gjort ibland.' Och han log.

Det var alltså hans slutkläm, att det inte var något fel på Jesus men att endast Gud var Gud och inte Jesus. För honom, som jag antar att det är för alla judar, var treenighetstanken absurd och vanvettig.

Men denne gamle man hjälpte mig mycket. Han förde mig samman med en tandläkare som äntligen bringade någon ordning i min överallt värkande mun

alldeles gratis genom just min judiske väns hjälpsamma ingripande, och han blev som en far för mig fastän han inte var mer än femton år äldre. Han trodde nog att jag var yngre än vad jag var, ty folk lär ha svårt för att gissa min rätta ålder, varför han tyckte att han hade rätt till det. Jag fick vistas hur mycket jag ville hemma hos hans underbara och sällsynt harmoniska familj. Tre av hans barn var flickor och två var pojkar. Den yngste av pojkarna, den femårige gossen David, var hemskt intresserad av fjärilar. Den äldsta av syskonen, den vackra sextonåriga flickan Judit, lagade de godaste middagar som jag någonsin har ätit. Modern sydde med flickornas hjälp alla kläder till familjen. De utgjorde den mest lyckliga och idealiska familj som jag någonsin har haft lyckan att få lära känna. Aldrig har jag mottagits med så varm gästfrihet och generositet av någon som jag har känt eller hälsat på. I den familjen fanns det verkligen ingenting ont alls. Det var ett sannskyldigt litet paradiset, detta nättas lilla hus i den blomsterprunkande trädgården strax utanför den fattiga staden. De talade både kinesiska och engelska som sina modersmål lika flytande bägge två, men de såg varken kinesiska eller europeiska ut utan hade ett äkta klassiskt vackert judiskt utseende alla åtta. Ja, åtta var de, ty min väns moder levde även med dem i huset, och aldrig har jag sett en mera majestätisk kvinna än hon. Hon var liksom upphöjd av sin ålder till en visdom och hög moralutstrålning som jag aldrig har sett maken till. Hon var som de gamla patriarkerna men en kvinnlig sådan.

Hans och mitt käraste diskussionsämne var alltid kristendomen. Aldrig tröttnade han på att försvara judarna mot Kristus eller jag på att försvara kristendomen mot judarna, och våra argument blev nog så intrikata ibland, då han alltid med besked kunde sätta mig på det hala, då det i princip var lättare att försvara judarna mot de kristna än tvärtom, då i princip alla övergrepp någonsin i deras mellanhavanden var från de kristnas sida mot judarna. Summan av vad vi kom fram till med dessa diskussioner kan sammanfattas i en fråga som han sent en afton ställde mig och som jag inte kunde besvara. Han befäste sin ståndpunkt för alltid med att först säga: 'Judarna handlade rätt i att fördöma Jesus för hans gudomliga pretentioner, de hade inte kunnat handla annorlunda enligt sin religion, men det oförnekliga resultatet av fördömandet var våldet mot Jesus med korsfästelsen, och frågan är: kommer judarna någonsin att kunna komma över det?'

Och dess värre var troligen svaret nej, just för att Jesus varit jude och dessutom av deras kung Davids hus. Inte heller de kristna har någonsin kunnat komma över det. De har försökt med att skjuta skulden på judarna och försöka göra kristendomen till en ojudisk religion, men de har misslyckats. Kristendomen kan aldrig bli ojudisk, ty utom Jesus själv var även samtliga hans lärjungar judar, vilket är ett historiskt faktum som aldrig kan förnekas. Islam är en ojudisk religion fastän Muhammed stal allt sitt material från Bibeln, men kristendomen kan aldrig avhebraiseras. Det erkände även min gode vän, som påpekade att detta samtidigt var kristendomens största styrka och förtjänst, medan aposteln Paulus egentligen var kristendomens största skurk, som var den som först fåfängt försökt bryta kristendomen ut ur judendomen.

Som kontrast till denna fromma familj kan jag berätta om en tysk som jag träffade på en krog i staden. Han var en smutsig och skäggig vagabond vars hår nådde långt ner över axlarna. Det visade sig när jag, på grund av att han var europé, började prata med honom, att hans enda själsförmögenhet var hat.

Jag kunde inte leva hemma i Tyskland. Alla var bara förbannade kapitalister. Det är ett odemokratiskt land där kommunistpartiet är förbjudet. Vet du vad man bör göra med alla världens kapitalister? Man borde ställa dem på en enda lång rad och skjuta ner dem. Det kommer också all världens fattiga utsugna slavarbetare en dag att göra. Du ska få se. En dag tar vi makten, och då skonar vi varken ministrar eller kungar. Vi skjuter dem allihop om vi inte begraver dem levande. Varenda

kapitalist och borgare i världen borde hängas långsamt. Kina är bra. Det är paradiset. Har du varit i Kina?'

'Ja,' sade jag.

'Där har de det bra. Alla är klädda lika. Alla är jämställda. Ingen är bättre än någon annan. Ingen är rikare än någon annan. Inga judar går lösa där, och inga västerlänningar gör det heller. Det är synd att de västerlänningar som kommer dit inte längre blir styckade som de förr alltid blev. I det landet är ingen olik, ingen är framträdande, ingen äger någonting eget, och allting tillhör alla. Kina är det enda land i världen där allting är som det ska vara. Där finns det inga kapitalister eller imperialister som gömmer sig i giftiga religiösa förklädnader.'

'Men här på Formosa finns det sådana, och jag är en,' kunde jag inte låta bli att försöka reta honom.

'Men du tjänar väl inga pengar?'

'Nej, men jag är religiös.'

'Må pesten ta alla religiösa hycklare och bedragare!' röt han då. 'Det är de som förleder och fördärvar världen! Och vem står bakom all religion, kapitalism och utsugning? Jo, det gör judarna! Må judarna drivas ut i havet och bort från arabernas mark för evigt, och må de förföljas i alla tider och en dag snart bli utrotade för gott! Det var ju de som korsfäste Kristus!'

Då kunde jag inte låta bli att slunga i hans ansikte den yttersta provokationen. Jag sade helt lugnt: 'Jag är en jude.' Vilket jag ju också är, eller åtminstone halvjud, eftersom min mor var judinna.

Jag trodde att han skulle explodera. Det såg ut på honom som om han skulle ta till närmaste kniv och göra köttfärs av mig med den. Men någonting höll honom tillbaka. Han nöjde sig med att se långt på mig, och sedan gick han sin väg. Men i dörröppningen till krogen vände han sig om, spottade åt mig och utropade: 'Gud är död! Länge leve Satan!'

'Och Muhammed är hans profet,' fortsatte jag omedelbart.

'Jag skulle vilja spika upp dig på ett kors,' sade han mordiskt väsende.

'Gör det då,' sade jag lugnt. Inte ett ögonblick kunde jag ta denna vilsna människa på allvar. Han svarade inte på detta men sade:

'Gud är ute. Det är inte populärt med religion längre.'

'Så mycket värre för världen,' vågade jag påstå.

Då lugnade han sig äntligen och började bete sig mera mänskligt. Han blev mjukare och började tala mera förnuftigt, och det slutade med att han bad mig komma hem till honom någon dag och fortsätta vår religiösa diskussion där. Jag sade inte nej tack men gick heller aldrig någonsin hem till honom.

Av andra fick jag reda på att han var den ende sonen till en mycket rik tysk affärsman som under hela hans liv hade skämt bort honom. Han kunde få hur mycket pengar som helst av fadern när han ville bara med att telegrafera hem till Tyskland. Och han hade aldrig varit inne i något kommunistiskt land. Och detta tror jag är det typiska draget för de flesta av våra arga västerländska kommunister: de har aldrig sett något kommunistiskt land inifrån och vet därför ingenting om det kommunistiska systemet i praktiken.

Dock träffade jag denne sällsamme unge man igen. En kväll blev jag överfallen i en gränd i staden av fem män av vilka han var en. De misshandlade mig svårt med sparkar och slag och rev sönder mina kläder. Sedan lämnade de mig medvetlös i diket. Jag hade aldrig vaknat om inte en gammal senil luffare hade kommit förbi, ställt sig vid diket och tagit sig före att kasta vatten just på den plats där han inte visste att jag låg. Jag vaknade när jag fick den varma strålen mitt i nyllet, och som väl var var luffaren så berusad av risbrännvin att han inte blev skrämmd från vettet när jag halvdöd, blodig och drypande av smuts och urin lyckades resa mig upp ur diket. Med hans mycket vacklande och ostadiga hjälp lyckades jag sedan ta mig fram till

det hus där en annan av mina judiska vänner i staden bodde. Tyvärr var jag för mörbultad för att klart kunna urskilja denne luffares utseende, varför jag tyvärr sedan aldrig kunde känna igen honom bland alla de otaliga trashankar jag såg och tacka honom för att han hade räddat mitt liv, även om han hade gjort det oavsiktligt. Han lämnade mig vid ingången till min väns hus, ringde på åt mig och gick sedan vidare. När min vän Isak öppnade fanns min luffare inte längre kvar där."

"Men hur reste du sedan vidare till Japan?"

"Jag kommer till det. För att få pengar till den resan skaffade jag mig bland annat arbete som fiskrensare på stadens enda konservfabrik, men därifrån fick jag avsked när jag arbetade för effektivt och inte höll ackordtakten. Men en dag träffade jag på nytt den långhårige tysken."

"Vad sade han då? Bad han om ursäkt?"

"Jag frågade honom rakt på sak: 'Varför överföll du mig?'

Han svarade: 'Därför att jag hatade dig.'

'Varför hatade du mig?'

'För att du var allt det som jag avskydde mest i livet. Du var religiös och god.'

'Varför avskyr du det religiösa och det goda?'

'För att jag inte förstår det.'

'Då är det synd om dig. Ska du inte fara hem till Tyskland?'

'Jag vill inte träffa de människor som jag har gjort olyckligast i världen.'

'Vilka är det?'

'Mina föräldrar.'

'Tänker du då förgås här?'

'Nej, jag tänker fara till Amerika och umgås med narkomanerna där.'

'Varför söker du döden?'

'För att bli av med den outhärdliga person som jag tyvärr är.'

'Kan ingenting kurera din onaturliga ondska?'

'Jo, döden, men ingenting annat. Gå du och lev och låt mig få gå under i fred.'

Det var det sista jag såg av honom, och jag förundrade mig över att efterkrigstidens luttrade Europa hade kunnat frambringa en sådan morbida och urspårad patetiker. Vad har hänt med Västeuropa efter kriget? Får de som fötts efter kriget ingenting veta om vad vi fick lära oss av kriget?"

"Vad lärde du dig av kriget?"

"Att glömma mig själv och bara leva för andra. Denne tysk och alla hans likasinnade generationsbröder, och jag har sedan sett fler av det släktet, omfattar fanatiskt destruktiva politiska ideologier som medel till att odla en absolut egoism. De måste gå under som Hitler eller bli etablerade mördare som Stalin."

"Kunde du ingenting göra för att hjälpa honom?"

"Jag kunde bara på avstånd hysa deltagande med honom. Jag var tyvärr vanmäktig inför så mörka och djupa mänskliga komplex. Vem kan få en självmördare till att avstå från sitt kall att ta livet av sig? Hur bota en fanatiker utan att själv fanatiskt tillgripa våld emot honom? Ty en självmördare är en sorts fanatiker och den mest tragiska sorten, ty han låter sitt våld gå ut över sig själv och ej över andra. Han offrar sig själv för att skona omvärlden."

Och någon natt senare hade jag en dröm om honom. Jag drömde att jag frågade honom: 'Vem är du?'

'Gissa tre gånger,' sade han. Jag gissade två gånger men båda var fel. Då sade jag: 'Jag vet inte vem du är.' Han svarade då:

'Jag är Människan, som du trots allt älskar.'

Skall man ta drömmen på allvar? Det undrade jag efter den drömmen, och inte heller visste jag hur jag skulle förstå den. Men efter min gode faderlige väns våldsamma död i det brinnande huset som ingen av hans familj räddades ur hade jag kanske varit litet väl misantropisk i min inställning till mänskligheten, men efter

denna dröm förstod jag att jag alltjämt hade anledning och kunde älska mänskligheten i alla fall."

"Vad var det för en brand?"

"Berättade jag inte om det?"

"Nej."

"Det var kanske det värsta jag någonsin har upplevt, mycket värre än allt jag erfor i Sibirien och Kina, ty det drabbade inte mig utan andra. Bara två dagar efter mitt sista stora samtal med min gamle judiske välgörare fanns det inte ett levande spår kvar av hela hans familj. Mitt i natten brann deras hus plötsligt ner utan att någon efteråt kunde förklara varför, och antagligen bedövades alla de sovande där inne så av eldens rök att ingen av dem vaknade. 'Vem satte eld på huset?' frågade sig alla judar i staden, och någras misstankar föll på mig. Men jag kunde bevisa att jag inte hade varit där den kvällen eller natten, och inga andra spår av någon lönnmördare kunde någonsin uppdragas. Saken förblev ett fruktansvärt och övermåttan tragiskt mysterium. Den förfärliga orättvisan i att alla de åtta oskyldiga människorna brann inne finner jag omöjlig att smälta ännu idag. Det var utan tvekan den lyckligaste och mest konstruktiva familjen där på orten. Det var denna olycka som fick mig att stanna kvar där sedan så länge. Jag behövde grubbla ordentligt över saken, ty jag kunde inte fatta det."

"Kan det ha varit din tyske anarkist som gjorde det?"

"Nej, ty han kände dem inte. Han kände ingen jude i den staden. Det var bara jag som kände dem, ty jag älskade dem.

Men det var efter de där patetiska mellanhavandena med den där oborstade tysken som jag tog hyra på fartyget som förde mig till Yokohama. Jag lämnade mina sorger på Formosa, ty jag kunde ändå inte bli färdig med dem eller grubbla mig färdig. Det var bara att segla vidare på livets omöjliga väg. Jag tog anställning som kock men fick mera med fartygets maskinist än med matlagningen att göra. Denne råbarkade amerikanske sjöman låg nämligen hela tiden över mig. Han visste att jag var halvjude, och han visste att jag och ingen annan visste att även han var halvjude, och därför gav han mig aldrig någon ro. Han sade ständigt till mig saker som: 'Jag hatar dig. Jag skulle vilja steka dina lår på ett spett och kasta dem åt hajarna. En dag kommer jag och knivhugger dig i kojen. Akta dig bara! Du har fiender överallt!'

Och att jag inte var särskilt populär ombord fick jag erfara den julaftonen när jag för min tystlåtenhets och avhållsamhets skull från starka drycker blev slängd över bord av den raglande spyfärdiga besättningen med ett rep om livet. Naturligtvis var det mitt eget fel att jag inte kunde göra mig populär, men jag hade ju problem, och jag kunde ju inte för en vanlig besättning berätta om min väns öde på Formosa, han som brann inne, teologi ligger inte för en vanlig besättning, och inte heller gjorde ju maskinistens speciella tryck mot mig min situation lättare ombord. Så jag blev inåtvänd och impopulär. Meningen var att de skulle kölhala mig, men de lyckades nästan inte ens med att hala mig ombord igen över huvud taget. De tyckte att det var gränslöst roligt och skrålade och vrålade med grötig råhet och fröjd över sina misslyckade upptåg.

Dock hade även denne grovhuggare till maskinist sina ljusare stunder ibland, och en gång kunde jag till och med resonera om religiösa ting med honom. Men hans mening om Gud var den mest primitiva tänkbara: han menade att Gud och Satan var ett och att han minst av allt var god.

Men hans idéer om Kristus var ganska ovanliga. Han ansåg att Kristus var ett spöke som redan kung David hade sett på sin tid och som uppträdde som gengångare på kejsar Augustus tid. 'Ty Augustus var ju den andre David,' menade han. Helt plötsligt kunde alltså denne synnerligen grove och primitive man ha de mest originella tankar om kristendomen, tankar som vittnade om att han kunde både Bibeln och världshistorien.

Sedan arbetade jag i Yokohamas hamn som vanlig hamnarbetare. Men berätta nu hur du kom mig på spåren."

"Först vill jag fråga dig: var det hos denne råde maskinist som du lärde dig något om fartygsmaskiner?"

"Ja, han lärde mig ett och annat när han på mina lediga stunder tvingade mig att hjälpa honom nere i maskinrummet. Hans maskin gick nämligen oavbrutet sönder under resan."

"Men är allt vad du nu har berättat om dina ofrivilliga och frivilliga resor sant? Har du inte fantiserat ihop och överdrivit en del?"

"Tag mina berättelser som du vill. Jag vill inte påstå någonting om dem. Tag dem som en rätt: åt dem om de smakar och lämna dem som inte smakar. Jag vill varken påstå att allt är sant vad jag säger eller att något är falskt av vad jag säger. Jag vill inte påtvinga någon att tro på mina historier om de inte vill tro på dem. Jag har bara berättat."

"Till exempel färjan vid gränsen mellan Sibirien och Kina. Är verkligen den gränsen så dåligt bevakad att vem som helst kan passera den med en så primitiv färja?"

"Den var det då i detta ett av Manchuriets vildaste och mest avlägsna hörn. Idag finns det säkert soldater vid detta färjeläge på båda sidor om floden, om färjan ens finns kvar. Men jag passerade ju den när det ryska tövädret på 50-talet och när vänskapen mellan Ryssland och Kina var som varmast. Det var på bonden Chrusjtjovs tid, och på den tiden rådde det ju en viss oordning av positivt slag i det ryska landet. Men berätta nu om hur du fann mig. Jag har talat på tok för mycket om mig själv. Tala nu du om någon annan."

"Det blir svårt, ty under mina nästan åttaåriga efterforskningar har alla mina resor företagits med dig allena i sikte. Men jag tror att jag kan ge dig en hel del upplysningar om åtminstone några av de personers vidare öden som du har berättat om."

Till exempel den långhårige unge tyske luffaren på Formosa. Honom träffade jag där. Han mindes dig mycket väl."

"Hur fann du honom?"

"Jag stod på en krog med ditt fotografi i handen som vanligt och frågade alla om de hade sett dig. Då kom denne stackars anskrämlige figur förbi och hajade till. Jag såg genast på honom att han kände dig, men han var en lömskt ful fisk."

"Vad gjorde han?"

"Han krävde enorma summor av mig för nästan ingenting. Han ville till Amerika och påstod att hans föräldrar i Tyskland inte längre kunde hjälpa honom. Jag gav honom dock de pengar han begärde, som precis räckte till en enkel resa till Kalifornien, och så gav han mig namnet och adressen till din judiske vän, som du stapplade in hos då när du blev överfallen. Men den stackars unge mannen fick aldrig resa till Amerika."

"Varför det?"

"Han omkom i ett värre politiskt krogslagsmål bara några dagar efter att jag träffat honom. Han fick en kniv i ryggen. Han hade redan köpt sin biljett, och den gick inte att återlösa."

"Kunde du telegrafera till hans föräldrar om saken?"

"Ja, det kunde jag, och det gjorde jag, ty det var det minsta jag kunde göra. Jag såg även till så att hans kista fördes hem till Europa."

"Det var snällt."

"Det var min plikt. Även dig skall jag få hem till Europa död eller levande, och det är för mig en ännu större plikt, ty den har jag betalt för."

"Men berätta nu från början om din jakt på min person."

"Nåväl. Kanske det är enklast."

I det samma ringde det från buffén.

"Nu ringde klockan. Det betyder att det är mat. Det är en skicklig steward vi har."

"Ja, han är så pryd och fin i sin pedantiska ordentlighet, den gode John Griffith. Av alla briter vi har ombord är han nog den mest engelske."

Så sade maskinisten. Och Bernhard gick till matsalongen medan maskinisten blev kvar vid relingen och tankfullt betraktade det alltför vackra och stillsamma vädret och havet. Så långvarigt vackert väder hade han aldrig i hela sitt liv varit med om. Och det tycktes bara bli vackrare, varmare och lugnare hela tiden. Med den här konstant obefintliga vinden hade de inte klarat sig långt utan motor.

Och han gick ner till maskinrummet på en stund innan det skulle bli hans tur att tillsammans med stewarden och den vedervärdigt hårde och tyranniske försten få en måltid på resterna av passagerarnas skrovmål inne i det trånga och osiga köket.

17.

"Lajos, du har väl inga betänkligheter inför att komma hem med mig till Europa?" sporde Bernhard.

"Jag litar inte på att du kan ta med mig hem, Bernhard."

"Vad menar du?"

"Jag menar att ödet är starkare än du. Jag menar att jag inte tror på att jag någonsin kommer att lyckas komma hem hur mycket jag än försöker göra det, förrän den dag då jag verkligen är hemma. Under de åren i Ryssland, då jag ständigt fördes längre och längre bort från Europa hur hårt jag än ansträngde mig för att åstadkomma motsatsen, längtade jag ihjäl mig och desto mera ju längre bort jag kom. Jag lärde mig då att ödet alltid åstadkommer motsatsen mot vad man själv vill.

Jag litar inte på dig, Bernhard. Jag litar inte på din förmåga, hur god och stark vilja du än må ha. Jag litar inte på någon människa, ty varje människa som jag har känt i mitt liv, inklusive dem som jag har älskat mest, har fallit ifrån mig. Inte en gång har mitt hopp och mina förväntningar på mina medmänniskor uppfyllts, och inte en gång har jag sett någon människas hopp och förväntningar på mig själv eller ens hennes föresatser gå i fullbordan. Jag är en besviken man, Bernhard, och därför väntar jag mig inte att du skall bli den första människan i mitt liv som inte gör mig besviken."

"Du är mycket bitter."

"Nej, realistisk."

"Det är farligt att vara så realistisk att realismen dödar idealismen och optimismen. Men jag tror att du kommer att komma hem med mig. Vad har vi att frukta? Detta är ett säkert fartyg, och det finns ingenting som tyder på att vi inte kommer att anlända till Nya Zeeland. Och där i Wellington sätter vi oss genast på ett fartyg till Europa, om vi inte rentav flyger hem, och så är vi hemma. Till och med vädret är med oss. Har du någonsin upplevt maken till väder?"

"Det är alldeles för vackert och stilla. Det är onormalt. Ett så långvarigt högtryck måste resultera i våldsamma urladdningar."

"Ingen storm får hindra oss. Det är klart att du skall komma hem med mig, Lajos. Hemma väntar dig ju allt: familj, vänner, pengar och en säker framtid. Din familj är fortfarande rik och ansedd. Ni har förlorat alla era gods och tillgångar i Ungern, men i Österrike har ni inte förlorat så mycket som en åker. Dina föräldrar har gråtit blod för din skull. Du var ju redan från början så att säga familjens svarta får, den förlorade sonen och det enda borttappade lammet. Allt är där och väntar på dig hemma i Österrike. Du vet inte hur bra du kommer att få det."

"Jag hade dock en bror som försvann i kriget. Jag var inte den enda som kom bort. Vet du vad som hände med honom?"

"Han kom aldrig någonsin tillbaka efter kriget. Dina föräldrar engagerade minsann min byrå även i hans fall, men spåret efter honom upphörde i Galizien när detta landskap skildes från Polen och blev ryskt. Han stred ju under tvång i tyskarnas led och kom som sådan i rysk fångenskap, varpå han för att rädda sig blev kommunist, vilket i längden inte hjälpte honom utan i stället troligen blev hans undergång. Han kallades flera gånger till Moskva, och efter den sista gången hette det att han fått ett uppdrag i Galizien. Sedan har vi aldrig haft lyckan att få höra något livstecken från honom genom någon, vilket vi ju dock fick från dig genom din vän Elisabeth. Men vad säger du rent principiellt om att komma hem?"

Och Lajos svarade: "Jag bryr mig inte om mitt hem, min familj, deras rikedomar, en behaglig framtid, vänner eller någonting annat som min familj kan ha att erbjuda mig, men jag står till ditt förfogande och följer dig."

"Så skall det låta!"

"Men säg mig nu äntligen hur i all världen du lyckades spåra mig genom hela den världshalva som är den mest primitiva och svårforcerade! Var Elisabeth den första som gav dig ett spår som du sedan strax hittade och därefter hela tiden följde, eller hjälpte dig även andra av mina vänner före henne och i så fall vilka?"

"Det som hjälpte mig mest var inte Elisabeth eller någon annan, utan det var turen. Det var mera tur än skicklighet att jag slutligen fann dig. Hade jag enbart litat på min logiska slutledningsförmåga hade jag aldrig funnit dig, utan den i samband med stark intuition är nödvändigt för en man i mitt yrke. Och i detta fall var det mera min intuition än min logik som gjorde att jag fann dig.

Men av alla människor som hjälpte mig på traven var nog din vän Philip den som näst efter Elisabeth hjälpte mig mest. Det var han som genom sina kontakter i Röda Korset visste att berätta att du var eller hade varit i Hué, och det var han som åt mig hittade den katolske präst som du var samman med där. Men alla mina besvär i Europa, med Sovjetmyndigheterna, i Kina och i Indokina var intet mot det problem som jag sedan ställdes inför i Tokyo."

"Var det svårt att hitta mig där?"

"Försök själv hitta en anonym europé i Tokyo som dessutom gömmer sig! Det enda jag hade att gå efter var att du arbetade i Yokohamas hamn. Jag visste alltså att du fanns i staden, och för första gången befann jag mig äntligen åtminstone i samma stad som du. Men staden var världens största och folkrikaste. Det var som att i en myrstack försöka finna en särskild separat myra som skilde sig från alla de övriga genom att den hade vitt huvud. Kan du tänka dig något svårare?"

Jag gick dock ytterst systematiskt till väga och frågade i alla hamnarbetarfackföreningar i Yokohama efter din person med det uråldriga slitna fotografi av dig som ung som du har sett som enda hjälp. Men inte en enda av dessa föreningar kände till en europé som var som du, och det verkade som om du arbetade i hamnen utan att tillhöra någon fackförening, om du alls arbetade där fortfarande."

"Det är sant att jag inte tillhörde någon fackförening. Men hur visste du att jag fanns i Yokohama och att jag var i hamnen?"

"Det var din vän Isak på Formosa som visste det. Han skrev ju brev till dig, och du skrev åtminstone ett brev till honom. Men din enda adress där i Yokohama var poste restante.

Till slut gick jag till hamnkrogarna och började fråga där. Till all lycka hittade jag en gammal gubbe som kände till dig. Han berättade var i hamnen du höll till, och nu började mitt hjärta klappa. Jag kände hur det började brännas. Och i de aktuella mest avskyvärda avkrokarna av hamnen hittade jag snart många som visste vem du var. Men ingen hade något grepp om dig. Inte en själ visste någonting om dig eller var du bodde. De sade alla ungefär: 'Jo, han är en skum typ som aldrig säger någonting. Men han arbetar bra och hjälper en gärna. Men han går aldrig på krogen, och han

tiger under arbetet. Han tar aldrig sprit- och rökpauser som vi. Därför har vi aldrig lärt känna honom. Det är något kufiskt med honom,' och annat i den stilen. Och alla dem som jag frågade om var du bodde häpnade liksom själva över att de faktiskt inte visste det.

Det värsta var, att när jag äntligen kom så långt som till krogen "Den Svarta Bläckfisken" så hade du varit försvunnen från hamnen i någon tid, och ingen visste heller varför. Det var då som min intuition kom in i bilden. Jag gissade att du hade varit sjuk och ringde därför omkring till alla sådana läkare som kunde tänkas hjälpa en hamnarbetare, men detta gav inte något resultat. Ingen av dem kände till någon europé som blivit sjuk bland hamnfolket. Jag bad dem dock alla att meddela mig om de fick veta något, vilket de alla lovade göra i så fall.

Det var då som oroligheterna bröt ut i hela hamnen. Det var faktiskt samtidigt som jag satt med vår kapten Carpenter på "Den Svarta Bläckfisken" och pratade just om dig. En plötsligt i närheten exploderande skottlossning avbröt oss mitt i vårt samtal om dig.

Sedan blev oroligheterna värre från dag till dag. Jag blev tvungen att riskera mitt liv om jag skulle fortsätta bedriva mina efterforskningar efter dig, och det måste jag erkänna att jag tvekade inför att göra. Men det var svårt att ge upp när jag hade kommit så långt och så nära. Men oroligheterna blev värre och värre, och när striderna började rasa på allt fler håll i staden kunde jag heller ingenting uträtta. Allt var som förkylt. Jag övervägde allvarligt att rymma fältet och lämna landet när det plötsligt ringde på min telefon. Det var en läkare som ringde. Han berättade att han för några dagar sedan hade besökt en sjuk hamnarbetare av europeisk härkomst som svarade mot min beskrivning. Han hade glömt bort att ringa mig i ett par dagar, men slutligen hade han genom slumpen påmint om det genom en kollega: denne kollega hade frågat honom om mig och om vad jag var för en. Tydligt hade även denne kollega varit utsatt för mina energiska efterforskningar. Men inte nog med att läkaren dröjt med att ringa mig i ett par dagar: han hade dessutom inte tagit vara på adressen var han hade varit under sina sjukbesök hos dig. Visserligen mindes han hur han hade gått för att komma dit, och han gav mig noggranna instruktioner om hur jag skulle gå, men på vissa punkter lät han osäker, och jag hade svårt för att lita på honom. Jag följde dock hans instruktioner och kom ingenstans. När jag sedan ringde honom och uppretad förklarade att han själv måste följa med mig och visa vägen gick han utan vidare med på det. Vi kom överens om att träffas följande dag.

Förmodligen hade vi aldrig funnit din så kallade bostad om inte en liten pojke nästan sprungit i armarna på oss. Läkaren hejdade honom och frågade honom och sade till mig: 'Denne lille gosse var det som sjuklingen skickade till mig. Försynen har fört honom i vår väg.' Och vänd till gossen frågade han: 'Kan du ännu en gång visa mig vägen till den sjuke man som du för jämnt tre dagar sedan visade mig vägen till?' Gossen tvekade och var tydligt inte villig, och långsamt sade han: 'Det är ingen idé.'

'Ingen idé? Vad menar du?' frågade läkaren.

'Kom ska jag visa er,' sade pojken tvetydigt, som om han visste att vi skulle få ångra vad vi begärt honom om. Vid betraktandet av de många brandmolnen runt omkring mig som kom från olika delar av staden fick jag onda föräningar men förstod ändå lika litet som läkaren vad gossen menade. Läkaren och jag utbytte en blick genom vilken vi lät varandra förstå att ingen av oss förstod ett dyft av vad pojken kunde mena, och mystifierade följde vi pojken in i hamnstadens värsta slumkvarter.

Vi kom till en undanskynd plats mitt i den värsta kåkstadens centrum, och där utbredde sig framför oss en väldig bråte av svartbrända ruiner. Läkaren var blek, och pojken sade: 'Här är det.' Långsamt gick sanningen upp för mig. Läkaren vände sig till mig och försökte liksom för att försöka urskulda sig säga: 'Han hade tyfus. I en

sådan brand kan han inte ha haft en chans.' Jag frågade pojken: 'Blev ingen räddad i ruinerna?'

'Bara de som hade ockuperat huset och som nu sitter i finkan.'

'Ingen europé?'

'Ingen europé,' sade pojken.

Läkaren kände sig illa till mods. Han visste hur gärna jag hade velat få tag på hans patient. Han ursäktade sig och sade att han hade många patienter att besöka och frågade mig om han fick gå. Jag lät honom gå.

Jag hade alltså i sju år jagat dig över halva jordklotet bara för att finna dig några dagar efter din död. Kan du föreställa dig min besvikelse?

Men min intuition räddade mig. Någoting sade mig att jag måste gå till botten med det här. Jag vände mig därför till polisen och frågade ut dem allt om anfallet mot det brunna huset."

"Förlåt att jag avbryter dig," sade maskinisten, "men här är en sak som inte stämmer. Den lille pojken som du talar om blev enligt vad min värdinna sade dödad av en granat. Men du skildrar honom som livs levande."

"Kan han inte ha varit det då?"

"Om han var det, så ljög min värdinna."

"Jag försäkrar dig, att han var lika levande som du och jag är idag."

"Ingenting kan göra mig gladare, ty han var min enda vän på sjuksängen."

"Det var visserligen en gatpojke som hade sina skråmor, bulor och blåmärken och som tydligen hade sett ett och annat av striderna, men levande var han, eftersom både läkaren och jag upplevde honom som en människa av kött och blod."

"Nå, och vad fick du veta genom polisen?"

"Att alla ockupanterna av hyreshuset hade hittats och omhändertagits levande eller döda och att även din värdinnas lik hade hittats. Men något lik av dig eller av någon annan utom dessa hade man inte funnit. Polisen kände inte ens till din existens, varför tydligen ingen av de överlevande ockupanterna hade haft dåligt samvete för din skull eller åtminstone inte sagt någonting om det. Och den logiska slutsats som jag därav drog var den att du inte var död eller att du åtminstone inte hade omkommit i branden på K-gatan.

Jag fick till och med poliserna att gå en gång till och rota bland ruinerna, och de gjorde det ordentligt, men inget spår av dig kunde uppdagas. De önskade mig lycka till på min fortsatta jakt efter ditt lik och gick sedan till sina slagsmål och kravaller i Tokyo. Och jag var mera mystifierad än någonsin. Ingen kände dig, ingen visste om du var död eller levande, inte ett spår av dig fanns i denna världen, och ändå fanns du precis i närheten. Det visste jag.

Men vad kunde jag mera göra? Jag hade gjort allt som stod i min makt. Och vid det här laget uppgav jag dig som förlorad. Jag lät förnuftet och realismen vinna över intuitionen. Jag gick hem och förberedde min avresa.

Men det var i senaste laget. Alla flygplan, båtar och tåg tycktes ha gått. Det var omöjligt för en sådan som jag att mera få plats på något kommunikationsmedel till utlandet. Det var då jag mindes kaptten Carpenter.

Jag hade inget val. Jag beslöt att satsa allt på det enda kortet. Jag mindes hans egendomliga skorv, dess uråldrighet och dess problem med maskineriet och gissade att den alltså låg för ankar. Jag beslöt att offra allt för att be honom ta mig med vart som helst när som helst.

Och så kom jag ut på kajen den strålande onsdagen mitt på dagen. Och det första jag fick se var du som höll på att kasta loss fartyget. Jag trodde inte mina ögon. Men det var du. Det var ingen annan än du. Jag kunde inte fatta det och måste med våld tvinga ut mitt första ord till dig, som var ditt namn. När du lystrade försvann mina sista tvivel. Resten vet du."

"Jaså, ni talar illa om mitt präktiga skepp *Carolina*, herr Schnitzel!" Det var kapten Carpenter själv som plötsligt blandade sig i konversationen. Han hade tydligen stått bakom de två herrarna en god stund och lyssnat. "Det hedrar er inte, men jag är beredd att förlåta er med tanke på er stora brist på sakkunnighet när det gäller skeppsbyggeri. Vet ni, att denna galeas är ett av de säkraste skepp som någonsin seglat på de sju haven? Hon kan faktiskt inte kapsejsa, och det kan jag slå vad om med vem som helst med livet som insats! Vet ni, att hon har klarat en storm på den fjortonde parallellen på Indiska Oceanen lika fullastad med passagerare som hon är nu, och inte en enda åkte i spa't! Vad säger ni om det? Men de passagerare som hon hade då var förstås heligare än dessa. Det var inga fåfänga uppblåsta köttberg och kolonialistiska vidunder med egna menageri ombord, utan det var enkla utmärklade pilgrimer, som skulle från det gamla Madagaskar till Indonesien, när det nya Malagasy inte längre ville ha fromma muhammedaner i sitt sköte."

Maskinisten tänkte: "Hur kunde kaptenen komma så långt ur kurs? Vad är det för skepparhistorier han drar?" men han sade ingenting.

"Nej, det enda, herr Schnitzel," fortsatte kaptenen, "som utgör någon risk för säkerheten ombord är det fördömda maskineriet. Därför har jag satt en sådan där trollkarl till att vakta det noga." Han pekade med pipmunstycket på sin maskinist. "Jag hörde just att ni talade om den dagen då ni två möttes där på kajen just som min präktiga *Carolina* skulle avsegla. Jo, det var mig en syn! Där stod *Carolina* vid kajen ivrig att ge sig iväg ut på havet, där pladdrade hela hönsgården av passagerare i mun på varandra, nervösa att komma iväg så fort som möjligt från det där förbannade japanska kalaset i hela Tokyo, där ökade trycket hos både maskinen och försten i takt med varandra, som om det gällde att se vem av dem som först skulle explodera, och så står min maskinist där på land och skall kasta loss när han plötsligt glömmer hela kalabaliken ombord och i Tokyo för att, som synes, lugnt prata om vädret med en vilt främmande människa! Ni skulle ha sett passagerarnas miner ombord! Ni skulle ha sett försten, hur nära ett vulkanutbrott både han och hela maskineriet var! Men ni bara pratade lugnt vidare på stranden. Det var bara kaffekoppen i era händer som fattades. Märk väl, att jag var den enda ombord som visste vad ni pratade om! Jag var den enda som kände till något om bakgrundshistorien: era sju års mödor, herr Schnitzel, för att finna denne man, och era lidanden under dessa sju år, herr maskinist. Eller är det fjorton?"

"Tjugoan."

"Kör för tjugoett då! Men vad jag ville säga var, att det var tur för er att det fanns någon ombord som visste om det, och att denne någon var jag, för annars hade ingen av er kommit ifrån Tokyo levande. Hade inte japanerna gjort slut på er så hade försten och passagerarna här ombord gjort det för förseningen skull. Så nu vet ni det!

Men vad tycker du om vädret, min överste maskinmästare?"

"Jag tycker det är alldeles för vackert."

"Precis min mening. Så här långvarigt vackert väder gör en ganska orolig till sinnes. Ombord på en sådan skorv som den här och i sällskap med en sådan besynnerlig församling original som vi har ombord så kan ett så envist alltför vackert väder betyda precis vad som helst."

Och maskinisten visste att kaptenen inte skämtade. Han visste, som alla allvarliga sjömän ombord på ett segelfartyg, att det allvarligaste som en kapten kunde tala om var vädret.

18.

"När jag tänker tillbaka på min jakt efter dig tvärs genom världens största sammanhängande landmassa så var det allt ett mirakel att jag slutligen fann dig, särskilt som precis allting och särskilt i slutet pekade på att jag inte skulle finna dig."

Tänk dig själv! När din familj anställde mig för nästan åtta år sedan hade jag inte ett spår av dig att följa. Jag stod som en klumpig sköldpadda inför bestigandet av det Mount Everest som tornade upp sig för mig i gestalt av det stalinistiska världsimperium som du hade försvunnit i, och jag hade aldrig lyckats komma upp för ens dess första backe om inte en ängel lyft upp mig de första sex tusen metrarna som genom ett trollslag. Tänk att just din närmaste och bästa vän från Budapest skulle befinna sig i Tientsin just som du råkade ha en sväng därom, och att ni två då skulle råka stöta ihop med varandra i den miljonstaden! Vad betydde egentligen Elisabeth Harszanyi för dig i din ungdom?"

"Jag vill inte säga mera därom än vad du redan vet. Hon var min lekkamrat från barndomen, min klasskamrat i ungdomen och min enda vän i nöden. Men att hon skulle bli skyldig till att jag så att säga åter kom till livet genom att världen fick veta att jag alltjämt levde var mera än vad hon hade drömt om att åstadkomma för min del. Det var slumpen och ödet som gjorde att hon blev den som kunde ge mina föräldrar och sätta dig på spåret av mig. Så goda vänner var vi aldrig att hon med flit skulle ha räddat livet på mig. Att vi begick en dumhet tillsammans vid Nanking var bara ett beseglade av vår vänskap. Det var inte något naturligt äktenskap eller någon intimare bindande pakt."

"Och ändå tycks det ha varit just det för henne, även om du försöker bagatellisera saken. Ty hon räddade faktiskt livet på dig inför Europa. Vad hade det annars blivit av dig? Du hade blivit levande begravnen i Japans och världens största stads hemskaste slumträsk."

"Glöm inte att jag ensam och dödssjuk klarade mig ut ur ett övertänt hyreshus och överlevde. Även om du och Europa aldrig hade fått tag i mig hade jag stått var jag står nu."

"Men hade du haft Europa framför dig?"

"Har jag Europa framför mig? Det kan ingen veta säkert förrän jag själv med mina egna ögon ser det framför mig i konkret form. Och om jag faktiskt får göra det en dag så behöver det inte betyda att det nödvändigtvis då är tack vare dig eller någon annan än mig själv."

"Var inte otacksam nu."

"Jag är inte otacksam, men jag tackar inte heller för något förrän jag har det. Du måste förstå mig, Bernhard. Tolka inte min realism som något negativt. Det är bara sakligt och framför allt nyktert. Jag är tacksam för att du och min familj och alla andra har bekymrat sig och gjort sig så mycket besvär för min skull, men något gott därav har jag ännu inte fått. Och jag vill inte önsketänka eller göra mig illusioner av en eventuell triumfatorisk och lycklig återkomst till min gamla värld förrän jag faktiskt ser att jag kommer helskinnad tillbaka. Glöm inte att jag har varit borta i tjuogoett år. Världen har förändrats under denna långa tid, och antagligen skulle jag inte känna igen mitt gamla Europa längre. Det kanske rentav skulle bli en chock för mig. Medge att jag är realistisk."

"Du är realistisk intill..." Bernhard pauserade som om han inte fann de rätta orden.

"Intill vad?"

"Du är så realistisk att du nästan är så torr att man nästan skulle kunna dö i den öken som du är. Och ändå så gör vi vad vi gör för dig. Elisabeth larmade Europa och skrev brev till dina föräldrar som larmade mig, som genast skickades genom Sibirien till Kina, var jag länge fick söka din Elisabeth förrän jag fann henne i Hanoi. Och hon hade då larmat hela Röda Korset som vid det laget efterspanade dig i hela Kina och Indokina. Du hade just då lämnat Hué och var på väg mot Formosa, så att alla det internationella Röda Korsets ansträngningar var förgäves."

"Ju större ansträngningar man gör sig, desto mer gör man dem förgäves."

"Ja, det är bara de små tillfälliga minimala vinkarna från ovan eller från underjorden som i längden är betydelsefulla. Allt vad man gör själv är vatten buret i såll utan dessa nästan omärkliga skymtar från ovan eller nedan.

Och vilken tillfällighet var det inte att din vän Philip skulle ha haft kontakt med Röda Korset, han som aldrig tidigare hade haft det! Och att han råkat träffa din stackars av kriget hårt drabbade fader Napoleon och hört av Röda Korset att det var just dig de sökte efter! Genom denne Philip, som du själv såg skjutas till döds, kom jag i kontakt med fader Napoleon."

"Ja, det är mycket märkligt, detta med Philip. Fick du aldrig träffa honom?"

"Nej. Han ville det inte."

"Vad menar du?"

"Jag bad i telefon att få träffa honom, men han ville det inte."

"Angav han något skäl?"

"Nej."

"Det gör det hela ännu mera mystiskt. Var ringde han dig?"

"I Vientiane."

"Hur visste han att du var där?"

"Genom Röda Korset."

"Det verkar ju logiskt. Och som sagt, jag kan ju inte vara helt säker på att han verkligen dog när jag såg honom arkebuseras. Jag kan mycket väl tänka mig om honom att han genom någon kontakt lyckades få just den soldat som skulle sikta på honom väl preparerad med några glas sake eller arrak. Det skulle just vara likt honom. Kanske han inte träffades alls? Han föll ju genast, och jag såg honom egentligen aldrig blöda. Ingen kunde förstå sig och spela bättre teater än han, och kanske särskilt när det gällde att dö, om han därigenom kunde vinna sin frihet. Men å andra sidan så var han under vårt samtal natten innan tydligt inställd på att dö, och det var ingen teater. Och det att han utan att nämna några skäl inte ville träffa dig personligen gör saken också smått mystisk."

"Du menar att vi inte bör utesluta gengångaralternativet?"

"Man bör aldrig utesluta den möjligheten att någonting kan finnas bortom horisonten fastän man inte själv kan se det."

"När jag tänker på saken kom han faktiskt i förbifarten med ett skäl."

"Vad då?"

"Det vanligaste tänkbara: han sade att han inte hade tid."

"Han sade inte varför?"

"Absolut inte."

"Alltså står vi hopplöst inför ett olösligt mysterium som vi aldrig kan få någon klarhet i förrän vi står på fast mark igen. Du tog aldrig reda på något om Philip genom Röda Korset?"

"Nej, jag kontrollerade aldrig vad jag fick veta om honom av honom. Hans uppgifter om dig var ju det enda jag intresserade mig för."

"När vi åter är i Europa, om vi någon gång kommer dit, skall vi ta reda på om han är levande eller död. Lovar du mig det?"

"Ja."

"Bara den saken får mig att vilja se Europa igen."

"Du är nog trots allt en obotlig europé innerst inne fortfarande. Och det var på det jag kände igen dig."

"Vad menar du?"

"Jag menar att jag aldrig hade funnit dig om du inte alltid förblivit europé. Det att du alltid var europé skilde dig ständigt från mängden så att jag aldrig behövde förlora ditt kölvatten ur sikte. Ty på samma sätt som människan var hon än tar sig fram i naturen lämnar spår efter sig fanns det alltid tydliga spår efter dig var i Asien du än hade varit. I Ryssland försvann du som uppslukad av mörkret, men i Asien

hade du aldrig med någon människa att göra utan att den människan mindes dig klart som kristall för resten av livet, därför att du var europé."

"Är du inte litet väl rasisitisk nu?"

"Rasism har ingenting med detta att göra. Mitt resonemang handlar om individen och mängden."

"Menar du att européerna inte uppträder i mängder och att asiaterna inte kan vara individualister?"

"Det finns pöblar i Europa, men dessa är inte vad jag kallar européer, som i egenskap av individer är medvetna om sin universella samhörighet med hela Europa. Och asiatiska individualister kan förvisso finnas, men de är inte riktiga asiater. Den traditionella asiatiska, hinduistiska och buddhistiska livsåskådningen särskiljer inte individen från mängden, utan i Asien ser man allting som i en enhet, i vilken alla har med allting att göra."

"Du sade att människan alltid lämnar spår efter sig i naturen. I två element lämnar hon inga spår efter sig."

"I havet och luften?"

"Ja."

"I luften och rymden lämnar hon satelliter efter sig."

"Då är det bara ett enda element som alltid uppslukar alla spår efter människan, och det är denna ocean, som vi ännu inte kommer att slippa på länge."

Men menar du verkligen att individualister är olika i Europa och Asien, och att människan inte överallt är likadan?"

"Ja."

"Då måste du tala om skillnaden för mig."

"Den måste du känna till."

"Även om jag skulle kunna känna till den vill jag höra din åsikt om saken."

"Visserligen är jag europé och har därför lättare att skilja en europé från européer än en asiat från asiater, liksom det säkert också är lättare för en asiat att skilja en asiat från asiater än en europé från européer..."

"Till saken!"

"Det märkliga med dina spår i Asien var, att det inte var dina drag som fick folk att minnas dig utan att det var din personlighet. I Indokina hade de vietnameser jag träffade haft med hundratals européer att göra, men det var nästan bara dig de mindes. Det gäller särskilt fiskaren som ledde mig på spåret till Formosa vart han hade fört dig. Han hade haft femtiotals passagerare med sig på sina turer och flera européer bland dessa, men du hade gjort ett särskilt intryck på honom. Och Isak på Formosa, som jag fick klämma på länge innan jag fick någonting ur honom, blev förvånad när han fick veta att du var europé. Han hade trott att du var jude."

"Men det är jag ju också till hälften. Mera rasistiska åtskillnader!"

"Men andra som har träffat dig har trott dig vara både kines, vietnames, malaj, hindu och vad som helst utom neger. Det gäller folk som har sett dig men som inte har närmare talat med dig. Elisabeths medsköterska trodde först att du var kines innan du öppnade munnen."

"Otroligt. Men vart vill du komma med detta?"

"Ja, till saken. Hur kunde jag känna igen dig så snabbt och så säkert där på kajen i Yokohama utan att någonsin ha sett dig förut utom på ett tjugo år gammalt utnött fotografi? Vad visste jag om dig? Jag visste att du var hamnarbetare i Yokohamas hamn. Nu frågar jag dig: hur många européer ägnar sig åt det tyngsta och smutsigaste arbetet i världens största stad? Hur många européer skulle ens frivilligt sticka sin fot i Tokyos uslaste och farligaste hamnkvarter och dessutom i en tid då hela Japan och framför allt hela Tokyo var i blodigt uppror? Medge att du är den ende europé i hela världen som skulle göra det. Detta var vad jag visste om dig, och på just detta kände jag igen dig."

"Hur?"

"Ditt utseende var inte särskilt europeiskt. Jag har sett många typiska japaner se ut precis som du eller åtminstone vara av samma fysiska typ som du. Ditt hår till och med var mera typiskt japanskt och österländskt än europeiskt. Men jag såg genast på dig, fastän du då inte längre var någon hamnarbetare, att du hade varit det, och att du hade farit mera illa därav än vad vanliga hamnarbetare gör. I ditt ansikte, ja, i hela ditt väsen och i hela din aura återspeglades detta karakteristiska lidande som är särskilt utmärkande för dig och som du säkert är ensam om i hela Asien. Ingen asiat kan ha ett sådant drag i sin personlighet. Det är förbehållet de enstaka få individer som finns spridda i den västerländska världen och i vilkas själar det finns alltför tydliga spår av en nu fyratusenårig universell kulturutveckling som dess samtliga bärare minsann har fått lida mycket för under sekternas lopp och aldrig mera och tydligare än just i vår tid."

Fortsättning i Andra delen.